

04

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику

POLITICAL REVIEW

Journal for Political Science, Political Sociology,
Communication Science and Practical Politics

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

ISSN 1451-4281

УДК 32

Година (XXXIII) XXV vol. 86

Број 4/2025

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику

ISSN 1451-4281 УДК 32

Број 4/2025, Година (XXXIII) XXV, vol. 86, стр. 1-256

Часопис излази четири пута годишње

Часопис „Политичка ревија”, покренут као зборник под називом
„Политичке студије” 1968, обновљен као „Политичке свеске”
1994, као научни часопис излази од 2002. године

Издавач:

Институт за политичке студије Београд, Добрињска бр. 11

Телефон: 011/3349-204

E-mail: ips@ips.ac.rs, pr@ips.ac.rs

www.ips.ac.rs, <https://www.ips.ac.rs/casopis.php?id=4>

За издавача:

др Миша Стојадиновић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

Главни и одговорни уредник:

др Александра Мировић Јанковић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Заменик главног и одговорног уредника:

др Петар Матић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Редакција:

проф. др Зоран Милошевић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд
проф. др Јован Базић, редовни професор, Учитељски факултет, Универзитет у Приштини – Косовска Митровица
проф. др Драган Јовашевић, редовни професор, Правни факултет, Универзитет у Нишу
проф. др Марија Ђорић, научни саветник, Институт за политичке студије, Београд
др Мирјана Радојичић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Владан Станковић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Сања Шуљагић, виши научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Александра Мировић Јанковић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Петар Матић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Сања Стошић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Александар Лукић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Милена Пешић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Мијодраг Радојевић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Секретари:

др Марија Докић, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
др Марио Калик, научни сарадник, Институт за политичке студије, Београд
мр Јован Берић, истраживач–сарадник, Институт за политичке студије, Београд
мр Милош Вулић, истраживач–сарадник, Институт за политичке студије, Београд

Лектура и коректура:

Ања Маљевић

Савет часописа:

Академик Елена Малишева, Руска академија наука
проф. др Мирољуб Јевтић, редовни професор, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
др Никола Жутић, научни саветник у пензији, Институт за савремену историју, Београд
др Драган Новаковић, научни саветник, Православно богословски факултет, Универзитет у Београду
др Дубравка Стајић, виши научни сарадник у пензији, Институт за политичке студије, Београд
проф. др Брацо Ковачевић, редовни професор у пензији, Факултет политичких наука, Универзитет у Бања Луци
проф. др Урош Шуваковић, редовни професор, Учитељски факултет, Универзитет у Београду
др Снежана Ђрк, научни саветник, Институт друштвених наука, Београд
др Маријана Максимовић, научни сарадник, Институт друштвених наука, Београд
проф. др Димитриј Константинович Безњук, редовни професор, Белоруски државни универзитет
проф. др Кирил Шевченко, редовни професор, Руски државни универзитет друштвених наука, Минск
проф. др Хакан Јалап, ванредни професор, Омер Халисдемир универзитет, Ниде
др Михаил Лобанов, доцент, Московска школа економије

Слог и штампа:

Донат граф, Београд

Тираж:

50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештампавати било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнете у чланцима лични су ставови њихових аутора и не изражавају мишљење Уредништва нити издавача, као ни установе у којима су аутори запослени.

САДРЖАЈ

МЕЂУНАРОДНИ И МЕЂУРЕЛИГИЈСКИ ОДНОСИ: ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Милош Вулић

КА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊУ ИСЛАМИЗМА И ПОПУЛИЗМА:
ОД МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА ДО МЕЂУРЕЛИГИЈСКОГ
ДИЈАЛОГА..... 13-36

Драган Траиловић

УПОРЕДНА ПЕРСПЕКТИВА СПОЉНОПОЛИТИЧКОГ
ДЕЛОВАЊА КИНЕ У ЦЕНТРАЛНОЈ АЗИЈИ И РЕГИОНУ
БАЛКАНА 39-67

ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ, УСЛОВЉАВАЊЕ И ЗЕЛЕНА АГЕНДА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Бојан Клачар

ДУГО ПУТОВАЊЕ У ЕВРОПУ: ПЕРЦЕПЦИЈА ЕВРОПСКЕ
УНИЈЕ У ДОБА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПРОЈЕКТА „ЈАДАР” И
СТУДЕНТСКИХ ПРОТЕСТА У СРБИЈИ..... 71-92

Огњен Петронијевић, Јелена Тодоровић Лазић

ЗЕЛЕНА МЕКА МОЋ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ
У САВРЕМЕНОЈ ПОЛИТИЦИ: ИНСТРУМЕНТИ,
УСЛОВЉАВАЊЕ И ГЛОБАЛНО ЛИДЕРСТВО..... 95-122

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Димитрије Милић

ПОЛИТИЧКИ КОНЦЕПТ „МЕНАЏЕРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ”
У ДЕЛИМА ЦЕЛМСА БЕРНАМА 127-146

Владан Станковић

ИДЕНТИТЕТСКА УКРШТАЊА И
ИДЕНТИТЕТСКЕ ПОЛИТИКЕ НАКОН ПОПИСА
У ЦРНОЈ ГОРИ 2023-2024..... 149-167

Данило Стевандић

„БЕЗБЕДНОСНО ОСЕТЉИВО ПОДРУЧЈЕ” КАО ПОВОД
ЗА ОГРАНИЧЕЊЕ СЛОБОДЕ ОКУПЉАЊА 169-188

Марко Р. Мијатовић

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У ЗАЈЕЧАРУ
И КОСЈЕРИЋУ 2025. ГОДИНЕ 191-211

ОСВРТИ, ПРИКАЗИ И НАУЧНА ПОЛЕМИКА

Душан Достанић

СОЦИЈАЛИЗАМ И ДИСКРИМИНАЦИЈА:
ПИКЕТИ О РАСИЗМУ 215-222

CONTENTS

INTERNATIONAL AND INTERRELIGIOUS RELATIONS: CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Miloš Vulić

TOWARDS THE OVERCOMING OF ISLAMISM
AND POPULISM: FROM INTERNATIONAL RELATIONS
TO INTERRELIGIOUS DIALOGUE..... 13-36

Dragan Trailović

CHINA'S FOREIGN POLICY IN CENTRAL ASIA AND THE
BALKANS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE..... 39-67

EUROPEAN INTEGRATION, CONDITIONALITY, AND THE EUROPEAN UNION'S GREEN AGENDA

Bojan Klačar

A LONG JOURNEY TO EUROPE: THE PERCEPTION
OF THE EUROPEAN UNION DURING THE
IMPLEMENTATION OF THE PROJECT "JADAR"
AND STUDENT PROTESTS IN SERBIA..... 71-92

Ognjen Petronijević, Jelena Todorović Lazić

EUROPEAN UNION'S GREEN SOFT POWER IN
CONTEMPORARY POLITICS: INSTRUMENTS,
CONDITIONALITY AND GLOBAL LEADERSHIP..... 95-122

ESSAYS AND STUDIES

Dimitrije Milić

THE POLITICAL CONCEPT OF THE
"MANAGERIAL REVOLUTION"
IN THE WORKS OF JAMES BURNHAM..... 127-146

Vladan Stanković

IDENTITY INTERSECTIONS AND IDENTITY POLITICS AFTER THE 2023–2024 CENSUS IN MONTENEGRO	149-167

Danilo Stevandić

“SECURITY SENSITIVE AREA” AS A REASON FOR RESTRICTING FREEDOM OF ASSEMBLY	169-188

Marko R. Mijatović

LOCAL ELECTIONS IN ZAJEČAR AND KOSJERIĆ, 2025	191-211

REVIEWS, ANALYSES, AND SCIENTIFIC DEBATE

Dušan Dostanić

SOCIALISM AND DISCRIMINATION: PIKETTY ON RACISM	215-222

УВОДНИК

Драги читаоци,

задовољство нам је да вам можемо представити нов број *Политичке ревије*, који је уједно и последњи у 2025. години. У броју четири објављено је девет радова структурисаних у две тематске целине, као и две наше традиционалне рубрике: „Огледи и студије” и „Осврти, прикази и научна полемика”. Као и до сада, уредништво је настојало да се објаве квалитетни научни радови, који су прошли двоструки рецензентски поступак, а при томе својом тематизацијом могу бити довољно интересантни како за научну и стручну, тако и за ширу јавност.

Прва тематска целина посвећена је разматрању одређених изазова и перспектива у савременим међународним и међурелигијским односима. У раду Милоша Вулића разматрају се могућности за превазилажење исламизма и популизма као данас експанзивних идеолошких појава у условима друштвене комплексности чија примарна одлика постаје мултикултуралност и мултирелигиозност, док постојећи модели нису у довољној мери функционални. У оквиру тога, посебна пажња је усмерена на међурелигијски дијалог као могуће средство у функцији хармонизације односа између различитих верских група и заједница. Потом следи још један рад изузетне актуелности из перспективе савремене међународне политике, постојеће геополитичке динамике и преобликовања глобалних односа моћи. Реч је о упоредној анализи коју је спровео Драган Траиловић, усмереној на разматрање спољнополитичког деловања Кине у два различита али, за геополитичке процесе, подједнако значајна региона – на простору централне Азије и Балкана. Поред својеврсног доприноса студијама Кине и постојећој литератури у тој области, посебна вредност овог рада је на пољу практичне политике, односно спољнополитичких и стратегија економског развоја савремених држава, будући да је спроведено идентификовање одређених образаца кинеског спољнополитичког деловања, уз утврђивање и неких његових специфичних одлика, попут изражене флексибилности.

У оквиру другог темата под насловом „Европске интеграције, условљавање и зелена агенда Европске уније” приложена су такође

два рада, не мање актуелна од претходних. Најпре, Бојан Клачар, на основу квалитативне анализе резултата емпиријских истраживања постојећих перцепција Европске уније у Србији, односно (анти)европских оријентација њених грађана, разматра питање перспективе европских интеграција, и то у контексту оспоравајућег пројекта у вези са рударењем литијума, као и актуелне политике протеста. Потом, ту је и коауторски рад Огњена Петронијевића и Јелене Тодоровић Лазић у коме се, на основу теоријске анализе везе између концепта меке моћи Џозефа Наја (*Joseph Nye*) и еколошке политике Европске уније, уз коришћење још два значајна експланаторна фактора, као што су нормативна моћ ЕУ и њена политика условљавања, објашњава феномен „зелене меке моћи ЕУ”. Тиме је дат и одређен основ за даљу концептуализацију овог иновативног аналитичког појма.

У оквиру рубрике „Огледи и студије” представљена су четири рада. У фокусу анализе Димитрија Милића је интересантан концепт „менаџерске револуције” Џејмса Бернама (*James Burnham*), конзервативног америчког мислиоца XX века. Уз критичку анализу концепта и саме идеје менаџеризма, указује се на растућу друштвену улогу нове, тзв. менаџерске елите и њен све већи утицај како у јавном, тако и у приватном сектору, те на последице ових трансформационих процеса на односе моћи и постојеће демократије, о чему је Бернам говорио још почетком 40-их година прошлог века. Владан Станковић разматра питање идентитетских укрштања и проблематику идентитетских политика у Црној Гори, и то кроз призму резултата тамошњег последњег Пописа, који је спроведен у децембру 2023. године. Поред анализе нових статистичких података који, посматрано на дуги рок, према ауторовој претпоставци, рефлектују могућност стабилизације прилика у Црној Гори, разматрају се и релације између тамошњих политичких субјеката, те рекомпозиција самих односа моћи, али и дају пројекције у вези са могућим конститутивним променама. Данило Стевандић, пак, у свом раду бави се ограничењем слободе окупљања из разлога безбедносно осетљивог подручја, што представља значајан допринос у попуњавању празнине на овом подручју уставноправне теорије. Након теоријскоправне анализе места окупљања, те историјскоправне и упоредноправне анализе безбедносно осетљивог подручја као повода за ограничење слободе окупљања, потом и анализе ограничења места окупљања у

уставноправном систему Републике Србије, аутор износи закључак да безбедносно осетљиво подручје не може, само по себи, да представља ваљан основ ограничења слободе окупљања, већ да оно мора бити у директној вези са неким од међународноправних или уставноправних рестриктивних разлога. Ту је и рад Марка Мијатовића о локалним изборима који су, у оквиру редовне процедуре, одржани у две локалне самоуправе (у граду Зајечару и општини Косјерић) у Србији средином текуће године, дакле, у јеку дубоке друштвено-политичке кризе. Управо услед таквог контекста, ова тема је добила на ванредном аналитичком значају, док се поменути изборни процес разматра на темељу концепта „барометар избора”.

На крају, овај број је обogaћен и једним освртом који потписује Душан Достанић, где је, кроз аналитичко представљање књиге *Сагледати размере расизма, победити дискриминацију* Томе Пикетија (*Thomas Piketty*), читаоцу омогућен увид у мисао овог аутора о поменутиим феноменима и начинима њиховог превазилажења.

Са надом да смо и овом свеском *Политичке ревије* успели да испунимо очекивања поштоване читалачке публике, те наших бројних и уважених сарадника, као и самих аутора, а у сусрет новој издавачкој години, радујемо се даљем ширењу сарадничке мреже. С тим у вези, подсећамо и све заинтересоване ауторе да је наредни рок за достављање радова 1. фебруар 2026. године.

У Београду, 14.12.2025.

Главни и одговорни уредник
др Александра Мирковић Јанковић

Заменик главног и одговорног уредника
др Петар Матић

Политичка ревија

МЕЂУНАРОДНИ И МЕЂУРЕЛИГИЈСКИ ОДНОСИ: ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

13

Милош Вулић

КА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊУ ИСЛАМИЗМА И ПОПУЛИЗМА:
ОД МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА ДО МЕЂУРЕЛИГИЈСКОГ
ДИЈАЛОГА

39

Драган Траиловић

УПОРЕДНА ПЕРСПЕКТИВА СПОЉНОПОЛИТИЧКОГ
ДЕЛОВАЊА КИНЕ У ЦЕНТРАЛНОЈ АЗИЈИ И РЕГИОНУ
БАЛКАНА

Miloš Vulić*

Institute for Political Studies, Belgrade

TOWARDS THE OVERCOMING OF ISLAMISM AND POPULISM: FROM INTERNATIONAL RELATIONS TO INTERRELIGIOUS DIALOGUE

Abstract

This study aims to critically examine the thesis of the “clash of civilizations” and to explore whether such a clash is inevitable when the Eastern-Muslim and Western-Christian worlds meet, as well as whether the mutual fear between them is justified and how it is generated and mobilized. In the introductory section, we will provide an overview of the historical relations between these “two worlds” to identify the factors that opened the possibility for the emergence of radical attitudes stemming from concepts such as Islamism and Populism. After that, we will address the question of which factors contributed to their sudden “revival”, with particular focus on one of the most frequently cited causes: the refugee crisis. We will examine how this crisis emerged and the nature of the reactions it provoked, specifically the politicization of otherness. In the subsequent analysis, special attention will be given to Western Populism and its Islamophobic policies. Finally, we will explore the concepts of constitutional patriotism, Euro-Islam, and human (universal) brotherhood as potential pathways toward overcoming the negative dichotomy inherent in the notions of Islam and the West, particularly in the context of the role

---

* E-mail address: vulicmilos9@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1495-1435.

of interreligious dialogue in international relations and its contribution to the depoliticization of otherness.

Keywords: Islam, West, Islamism, Populism, Refugee Crisis, Politicization of otherness, Constitutional Patriotism, Euro-Islam, Universal Fraternity, Depoliticization of otherness

INTRODUCTORY REMARKS

Concepts such as political Islam, also known as Islamism, and Western or European Populism have gained prominence around the same period. What these phenomena share is their reliance on a clearly and negatively defined “other” for their existence. For political Islam, this “other” often consists of the “corrupt Christian West” Europe, and the American and Jewish spheres. For Western Populism, it is typically framed as “Muslim terrorists” or Muslim refugees, who are perceived as potential threats. In both cases, Religion is instrumentalized for political purposes and projected in a distorted form onto the international stage, often manifesting as overt xenophobia. Such dynamics create ample space for fear through the demonization of the other, propagated via political rhetoric and actions, and give rise to conflicts that, in Huntingtonian terms, assume a civilizational dimension (see Huntington 2011). The “clash of civilizations” thesis, which gained traction in post-Cold War international relations, has been widely critiqued. Scholars have demonstrated its limitations and inconsistencies. As Jonathan Fox observes: “This theory has been highly controversial. However, limiting the discussion to actual analyses of Huntington’s arguments focusing on whether (1) Islam is more violent than other religions and (2) whether inter-civilizational conflict is in fact more common, the results show that with some important qualifications, neither of these propositions are supported by the evidence. Studies which have actually accumulated lists of conflicts across the world and tested Huntington’s predictions against reality found inter-civilizational conflicts to be less common than conflicts within civilizations [...], that civilization is not a good predictor of conflict [...] and, most violence by Muslims is directed against other Muslims. This higher incidence of intrareligious conflict as opposed to inter-religious conflict is also true of conflicts involving Christians [...]” (Fox 2018, 44).

This paper aims to examine how Huntington's thesis, despite its empirical shortcomings, continues to shape encounters between *Eastern-Islamic* and *Western-Christian* worlds – particularly through the frameworks of political Islam and European Populism – as a tool for politicizing otherness, generating fear, and mobilizing identity. Accordingly, our research question is: How does Religion participate in the politicization and depoliticization of otherness, and what are the implications for international relations? This leads to our central hypothesis: Interreligious dialogue, understood as a consensus around fundamental universal values, can most effectively contribute to depoliticizing otherness and mitigating the conflicts it generates on the global stage. In the introductory section, we provide a brief historical overview of interactions between these “opposing subjects” and highlight the conditions that foster radical positions within these two paradigms. We then analyze the concepts of Islamism – as political Islam – and Western Populism, while exploring the factors that have triggered their renewed prominence. Among these, the refugee crisis stands out as a particularly influential catalyst, warranting focused attention due to its profound consequences and its exploitation for the politicization of otherness. This study is anchored in the work of German-Iranian author Navid Kermani, particularly his book *Who Are We? Germany and Its Muslims* (see Kermani 2013). Kermani examines the interplay between identity politics and the environments that shape both Muslim and European identities. Central to his inquiry is the question of how these identities can coexist. Drawing on his personal experience as a German Muslim, Kermani illustrates the challenge of simultaneously embracing one's Muslim identity while fully participating in European society. The tension inherent in this dual identification epitomizes the core problem of the politicization of otherness. Kermani's analysis highlights that Islam should not be understood as a closed theological or strictly national phenomenon, but as a politically engaged, transnational reality that inevitably raises questions regarding encounters with otherness. Situating this study within the framework of international politics is therefore essential. Following the September 11, 2001 attacks, Islam – once primarily considered a religious teaching – suddenly became a central subject in global affairs, prompting increased attention to the intersection of Religion and international relations.

The post-9/11 emergence of Islam on the international stage contributed to the perception of widespread Islamophobia within the

Euro-Atlantic sphere, a trend that became particularly pronounced in the U.S. by 2004. Initial steps toward mutual understanding were largely bypassed, and both the “War on Terror” and subsequent diplomatic engagements with the Taliban represented a plunge into uncharted territory. Scholars such as John Mearsheimer (University of Chicago) and Stephen Walt (Harvard University) have highlighted U.S. failures in adequately understanding Islamic societies during this period, emphasizing the consequences of such misperceptions. The repercussions of these misunderstandings were also felt in Europe, where they exacerbated pre-existing fears and generated new anxieties – a phenomenon analyzed by scholars such as Dominique Moïsi and Zygmunt Bauman, the latter of whom titled his work *Strangers at Our Door* (see Bauman 2018). Our focus will center on the complex question of what kind of “foreigner” Islam represents for the West, and vice versa, drawing in particular on the scholarship of John Esposito (Georgetown University), editor of *The Oxford History of Islam*. Finally, the study explores the European response through the lens of Populism. Bulgarian political scientist Ivan Krastev’s characterization of the refugee crisis as “Europe’s September 11” underscores its transformative impact. In conclusion, we examine potential pathways toward depoliticizing otherness, highlighting approaches such as Jan-Werner Müller’s concept of constitutional patriotism (also endorsed by Kermani), Bassam Tibi’s notion of Euro-Islam, and Pope Francis’s vision of universal fraternity. Throughout, we argue that while the post-9/11 global order has often politicized otherness, Religion possesses significant potential to facilitate its depoliticization.

ISLAM AND THE WEST: ONGOING COMPLEXITY

The historical relations between the Islamic and Western worlds demonstrate a persistent complexity, marked by continuous interconnection as well as recurring distance. This interconnection primarily manifested on a religious level, as the three monotheistic religions – Judaism, Christianity, and Islam – share the Abrahamic tradition, providing a foundation for potential cooperation. Nevertheless, historical and, above all, political circumstances created far more space for conflict. As John Esposito notes: “Ancient rivalries and modern conflicts have so accentuated differences as to completely obscure the shared theological roots and vision of the Judeo-Christian-Islamic

tradition. Both sides have focused solely on and reinforced differences, and have polarized rather than united these three great interrelated monotheistic traditions” (Esposito 1999, 23).

In this paper, our focus is not on the historical development of Islam as a religion, whose dynamism and success certainly challenged Western Christianity, but rather on its social and political dimensions. Islam, given the environment of its emergence and expansion, did not differentiate sharply between the sacred and the profane, the private and the public, or Religion and politics. Muhammad was understood simultaneously as God’s messenger and as a political leader – one who judged, organized, and guided the community. The Prophet embodied the full complexity of the faith he conveyed to those who submit: “Religion was integral to the leadership, life, and fabric of society, providing norms for worship (duties to God) and social life (duties to society). If Islam means submission to the will of God, the Muslim is one who submits, that is, follows or actualizes God’s will in both individual and community life” (Esposito 1999, 27). After the Prophet’s death, no consensus existed on how God’s will should shape the organization of the Islamic community, as the Prophet left no detailed guidance on political matters. This led to divergent views on succession. One faction argued that senior followers should select leadership, while another maintained that it should remain within the Prophet’s family. These differences gave rise to the enduring Sunni-Shia split. Politically, the Sunni approach prevailed, establishing a caliphal system that would later evolve through centralization, imperial expansion, and the establishment of dynastic rule. The Islamic community’s political organization ushered in a period of territorial expansion. From initially fragmented Bedouin tribes, Muslims unified and projected their presence onto the stage of international politics, defeating empires such as the Byzantine and Persian. Submission to God and the principle of jihad served as the “wings” on which Islamic armies advanced, instilling fear within Western Christendom.

The concept of jihad is multifaceted. While a detailed analysis exceeds the scope of this study, it is crucial to note that jihad fundamentally differs from the interpretation offered by Islamic fundamentalists or Western populists. It is not merely a “holy war against infidels” or the “spreading of the faith by the sword”. Instead, it is first and foremost a spiritual struggle of the believer against Satan and oneself. Only secondarily can it involve preaching, teaching, or armed conflict,

understood in the context of the inter-tribal struggles of the early Arab world. For Christians who witnessed Muslim expansion, the readiness to sacrifice life for faith generated fear and contributed to a distance from another Abrahamic religion: “Ancient historical and theological affinities went unnoticed as the Christian West, Church and State, faced the onslaught of an enemy which it found easier to demonize and to dismiss as barbarian and infidel than to understand” (Esposito 1999, 36). Despite military conquests, Islam did not erase the other two monotheistic religions. There is ample evidence of Islamic tolerance toward the “People of the Book”, Jews and Christians, although this tolerance was conditional. Non-Muslims could secure protection under Muslim rule but lacked full religious rights. Resistance could provoke conflict and lead to the acceptance of Islamic authority. A pivotal moment occurred in the 11th century, when Christian forces felt compelled to defend Jerusalem, which had been conquered by Muslim armies in the 7th century. The ensuing Crusades (11th-13th centuries), sanctioned by Pope Urban II, sought to reclaim the city but ultimately resulted in extensive destruction with limited strategic success. Conflict soon turned intra-Christian, as Latin forces targeted Orthodox Christians, prefiguring the eventual fall of Constantinople in 1453 to the Ottomans.

Under the Ottoman Empire, Constantinople became a major political and cultural center, while Islamic power was halted at Vienna in 1683. Thereafter, Western dominance began, and Islam came under sustained European scrutiny. Negative stereotypes of Muslims, many of which persist today, can be traced to this period. Memories of Crusades and European colonialism, coupled with the subjugation of Muslim lands, contributed to a perception of Muslim “civilizational incapacity” in organizing society. Esposito summarizes Muslim perspectives on this historical context: “Muslim views of the West and responses to its power and ideas varied from rejection and confrontation to admiration and imitation. However, the prevailing mood was one of conflict and competition. For many, colonialism conjured up memories of the Crusades; the European challenge and aggression was but another phase of militant Christianity’s war with Islam; Europe was the enemy that threatened both the faith of Islam and the political life of the Muslim community. The political crisis precipitated by European colonialism was accompanied by a spiritual one: ‘The fundamental spiritual crisis in Islam in the twentieth century stems from an awareness that something

is awry between the religion which God has appointed and the historical development of the world which He controls”” (Esposito 1999, 49).

MOBILIZATION OF ISLAMIC IDENTITY: ISLAMISM

The response to crises in the Islamic world took the form of so-called political Islam, or Islamism. At the beginning of the 20th century, some Muslims recognized the necessity for Islam to become an actively engaged faith in both national and international politics. This urgency arose primarily because the Islamic world faced threats both internally and externally. Internally, threats came from those who distorted the faith, while externally, they came from Israel, the United States, and their Western European allies. Consequently, the phenomenon of political Islam emerged, which can be broadly defined as follows: “Political Islam can be broadly defined as the mobilization of Islamic identity in pursuit of particular objectives of public policy, both within an Islamic society and in its relations with other societies. At that level of generality, political Islam is neither new, nor transient, nor necessarily negative. In fact, the mobilization of Islamic identity toward such goals can be seen as integral to the legitimate right of Muslim peoples to self-determination” (An-Na‘im 1999, 103).

Although this definition emphasizes that political Islam is not a novel phenomenon, it gains new significance when considered in the context of modern political developments and identity mobilization. In particular, global events – such as the legacies of colonialism and military defeats at the hands of Israel, backed by the U.S. – had a profound impact on the Islamic world. Ideologically, the Muslim world was caught between Marxism and socialism (both associated with atheism) and liberalism (vastly reduced to capitalism), creating a vacuum that political Islam sought to fill. As Ruthven observes: “On the political level; the collapse of communism and the failure of Marxism to overcome the stigma of ‘atheism’ makes Islam seem an attractive ideological weapon against post-colonial regimes perceived as corrupt and authoritarian and sometimes tyrannical” (Ruthven 2012, 21).

Kermani complements this perspective by highlighting an internal crisis within orthodox Islamic teaching itself: “Fundamentalism did not emerge within orthodox teaching, but arose as a response to the crisis in which it found itself. Orthodox teaching could no longer provide answers, and thus political Islam emerged among urban populations

within the middle class” (Kermani 2013, 69). At the core of political Islam lies identity politics. This is the central point of Kermani’s analysis, as reflected in the title of his book *Who Are We?* His understanding of identity encompasses two critical dimensions: distinctiveness and tolerance. Drawing on historical examples of parallel societies, he notes: “In the Habsburg monarchy or the Ottoman Empire, until recently in cities such as Samarkand and Sarajevo, and even today in Isfahan or Los Angeles, parallel societies were not, or are not yet, a terrifying vision but a way in which minorities managed to live relatively undisturbed, preserving their language and culture. Without such parallel societies, there would likely no longer be Christians in the Middle East, and their current exodus is largely connected to the fatal pressures to enforce unity and abandon cultural distinctiveness. Such pressure is sometimes exerted by the majority, sometimes by the authorities, and sometimes by a few hundred terrorists” (Kermani 2013, 10). Kermani emphasizes that if identity politics lacks either distinctiveness or tolerance, it becomes exclusive and conflictual, transforming political identity into Fundamentalism. The space for such radicalization stems from the deficit of clearly defined identity in the modern world, or what could be termed modern Islam: “Fundamentalist ideas are attractive precisely because they provide people with what is most lacking in the modern, globalized world: clarity, binding rules, and lasting group membership – in a word, identity” (Kermani 2013, 12). Identity inherently implies particularity, raising the crucial question of self-definition: who are “we” and who are “they”?

Regarding Islam, one may ask whether a Muslim today is solely one who fulfills the Five Pillars of Faith, or whether someone can be considered Muslim while simultaneously living their religious identity alongside, or in harmony with, another identity. Kermani argues for the latter approach, which involves broadening the self rather than narrowing it: “It is therefore entirely natural to identify with one thing or another, but it becomes dangerous when a single identity is given absolute importance, when a person becomes only Christian, Muslim, German, Iranian [...]. The pragmatic simplification inherent in any identification, in such cases, becomes a narrowing of the personality. Even more dangerously, the acceptance of a particular identity is always based on opposition to other identities” (Kermani 2013, 20).

From this perspective, fanatical Muslims may object, fearing that broadening the self could dilute Islam. Historically, debates on

secularization and Westernization within Islam have reflected similar concerns. The appeal of Western modernity and European education was strong for some Muslims to the extent that confident thinkers openly advocated for an Islamic reformation. Politically, two issues dominated these discussions: Islam's relationship with national identity and its independence. Accordingly, attitudes toward the West developed along two lines: embracing achievements such as the French Revolution and liberal nationalism, or rejecting Western imperialist ambitions.

The mobilization of Islamic identity, as manifested in Islamism, is in part conditioned by a pervasive culture of humiliation. This sense of humiliation emerges from the conviction that an external Other will dictate the course of one's life, politics, economy, culture, and society (see Mo'isi 2009, 73). Within a framework shaped by the authoritative discourses of scholars and religious authorities, it becomes readily feasible to construct the Other as an entity intent on subjugation and degradation. Consequently, any personal or collective failures are projected onto the Other rather than acknowledged internally. The operative logic positions the self invariably within the realm of the good, while relegating otherness exclusively to the domain of the malign. Among specific segments of the Muslim faithful, the West is construed as the Other whose ambition is the control of the Islamic world. While this perception may have contained elements of truth in specific historical contexts, such a stance is not only epistemically flawed but also profoundly perilous. It is precisely upon this mindset and the accompanying culture of humiliation that Islamism has arisen – as a politicized and ideologically instrumentalized distortion of Islam – producing profound ramifications both within the Islamic world and across the broader field of international relations.

THE POLITICIZATION OF OTHERNESS

Political Islam, despite being a highly diverse movement composed of varying and sometimes opposing ideologies, has consistently directed its political focus toward two central elements: identity and otherness. These elements are equally significant for both conservatives advocating the full implementation of Sharia law and for those inclined toward representative democracy and human rights. While we have already explored the concept of identity, we now turn to the notion of open otherness. Kermani situates Islam and otherness in the following way: "For Islam, the West is otherness – something from which some distance

themselves, while others use it as a reference point to determine their own position and population. Upon closer examination, we see that the debate essentially concerns Islam itself, that is, its own society, rather than the West. [...] Like everyone else, Western Europe needs otherness to define itself. This role is not reserved exclusively for Islam, yet it is currently the most significant otherness for Western Europe. It is no coincidence that in Germany the debate on multiculturalism practically comes down to a discussion about Muslims, and it should be emphasized that it is not a discussion with Muslims, but mostly about them” (Kermani 2013, 25–28). Kermani’s framework requires careful unpacking to allow a critical response. However, before doing so, it is essential to consider the international circumstances that brought these “othernesses” into confrontation once more. September 11, 2001, arguably represents one of the most consequential moments in contemporary global politics. The attacks aimed to terrify the “corrupt Euro-Atlantic world”, leaving lasting consequences not only for those directly affected but also for anyone living under the threat of terrorism for years to come. Ironically, the most significant damage inflicted on Islam itself – far exceeding that caused by external attackers – was perpetrated by radical Muslims.

In the immediate aftermath, U.S. President George W. Bush announced a “War on Terror”, followed by invasions of Iraq and Afghanistan. Both sides offered strong justifications. Malise Ruthven links these attacks directly to U.S. involvement in the region: “The Islamist attack on America, organized and facilitated by the Islamist al-Qaeda group under the leadership of Osama bin Laden, was largely inspired by the presence of US troops on the sacred soil of Saudi Arabia. This was itself a response to the threat to US oil supplies posed by the Iraqi leader Saddam Hussein’s 1991 invasion of Kuwait. 9/11 and the logic of George W. Bush’s ‘war on terror’ resulted in US-led wars against the Taliban regime in Afghanistan and the Saddam regime in Iraq” (Ruthven 2012, 4).

In this case, otherness was perceived as an enemy to be re-educated, whether it was the “corrupt West” or the “Islamic terrorists.” The Western method, however, resembled a modern-day crusade, advancing against an enemy that was poorly understood: “What is amazing is that so many American policymakers and pundits were confident they could fundamentally alter the political landscape in a host of Middle Eastern countries and turn them into democracies. The United States was intervening in countries it knew astonishingly little

about – few government officials even spoke Arabic or knew that Sunni and Shi’a were different branches of Islam – and its violation of those states’ right of self-determination was bound to generate resentment” (Mearsheimer 2018, 169).

The consequences of this Western intervention were catastrophic. Two decades after the “War on Terror” was declared, U.S. forces have intervened militarily in Afghanistan, Iraq, Somalia, Yemen, Pakistan, the Philippines, Libya, and Syria. Despite billions of dollars spent, the Taliban have regained power in Afghanistan, and Al-Qaeda maintains cells not only in the Middle East but also in Europe, North Africa, the Sahel, and Central and Southeast Asia. Guantanamo Bay, opened four months after the attacks, costs U.S. taxpayers approximately \$7.5 million per prisoner annually. In total, 7,000 American soldiers and 8,000 contractors have died, while half a million civilians – primarily in Iraq, Afghanistan, and Pakistan – have been killed. As Mearsheimer emphasizes, Western powers intervened in countries they knew remarkably little about, failing even to grasp basic divisions within Islam. This exclusive perception of otherness carried enormous global costs. Today, more than twenty-one million people are refugees or internally displaced. Harvard professor Stephen Walt captures the essence of this strategic failure: “Designing an effective foreign policy strategy requires anticipating how others will react, yet government officials – not to mention the broader public – often know very little about the countries whose behavior they are trying to influence” (Walt 2020).

This disregard for understanding the Other opened the door to further crises, producing immense suffering both within the Islamic world and globally. Conflicts in the Middle East, the Arab Spring, and the failed revolutions in Syria and Libya, coupled with the collapse of U.S. diplomacy, catalyzed the rise of religious Fundamentalism. Radical rhetoric spread quickly through networks, enticing young people from affected regions and Europe to join ISIL. Years of conflict and competition for resources fueled the rise of Islamic extremism. For decades, international politics assumed that the Peace of Westphalia had confined Religion to the private sphere. Peter Berger, however, challenged this assumption in *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*: “My point is that the assumption that we live in a secularized world is false. The world today [...] is as furiously religious as it ever was, and in some places more so than ever” (Berger 1999, 2).

Meanwhile, drone strikes under President Barack Obama, often hitting civilians, contributed to the growth of Populism in affected regions. Müller insightfully explains the dynamic: “Populists in office continue to polarize and prepare the people for nothing less than what is conjured up as a kind of apocalyptic confrontation.” (Müller 2017b, 42). These apocalyptic confrontations unfolded from September 11 onwards across Europe – in France, Belgium, and the United Kingdom – fueling European populists’ defense of a supposedly “Christian” Europe.

All of this has culminated in the politicization of otherness – a phenomenon that accompanies both Islamism and Populism, which, by instrumentalizing Religion, seek to demonize the Other in terms of difference and alterity, portraying them as the source of every threat. A deeper theological examination reveals that religions such as Christianity and Islam, in their essence, do not endorse division. Religious teachings aim to affirm diversity, yet diversity and division are not synonymous. Diversity is inherently positive and inclusive; it signals authenticity and distinctiveness while inviting the recognition and acceptance of the authenticity and uniqueness of the Other. In contrast, division is detrimental and exclusive, as it fosters fear and conflict, erecting boundaries that transform “us” versus “them”. Within this dialectic of diversity and division lies the core of the politicization of otherness as a source of religious misuse, which frequently carries direct implications for international relations.

THE MOBILIZATION OF CHRISTIAN IDENTITY: POPULISM

The West once again became fearful of Islam. Following a series of terrorist attacks, Islam increasingly became associated with negative connotations in Europe. Drawing on Kermani’s study, Dominique Moïsi observes: “Identity is strongly linked with confidence, and in turn confidence, or the lack thereof, is expressed in emotions – in particular, those of fear, hope, and humiliation” (Moïsi 2009, 12). In the dynamic between Islam and the West, fear, hope, and humiliation intermingled on both sides. For Muslims living in Europe – many of whom had embraced the achievements of European democracies – life suddenly became precarious. As Malise Ruthven notes: “Yet Muslims living in the West and in the growing Islam areas of the Muslim world that come within the West’s electronic footprint understandably resent the

exposure that comes with the increasing concerns of outsiders. Islam, they would argue, is a religion of peace: the word Islam, a verbal noun meaning submission (to God), is etymologically related to the word *salam*, meaning peace. The standard greeting most Muslims use when joining a gathering or meeting strangers is *as-salaam ‘alaikum* – ‘peace be upon you’. According to a widely held view, people who accuse Islam of being a violent religion misunderstand its essentially pacific nature” (Ruthven 2012, 1–2).

Fear is thus understandable – both as a psychological reaction to terrorism and, according to some scholars, as an instinctive response of the “behavioral immune system” to perceived external threats (see Aarøe, Petersen and Arceneaux 2017). Terrorists exploit this fear, but other actors also benefit from it. Kermani rightly emphasizes that: “Once again, however, it has become clear that many Muslims do wish to live in the modern world, but have not yet grasped the rules of the game that govern it. In the modern world, one can boycott someone’s products, write articles, spend money on media campaigns, or lobby, but no one has the right to attack embassies or threaten people with death” (Kermani 2013, 35). The problem arises when this lack of understanding provokes reactions – not only from frightened citizens or those showing solidarity with stigmatized Muslims, but also from politicians and religious figures, such as Germany’s CDU or Pope Francis. It is also exploited by those who link terrorism and the refugee crisis in the most negative terms, using the discourse of threatened European and Christian identity as a tool. As Kermani notes: “The discourse of identity always and everywhere appears under the guise of self-defense and the struggle for self-preservation” (Kermani 2013, 39).

The refugee crisis has been a primary catalyst for this. Bulgarian political scientist Ivan Krastev argues: “The refugee crisis has fundamentally changed the state of play in Europe. It can’t be explained solely by the influx of refugees or labor migrants. It is, among many other things, also a migration of arguments, emotions, political identities, and votes. The refugee crisis turned out to be Europe’s 9/11” (Krastev 2017, 19). Just as American democracy was tested after September 11, 2001, European democracy now faces a critical moment. Democracy itself has become a malleable concept, allowing populists to fill it with their own vision, presenting themselves as resolute defenders of European democracy and European values. Post-communist Eastern European

countries, refusing to accept refugees, framed this resistance as a defense of national identity.

Populism, Müller observes, is inseparable from representative democracy: “Populism arises with the introduction of representative democracy; it is its shadow” (Müller 2017b, 20). European populists exploit fear of the Other, portraying Muslim immigrants as a demographic, cultural, and religious threat. Moïsi emphasizes: “The fear of the Other grows out of demography and geography. ‘They’ are too numerous and without hope where they are. ‘We’ are too few and so (comparatively) wealthy where we live. The more we need them for the growth of our economies (given our low birthrates), the more we reject them emotionally on cultural, religious, and racial grounds” (Moïsi 2009, 102). Populism is thus a form of identity politics aimed at exclusion. As Müller notes: “Populism is always *a form of identity politics* (though not all versions of identity politics are populist). What follows from this understanding of populism as an exclusionary form of identity politics is that populism tends to pose a danger to democracy. For democracy requires pluralism and the recognition that we need to find fair terms of living together as free, equal, but also irreducibly diverse citizens” (Müller 2017b, 3).

Although populists present themselves as defenders of democracy, they are, paradoxically, one of its greatest threats. The question of Islam’s compatibility with democracy or Sharia’s alignment with international law is legitimate; the problem emerges when European populists frame it. Islam, unlike Christianity, lacks a centralized canonical authority, leaving room for diverse interpretations. As Kermani cites Imam Ali: “‘The Qur’an is a book between two covers, which does not speak; it is people who speak with it’. Revelation requires interpretation, and one can only speak about Islam if different interpretations and their real-political effects are taken into account” (Kermani 2013, 86).

Tolerance is inherent to Islam. Medieval scholars emphasized the five purposes (*maqasid*) of Islamic law: the preservation of Religion, life, intellect, progeny, and property. Preservation of Religion prioritized defense, not attack. These principles align with human rights in their essence, and most Muslims accept the concept, opposing only elements perceived as Western impositions, such as the freedom to change Religion. The challenge for the West lies not in Islam as a threat, but as a call to understand its diversity: “Contemporary Islam is more a challenge than a threat. It challenges the West to know and understand the diversity

of the Muslim experience. It challenges Muslim governments to be more responsive to popular demands for political liberalization and greater popular participation, to tolerate rather than repress nonviolent Opposition movements, and to build viable democratic institutions, while containing violent extremism and terrorism. At the same time, it challenges Western powers to stand by the democratic values they embody, distinguish between authentic populist movements and violent revolutionaries, and recognize the right of all people to determine the nature of their government and leadership” (Esposito 1999, 270–271).

Nevertheless, the mobilization of Christian identity, embodied in Populism, is partially conditioned by a culture of fear. This fear stems from the fact that, for the first time in more than two centuries, the West no longer holds the decisive voice (see Moisi 2009, 90). Here, too, there is a substitution of theses whereby the self is held responsible for what is good, and otherness for what is bad. Unemployment, insecurity, and other societal hardships in the West are primarily the result of personal responsibility, rather than being secondary to external influences. Yet, among segments of the Western public, populist leaders have succeeded in imposing the perception that the Other seeks to forcibly reshape their politics, economy, society, and culture. This, in turn, gives rise to a culture of fear, which is produced and amplified by Populism. It is necessary, however, to qualify this observation: while it is true that some individuals who arrived in Europe, defined by an Other identity, caused problems and even engaged in terrorist acts, this does not grant anyone the right to stigmatize entire civilizations. Achieving such a nuanced understanding requires a high degree of discernment and critical judgment.

THE DEPOLITICIZATION OF THE OTHERNESS

In the preceding discussion, the phrase “commitment to democratic values” emerges as particularly salient. This prompts a critical question: Can the West genuinely be considered committed to democratic values if it permits Hungarian Prime Minister Viktor Orbán to conduct entire political campaigns for his Fidesz party using overtly Islamophobic rhetoric, claiming that Muslims will inundate Europe and fundamentally Islamize it? The situation escalated further in Germany, where, leveraging Islamophobia, the far-right party AfD (*Alternative for Germany*) – including elements with neo-Nazi affiliations – secured

parliamentary representation and entered the Bundestag. Does this suggest that Islamophobia is politically advantageous in Europe?

It is imperative to emphasize that such fear is initially fueled by actors “who know Islam well” and have perpetrated terrorist attacks. However, it would be overly simplistic to halt the analysis there, as discussed in previous sections. The existence of fear is undeniable; the central question remains: how can it be addressed and overcome? To approach this issue, one must return to the foundational concepts of political life: identity and, concomitantly, otherness. These concepts are interdependent, much like freedom and responsibility – one cannot be meaningfully considered without the other. Drawing upon his personal experience, Kermani advocates for the concept of constitutional patriotism, stating: “Rarely have I ever felt so proud of Germany as on the day I received my second citizenship, German citizenship, and that without any special ceremony – just a simple, warm handshake in the hall of the foreigners’ office in central Cologne. That act was sober as an expression of ‘constitutional patriotism’ and astonishingly composed, just like my understanding of the whole matter” (Kermani 2013, 102).

Within this framework, loyalty is not directed exclusively toward the nation as an ethnic or historical entity, but toward a community grounded in shared political values such as democracy and freedom of thought. The European Union, under this conceptualization, is not an end in itself but a platform for public deliberation and civic engagement. Through such a culture of debate, and with respect for the “constitution” of Europe, it becomes possible to discern what Europe is – or ought to be. Yet, a potential pitfall exists: the creation of a meta-identity. National, ethnic, and religious identities must remain in solidarity without being supplanted by a singular, homogenized European identity, which risks assuming the characteristics of a “civic religion”. Thus, Europe requires a rigorous re-examination of its own identity through open debate rather than its marginalization. At its core, constitutional patriotism addresses the question of how individuals can coexist: “The deepest impulse animating a normatively substantive account of constitutional patriotism is the idea of individuals recognizing each other as free and equal and finding fair terms of living together; in other words, to find enough common, mutually acceptable grounds to answer the question, ‘How do want to live together?’ In a sense, you might say, it’s nothing less than the political question as such” (Müller 2007a, 52–53).

Within this framework, it is essential not to undermine the specificity of religious Identity, particularly for Muslims, for whom Religion often constitutes a primary identity. Kermani emphasizes that such identities must remain open both to their own development and to otherness, understood as the recognition of difference: “The culture of the West worth fighting for and promoting is special in that it is based on specificities, unlike religions, which inevitably claim universal validity. In this way, Europe allows for the specificities of religions and their pluralism. Perhaps the greatest achievement of Europe, and of the entire West, is that they have developed a form of governance that not only tolerates different faiths and worldviews but treats them entirely equally – or at least should do so – regardless of whether it encourages or limits them. Western culture would best demonstrate its current superiority and readiness for a leading role in the world by granting Muslims those freedoms that Christians in the Islamic world are often denied” (Kermani 2013, 109).

Another proposed solution to the challenges in Islam – West relations is Bassam Tibi’s concept of Euro-Islam. Tibi begins from the premise that Religion is a social reality, underscoring its role in socio-cultural and international relations. He asserts that the politicization of Religion as a social fact generates fundamentalist ideologies (Tibi 2012, 188). To mitigate Fundamentalism in the encounter between Islam and the West, Tibi advocates for Euro-Islam, drawing upon Ibn Khaldūn’s notion of *asabiyya*, understood as the “civilizational self-consciousness” underpinning every civilization. Euro-Islam, therefore, must manifest as a distinct Euro-Islamic self-consciousness, given that “the self-consciousness of Europe (and of Islam) is facing a challenge” (Tibi 2008, 26). In this framework, there is no “clash of civilizations”; instead, a shared consciousness emerges with the goal of conflict resolution. Both Europe and Islam have responsibilities in this process. Europe must overcome two extremes: the populist-Islamophobic response and the multicultural approach grounded in cultural relativism (Tibi 2008, 191). Islam’s contribution, according to Tibi, involves reforming orthodox practice, which he argues should not be dictated by European norms (see Tibi 2001, 226). Muslims are called to adopt an “upgraded identity”, embracing cultural pluralism, diversity, and adherence to fundamental values and human rights. Tibi articulates this succinctly: “Muslims themselves must make a choice between the sermon and Kant, or, in the case of Europe, between a Muslim Europe or Euro-Islam – that is,

between the Islamization of Europe or the Europeanization of Islam” (Tibi 2008, 31).

Despite their conceptual appeal, neither constitutional patriotism nor Euro-Islam has achieved practical success, as both initiate solutions from the starting point of identity. This presents a dual problem: first, while identity is not always contingent on Religion, Religion is inherently tied to identity. Efforts to “upgrade” identity in universalist terms risk imposing a monopolistic claim on universality, thereby engendering conflict. Second, both approaches, although emphasizing diversity and cultural pluralism, fall short in addressing otherness; they stop at mobilizing identity without engaging its core political dynamics. The key, therefore, lies in addressing the politicization of otherness. Here, Pope Francis’ initiatives provide a valuable model. Rather than first defining “who we are” and then “who they are”, the Pope reverses this logic, prioritizing an understanding of the other. Moreover, he insists that such understanding must emerge from dialogue with the other, rather than unilateral pronouncements. This approach underpinned his successful diplomatic engagement in the United Arab Emirates in 2019, where he participated in an interfaith conference promoting moderate Islam and combating religious extremism. During this visit, he met with the Grand Imam of Al-Azhar University Ahmed al-Tayeb, resulting in the *Document on Human Fraternity for World Peace and Living Together* (Pope Francis, 2019), which affirms that religions must never incite war, hatred, hostility, or extremism: “This was no mere diplomatic gesture, but a reflection born of dialogue and common commitment” (Pope Francis 2020, 5). A year later, in the encyclical *Fratelli tutti: On Fraternity and Social Friendship*, the Pope went further, focusing not on enhancing identity. Still, on depoliticizing otherness, rescuing it from populist demonization: “Certain populist political regimes, as well as certain liberal economic approaches, maintain that an influx of migrants is to be prevented at all costs. Arguments are also made for the propriety of limiting aid to poor countries, so that they can reach rock bottom and be forced to take austerity measures. One fails to realize that behind such statements, which are abstract and difficult to support, great numbers of lives are at stake. Many migrants have fled from war, persecution, and natural catastrophes. Others, rightly, ‘are seeking opportunities for themselves and their families. They dream of a better future and they want to create the conditions for achieving it’” (Pope Francis 2020, 37).

According to Pope Francis, the politicization of otherness manifests in the creation of a xenophobic mentality: “Then too, in some host countries, migration causes fear and alarm, often fomented and exploited for political purposes. This can lead to a xenophobic mentality, as people close in on themselves, and it needs to be addressed decisively. Migrants are not seen as entitled like others to participate in the life of society, and it is forgotten that they possess the same intrinsic dignity as any person. Hence, they ought to be ‘agents in their own redemption’. No one will ever openly deny that they are human beings; yet, in practice, by our decisions and the way we treat them, we can show that we consider them less worthy, less important, and less human. For Christians, this way of thinking and acting is unacceptable, since it sets certain political preferences above deep convictions of our faith: the inalienable dignity of each human person regardless of origin, race, or Religion, and the supreme law of fraternal love” (Pope Francis 2020, 39).

By emphasizing the recognition of every human being as a child of God, the Pope fosters a framework in which all religions can promote universal fraternity: “Dialogue between the followers of different religions does not take place simply for the sake of diplomacy, consideration or tolerance” (Pope Francis 2020, 271). Instead, interreligious dialogue should contribute to international relations by depoliticizing otherness and mitigating conflict and violence. Although some critics have dismissed this diplomacy as utopian, it has achieved practical results, as specific Muslim communities have responded positively to the outreach. Theoretically, it establishes a vital principle: before discussing identity, one must first understand the processes that politicize otherness, then seek to depoliticize it. Only subsequently can authentic discussions of identity occur.

CONCLUDING REFLECTIONS

This study aimed to address the research question: How does Religion, through the misuse of perception, contribute to the politicization of otherness, and conversely, how can it, through proper reception, facilitate its depoliticization? In line with this inquiry, we formulated the hypothesis that the abuse of Religion can significantly drive the politicization of otherness. Interreligious dialogue may be the most effective mechanism for depoliticizing international relations. We sought to substantiate this hypothesis through an analysis of the complex

interactions between Islam and the West, both in the broader transatlantic context encompassing the United States and in the more focused regional context of Western Europe, which is particularly pertinent to this study.

As our analysis has demonstrated, the role of Religion in international affairs has historically been underestimated. Following the Peace of Westphalia, Religion was widely perceived as a relic of a bygone era, rendered irrelevant primarily to contemporary political practice. Yet, as sociologists and later political scientists have acknowledged, such assumptions proved fundamentally erroneous. This widespread misjudgment led to a profound lack of understanding of Religion as a dynamic social reality. Conversely, religious actors have consistently recognized the potency of their soft power, particularly in the realm of public diplomacy. This creates a critical dynamic: identity is most readily mobilized through Religion, for Religion is inherently linked to identity, and identity, in turn, is closely associated with the emotional states of humiliation, fear, and hope.

As Dominique Moïsi has observed, contemporary societies exhibit deeply developed cultures of these emotional states. Notably, two are particularly salient: the Islamic culture of humiliation and the European culture of fear. Both are exploited by actors seeking to mobilize collective identity for political purposes. On one hand, political Islam or Islamism harnesses Islamic identity to defend against perceived threats intended to humiliate the community. On the other hand, European Populism mobilizes Christian identity to resist an “enemy” that is perceived as intimidating. The refugee crisis has thus transformed Europe into a theater in which these two distinct “-isms” intersect.

Efforts to resolve these tensions have traditionally focused on reconciling conflicting identities. However, we argue that this approach is fundamentally flawed. Initiatives such as multiculturalism, constitutional patriotism, and Euro-Islam have failed mainly, or continue to struggle, because they adopt identity as the starting point. In doing so, solution-oriented actors, whether consciously or unconsciously, employ the very logic and mechanisms they purport to counter, effectively attempting to defend an abstract, constructed meta-identity rather than addressing the underlying issue.

Through a detailed analysis of various approaches, we have demonstrated precisely where this error resides. Identity, particularly when intertwined with Religion, is resistant to modification, given its deep roots in centuries of doctrine, culture, and tradition. Attempts to

“upgrade” or adapt it are thus prone to failure. What is amenable to change, however, is the understanding of otherness. In this context, Pope Francis’s approach offers a noteworthy model. His diplomacy does not commence by defining “who we are” and then attempting to categorize “who they are”. Instead, it inverts this logic, beginning with a careful inquiry into the identity and dignity of the other. Moreover, when addressing the question of who the other is, solutions are not imposed unilaterally; instead, they emerge through dialogue with those concerned. This methodological innovation underpins the success of his initiatives, exemplified by his 2019 visit to the United Arab Emirates and the subsequent promotion of interfaith collaboration.

The imperative, therefore, is to transition from a religion that politicizes otherness – mobilizing identity in the process – toward a religion capable of fostering dialogue. Interreligious dialogue, by actively depoliticizing otherness, holds the potential to generate new opportunities within international relations. Recognizing and harnessing this potential may enable the global community to address one of the most pressing challenges of our time: mitigating the politicization of otherness and fostering a more inclusive, peaceful framework for coexistence.

REFERENCES

- Aarøe, Lene, Michael Bang Petersen and Kevin Arceneaux. 2017. “The Behavioral Immune System Shapes Political Intuitions: Why and How Individual Differences in Disgust Sensitivity Underlie Opposition to Immigration.” *American Political Science Review*, 111 (2): 277–294. DOI: 10.1017/S0003055416000770.
- An-Na‘im, Abdullahi A. 1999. “Political Islam in National Politics and International Relations.” In *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, ed. Peter L. Berger, 103–122. Washington, D.C: Ethics and Public Policy Center.
- Bauman, Zygmunt. 2016. *Strangers at Our Door*. Malden: Polity Press.
- Berger, Peter L. 1999. “The Desecularization of the World: A Global Overview.” In *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics*, ed. Peter L. Berger, 1–18. Washington, D.C: Ethics and Public Policy Center.
- Esposito, John L. 1999. *The Islamic Threat: Myth or Reality?*. Oxford-New York: Oxford University Press.

- Fox, Jonathan. 2018. *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice*. Oxon-New York: Routledge.
- Francis, Pope. 2019. "A Document on Human Fraternity for World Peace and Living Together." *The Holy See*. https://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html.
- Francis, Pope. 2020. "Fratelli tutti: On Fraternity and Social Friendship." *The Holy See*. https://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html.
- Huntington, Samuel P. 2011. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Kermani, Navid. 2013. *Ko smo mi: Nemačka i njeni muslimani*. Beograd: Samizdat. [Kermani, Navid. 2010. *Wer ist Wir?: Deutschland und seine Muslime*. München: C.H.Beck].
- Krastev, Ivan. 2017. *After Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Mearsheimer, John J. 2018. *The Great Delusion: Liberal Dreams and International Realities*. New Haven – London: Yale University Press.
- Moïsi, Dominique. 2009. *The Geopolitics of Emotion: How Cultures of Fear, Humiliation, and Hope are Reshaping the World*. New York: Doubleday.
- Müller, Jan-Werner 2007a. *Constitutional Patriotism*. Princeton – Oxford: Princeton University Press.
- Müller, Jan-Werner. 2017b. *What Is Populism?*. London: Penguin Books.
- Ruthven, Malise 2012. *Islam: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Tibi, Bassam. 2001. *Islam Between Culture and Politics*. New York: Palgrave.
- Tibi, Bassam. 2008. *Political Islam, World Politics and Europe*. London-New York: Routledge.
- Tibi, Bassam. 2012. *Islamism and Islam: New Haven and London*. Yale: Yale University Press.
- Walt, Stephen. 2020. "Why Is the United States So Bad at Foreign Policy?" *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2020/01/13/trump-iran-china-why-united-states-so-bad-foreignpolicy/#>.

Милош Вулић*

Институт за политичке студије, Београд

КА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊУ ИСЛАМИЗМА И ПОПУЛИЗМА: ОД МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА ДО МЕЂУРЕЛИГИЈСКОГ ДИЈАЛОГА

Резиме

Овај рад има за циљ да критички преиспита тезу о „сукобу цивилизација” и да истражи да ли је такав сукоб неизбежан при сусрету источно-муслиманског и западно-хришћанског света, као и да ли је међусобни страх између њих оправдан и на који начин се ствара и мобилише. У уводном делу биће дат преглед историјских односа између ова „два света” како би се идентификовали фактори који су отворили могућност за појаву радикалних ставова који произилазе из концепата као што су исламизам и популизам. Након тога, биће размотрено питање који фактори су допринели њиховом изненадном „оживљавању”, са посебним освртом на један од најчешће навођених узрока: избегличку кризу. Испитаћемо како је настала ова криза и какве реакције је изазвала, посебно имајући у виду политизацију другости. У даљој анализи посебна пажња биће посвећена западном популизму и његовим исламофобним политикама. На крају ћемо разматрати концепте уставног патриотизма, евро-ислама и људског (универзалног) братства као потенцијалне путеви за превазилажење негативне дихотомије у интеракцији ислама и Запада, нарочито у контексту улоге међурелигијског дијалога у међународним односима и његовог доприноса процесу деполитизације другости.

---

* Имејл адреса: vulicmilos9@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1495-1435.

Кључне речи: ислам, Запад, исламизам, популизам, избегличка криза, политизација другости, уставни патриотизам, евро-ислам, универзално братство, деполитизација другости

---

^{**} Овај рад је примљен 27. октобра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. новембра 2025. године.

Драган Траиловић*

Институт за међународну политику и привреду, Београд

УПОРЕДНА ПЕРСПЕКТИВА СПОЉНОПОЛИТИЧКОГ ДЕЛОВАЊА КИНЕ У ЦЕНТРАЛНОЈ АЗИЈИ И РЕГИОНУ БАЛКАНА**

Сажетак

Кинеско ангажовање у глобалним пословима се значајно интензивирало током последње две деценије, а праћено је њеном растућом економском моћи, као и амбицијама да утиче на редефинисање постојећег међународног поретка. Међу регионима који су привукли пажњу Кине, између осталих Централна Азија и Балкан, јављају се као значајне геополитичке арене где Кина тежи остварењу својих економских, политичких и, у неким случајевима, безбедносних циљева. Иако се ови региони значајно разликују, оба нуде важан увид у механизме, приоритете, прилагодљивост и контекстуалну флексибилност кинеске спољне политике. Рад има за циљ да уочи сличности и разлике у кинеском спољнополитичком ангажовању у ова два региона. У раду се користи упоредни приступ, а компаративни оквир је организован око четири димензије спољнополитичког ангажовања Кине: економска, политичка,

---

* Имејл адреса: dragan.trailovic@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-9707-9867.

** Рад је настао у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2025. године”, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2025. године.

безбедносна и социокултурна. Закључци рада указују на то да економско ангажовање представља основу кинеске спољне политике у оба региона, које служи као примарни инструмент утицаја. Међутим, поред ове заједничке особине, Кина прилагођава свој спољнополитички приступ локалним условима. Закључци указују на прагматичну, адаптивну спољну политику која уравнотежује њене глобалне амбиције са регионалним реалностима.

Кључне речи: спољна политика, Иницијатива „Појас и пут”, економска дипломатија, Кина, Централна Азија, Балкан

УВОД

Успон Народне Републике Кине као глобалне силе у 21. веку, који је обележен ширењем њеног утицаја посебно азијско-пацифичким регионом, али и широм евроазијске копнене масе, прати све више проактивнија и асертивнија спољна политика. У последњих двадесет година, Кина активно подстиче успостављање нових модела регионалне и глобалне сарадње у политичкој, економској, културној и безбедносној сфери. Међу најзначајнијим примерима оваквих настојања издвајају се Шангајска организација за сарадњу (ШОС), Иницијатива „Појас и пут”, Азијска инфраструктурна инвестициона банка (АИИБ) (Jakóbowski 2018, 659–660), као и најновија Међународна организација за медијацију.¹ Поред тога, Кина је представила и више нових глобалних иницијатива, као што су Глобална развојна иницијатива, Глобална безбедносна иницијатива, Глобална цивилизацијска иницијатива и последња Иницијатива за глобално управљање. Додатно, као значајан нови нормативни модел сарадње и партнерства међу државама Кина је развила и концепт „заједнице заједничке будућности човечанства”, који постепено

¹ Међународна организација за медијацију (*IOMed*) је новоформирано међувладино тело иницирано од стране Народне Републике Кине са седиштем у Хонгконгу као глобална институција која решава међународне спорове путем медијације. Њен мандат обухвата медијацију спорова између држава, између државе и страног држављанина, као и у међународним трговинским споровима. Учешће је добровољно, а исходи медијације нису обавезујући (*International Organization for Mediation n.d.*).

заузима централно место у њеном спољнополитичком дискурсу (Radtio 2024; State Council Information Office [SCIO] 2023).

Овакво ангажовање Кине у глобалним пословима одражава пре свега њену растућу економску моћ, али оно показује и њене напоре да пројектује утицај, како ван економске сфере на политичку, безбедносну и културну, тако и ван свог непосредног суседства. То наговештава да њено све јаче међународно присуство надилази непосредне економске користи и имплицира дубљу тежњу за ширим геополитичким утицајем. Посебно од 2012. године и доласка Си Ђинпинга (*Xi Jinping*) на највише политичке функције у земљи, Кина је значајно повећала своје ангажовање у регионима изван Југоисточне Азије. Међу регионима који су привукли пажњу Кине, Централна Азија² и Централна и (Југо)Источна Европа, а самим тим и Балкан³ као подрегион, јављају се као значајне арене ангажмана кинеске спољне политике, нарочито у оквиру Иницијативе „Појас и пут“, која је покренута 2013. године.

Регион Централне Азије кључан је за енергетску безбедност Кине, јер обезбеђује приступ виталним ресурсима нафти и гасу, којима је регион богат. Такође, служи као кључни транзитни коридор за Иницијативу „Појас и пут“, јер представља копнену спону Кине са Западном Азијом и Европом. Осим тога, Централна Азија дели границу са кинеском ујгурском аутономном регијом Синђанг (*Xīnjiāng*), у којој се Кина суочавала са сепаратистичким тенденцијама, што чини регионалну безбедност и стабилност питањем од највећег значаја (Bitabarova 2018, 152–155; Taliga 2021).

Балкански регион, с друге стране, удаљенији је од непосредних интереса Кине у односу на њој суседни централноазијски регион. Зато се, историјски посматрано, кинеско ангажовање на Балкану развијало значајно спорије, од њеног видљивијег, пре свега економског присуства (инфраструктурни пројекти и зајмови), након почетка глобалне финансијске кризе 2008. године, преко успостављања шире међурегионалне платформе за сарадњу у формату „16+1“⁴ (*China–CEEC*), до убрзања њеног ангажмана

² Киргистан, Казахстан, Таџикистан, Туркменистан, Узбекистан.

³ Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грчка, Румунија, Северна Македонија, Словенија, Србија, Хрватска, Црна Гора.

⁴ Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Естонија, Летонија, Литванија, Мађарска, Пољска, Румунија, Северна Македонија, Словачка, Словенија, Србија, Хрватска, Црна Гора, Чешка. Приступањем Грчке

објавом Иницијативе „Појас и пут” 2013. године и јачања билатералних односа са појединим земљама. Првобитно усмерен на транспортну инфраструктуру, кинески ангажман у региону временом је проширен на индустрију, енергетику, комуникације, ИТ и културу, а у неким случајевима и сарадњу у области војне индустрије и јавне безбедности (Zweers et al. 2020, 7–23; Liu 2019, Vangeli 2022, 3–11).

Овај рад има за циљ да утврди постојање сличности и разлика у кинеском спољнополитичком ангажовању у ова два региона, са додатним циљем да се извуку шири закључци о основној логици кинеске међународне стратегије. Циљ је првенствено да идентификујемо регионално специфичне механизме кинеске спољне политике, као и да уочимо шире обрасце њеног спољнополитичког ангажмана изван билатералних особености. У складу са тим рад настоји да одговори на питања: Које су кључне сличности и разлике у спољнополитичком ангажовању Кине у Централној Азији и на Балкану? Како Кина прилагођава своје инструменте спољне политике различитим регионалним условима? И шта нам то говори о широј логици и стратешким приоритетима кинеске спољне политике? Аргументујемо да је спољна политика Кине стратешки конзистентна у оба региона, првенствено се ослањајући на економске алате, али њена имплементација је у значајној мери специфична за конкретан контекст, односно флексибилна и адаптивна у односу на прилике и ограничења конкретних региона.

У раду се служимо компаративним приступом на регионалном нивоу, третирајући Централну Азију и регион Балкана као два агрегатна случаја, посматрамо их колективно, односно као две засебне упоредне арене. Ове случајеве смо изабрали из неколико разлога. Прво, иако се ови региони значајно разликују, на пример, по историји, геополитичком контексту и институционалном окружењу, оба региона деле неке структурне карактеристике: постсоцијалистички су, геостратешки су позиционирани и историјски су подложни значајним спољним утицајима великих геополитичких актера. Друго, сама Кина често обликује свој ангажман на регионалном нивоу, што потврђују регионални формати сарадње као што су Самит Кина – Централна Азија и

формат прераста у „17+1”, да би се три балтичке земље повукле из овог оквира сарадње 2021. и 2022. године.

оквир сарадње Кина – земље Централне и Источне Европе (*China–CEEC*), који обухвата и Балкан, иако се истовремено ангажује и билатерално. Треће, регионална перспектива омогућава идентификацију ширих образаца спољнополитичког ангажмана који превазилазе појединачне билатералне варијације. Наравно, у оквиру сваког региона истичемо кључне националне варијације када је то аналитички релевантно. Компаративни оквир организован је око четири аспекта спољнополитичког ангажовања: економски, политички, безбедносни и друштвени ангажман.

Рад је структурисан на следећи начин. Након уводног дела дајемо сажет приказ опште стратегије кинеске спољне политике као контекст. Затим спроводимо упоредну анализу кинеске спољне политике у Централној Азији и на Балкану по следећим димензијама: 1) (гео)економски ангажман (инфраструктура, трговина, инвестиције, енергетика, транспортне везе, пројекти у оквиру Иницијативе „Појас и пут”); 2) дипломатски/(гео)политички ангажман (самити, билатерални/мултилатерални оквири); 3) безбедносни ангажман (ШОС, војна/полицијска сарадња, продаја наоружања, сарадња у области јавне безбедности) и 4) друштвени и културни ангажман (културна дипломатија, Конфуцијеви институти, медији, јавно мњење, мека моћ). У сваком одељку бележимо сличности и разлике у приступу Кине, наводећи конкретне примере из појединих земаља где је то релевантно, али одржавајући фокус на регионалном нивоу. У закључку се сумирају кључне паралеле и специфичности за сваки регион и за шире оквири кинеске спољне политике.

ОД УЗДРЖАНОСТИ ДО АСЕРТИВНОСТИ: КОНТИНУИТЕТ И ПРОМЕНЕ У СПОЉНОЈ ПОЛИТИЦИ КИНЕ И ЊЕНЕ ГЛАВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Званична спољна политика Народне Републике Кине почива на базичним начелима као што су суверенитет и начело мирног суживота. Још од педесетих година прошлог века, Кина заговара принципе мирољубиве коегзистенције: међусобно поштовање суверенитета и територијалног интегритета, ненападање, немешање у унутрашње послове, једнакост и узајамну корист, те миран

суживот. Та начела обликују кинеско виђење света у којем свака држава има једнак и неприкосновен суверенитет и право да сама бира сопствени пут развоја без спољног мешања (Huairu, 2003, 181–185). Кинеско континуирано позивање на ове принципе, као и на питања суверенитета, модернизације и националног уједињења своје основе има у „веку понижења”, историјском периоду обележеног страним утицајем и територијалним уступцима на рачун западних сила и Јапана, а што је озбиљно окрњило суверенитет Кине у то време (Zhu, 2025). Због тога, овај историјски период наставља да обликује спољну политику Кине и њену одлучност да заговара и брани принципе суверенитета и територијалног интегритета. И данас, концепт председника Си Ђинпинга о „заједници заједничке будућности човечанства” суштински понавља ове идеје и наглашава да све земље треба да уживају једнак суверенитет, да глобалним пословима управљају заједнички, не по диктату најјачих, и да теже обострано корисном развоју ради заједничког просперитета.

Овај концепт има за циљ да понуди такву визију глобалног поретка који је заснован на истинском (стварном) мултилатерализму, а који подразумева равноправно и инклузивно учешће свих држава у међународним односима и који почива на принципима узајамне користи и сарадње, солидарности, поштовања разноврсности цивилизација и заједничког напретка и развоја (SCIO 2023). Тако се кроз актуелну кинеску спољну политику протеже јасна линија континуитета са доследном приврженошћу државном суверенитету, узајамној користи и мултиполарном светском поретку, који се често поставља као алтернатива „либералном међународном поретку”, који се одређује као америчко-центрични.

Иако су основна начела кинеске спољне политике остала непромењена, њен стил и обим су се током времена знатно променили. У ери Денг Сјаопинга (*Deng Xiaoping*) доминирала је максима „сакриј снагу и сачекај свој тренутак”, и тада је приоритет дат економском развоју и избегавању конфронтацији са великим силама. Међутим, већ у време Ху Ђинтаа (*Hú Jǐntāo*), а посебно са Си Ђинпингом, Кина је све израженије почела да делује као сила са глобалним амбицијама (Mitrović 2022; Choyleva 2024). Иако се често истиче да је управо Си извршио заокрет ка асертивној спољној политици, бројни процеси у том правцу започели су и раније (Scobell 2020, 6). Ху Ђинтао је промовисао концепт изградње „хармоничног света” у међународним односима, као спољну

манифестацију своје унутрашње политике стварања „хармоничног друштва” (Medeiros 2009, 48–50; Wang 2014, 7). Идеје о „кинеском сну” и „великом националном препороду” само су радикалније артикулисане и институционализоване под Сијем, уз знатно чвршћу и централизовану контролу над дипломатским и економским инструментима спољне политике (Wang 2014; Doshi 2019, Scobell 2020, 6).

Кина данас користи широк спектар спољнополитичких инструмената од економских, дипломатских, војних, до правних. Највидљивији је облик економске дипломатије, пре свега кроз Иницијативу „Појас и пут”, која предвиђа изградњу инфраструктурне мреже железница, аутопутева, лука и гасовода од Кине до других делова света (McBride, Berman, and Chatzky 2023). Поред економских инструмената, Кина активно користи мултилатералну дипломатију (ШОС, БРИКС, УН), механизме меке моћи (Конфуцијеви институти, медији, културна дипломатија) и све израженију војну пројекцију моћи, укључујући прву и једину прекоморску базу у Џибутију и растуће присуство кинеске морнарице у међународним водама.

Главни елементи кинеске спољне политике, односно карактеристике кинеског глобалног позиционирања најуопштеније посматрано су: 1) залагање за инклузивни мултилатерализам, а супротстављање ексклузивним алијансама, блоковској подели и хладноратовском менталитету; 2) развијање сарадње са Глобалним југом, позиционирајући себе као представника света у развоју; 3) обезбеђивање економских и развојних интереса кроз олакшавање трговине, инвестиција и осигурање тржишта; 4) јачање безбедности, како националне, тако и међународне, позиционирајући себе као глобалног миротворца (план за Украјину, споразум између Ирана и Саудијске Арабије, мировне мисије УН); 5) заговарање мултиполарности и супротстављање утицају Сједињених Америчких Држава и онемо што Кина перципира као хегемонско понашање и стратегије њеног обуздавања; 6) ажурирање важећих правила и норми актуелног међународног поретка, подршка постојећим (Светска банка, Светска трговинска организација), али и стварање нових правила и норми; 7) увећање њене дискурзивне и њене меке моћи; 8) стварање синоцентричних институција (ШОС, АИИБ) (SCIO 2019a; SCIO 2019b; Lanteigne 2020; Council on Foreign Relations n.d.).

Током последњих деценија, кинеска спољна политика еволуирала је ка међурегионалном и мултидимензионалном приступу (Jakóbowski 2018). У првим деценијама Народне Републике, Кина је тежиште своје спољне политике имала усмерено ка Источној и Југоисточној Азији, настојећи да обезбеди стабилност у непосредном окружењу. Са процесом „реформе и отварања”, овај регионални фокус постепено се проширио како су расли кинески економски интереси и глобална повезаност (Lanteigne 2020, 170–199; 200–201).

У Азији, кинеска дипломатија, поред економске сарадње, остаје усредсређена на безбедност и стабилност суседства, посебно у Јужном кинеском мору. У Африци и Латинској Америци нагласак је на приступу природним ресурсима, диверсификацији тржишта и промоцији наратива „Југ–Југ” заснованог на узајамној користи и немешању. На Блиском истоку Кина примењује прагматичан баланс између енергетске безбедности и неутралности у регионалним сукобима, док у Европи и ширем евроазијском простору све више користи економску дипломатију и инфраструктурне пројекте.⁵

УПОРЕДНА АНАЛИЗА СПОЉНОПОЛИТИЧКОГ АНГАЖМАНА КИНЕ: СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА ЦЕНТРАЛНЕ АЗИЈЕ И БАЛКАНА

(Гео)економски ангажман

Економско ангажовање Кине је основни стуб њене спољне политике и у Централној Азији и на Балкану. У Централној Азији, Кина је постигла готово доминантну позицију, јер је успешно потиснула Русију као главног економског и трговинског партнера. Генерално посматрано, економско деловање Кине у Централној Азији је интензивно и вишеструко, а пре свега укључује велика улагања у енергетску инфраструктуру (нафтоводи, гасоводи, електране), транспортну инфраструктуру (железница, путеви, интермодална чворишта) и рударство, као и инвестиције у производњу, пољопривреду и високу технологију (Jian 2018, 241).

⁵ Детаљније о међурегионалном приступу кинеске спољне политике видети у: Lanteigne (2020).

Приметно је да Кина такође све више улаже и у пројекте обновљивих извора енергије у овом региону (Muratalieva 2024).

У 2024. години, Кина је чинила око 40% целокупне централно-азијске спољне трговине са око 95 милијарди долара, при чему је највећи део остварен са Казахстаном (Sakenova 2025). Поред тога, до сада укупне кинеске инвестиције у Централној Азији прелазе 40 милијарди долара (Rostami 2025).

Централна Азија поседује значајне резерве нафте и гаса,⁶ тако да је Кина доминантно тежила изградњи гасовода и нафтовода како би себи обезбедила ове ресурсе и извршила диверзификацију извора снабдевања. Гасовод Централна Азија – Кина и нафтовод Казахстан – Кина су најистакнутији примери. Гасовод Централна Азија – Кина почиње на граници између Туркменистана и Узбекистана, пролази кроз централни део Узбекистана и јужни део Казахстана, а завршава се у Синђангу у Кини. Гасовод је пројектован за капацитет од 55 милијарди кубних метара годишње и има три линије, линију А (2009.), линију Б (2010.) и линију Ц (2014.) док је нова линија Д у изградњи (Bitabarova 2018, 154–155; China National Petroleum Corporation [CNPC] n.d.).

Инвестиције у саобраћајну и транспортну инфраструктуру су кључне за кинески приступ централноазијском региону, посебно у оквиру Иницијативе „Појас и пут”. Ово подразумева изградњу и надоградњу железница и аутопутева широм региона. Окосницу постојеће железничке инфраструктуре у региону чини рута кроз Казахстан. Овај коридор је главна артерија за железнички теретни саобраћај између Кине и Европе, а само у 2024. години, овом рутом је превезено 32 милиона тона терета.⁷ Као алтернатива овом северном коридору покренут је и пројекат изградње јужног коридора, железничке руте Кина-Киргистан-Узбекистан, који је један од највећих кинеских пројеката у региону (Rostami 2025).

Генерално посматрано, мултимодални Транскаспијски међународни транспортни коридор (*TITR*), познат и као Средњи коридор (*Middle Corridor*) у чијем развоју учествује и Кина постаје још једна артерија за транспорт робе из Кине, преко Централне Азије

⁶ Конкретне податке о томе видети у Dou, Wen and Wang (2024, 171-189)

⁷ У 2024. години, из Кине је саобраћало 11.920 теретних возова ка Централној Азији. Укупан превезени терет достигао је 882.712 јединица еквивалентних двадесет стопа (енгл. *twenty-foot equivalent unit – TEU*) (Belt and Road Portal 2025).

до Европе (Sakenova 2025). Кина је у почетку била пасивна према развоју Средњег коридора који заобилази Русију и Иран. Међутим, од 2024. године показује активнији приступ кроз улагања у грузијску луку Анаклија, придруживање Кинеске железничке компанија за контејнерски транспорт (*China Railway Container Transport Corp.* компанији *Middle Corridor Multimodal Ltd.*), заједничком железничком подухвату Азербејџана, Казахстана и Грузије, како би олакшала развој Средњег коридора, затим покретање железничке линије Каши (Кина) – Андижан (Узбекистан) и сарадњу са турском компанијом *Pasifik Eurasia* на железничким везама ка Турској (Pomfret 2024).

Као када је реч о Централној Азији, тако и на Балкану, Иницијатива „Појас и пут” служи Кини као главни механизам за остварење њеног економског присуства. Кинески економски циљеви на Балкану су првенствено усмерени на добијање приступа већем европском тржишту, користећи регион као транзитну руту и тачку утицаја унутар европске периферије. Кина активно настоји да искористи инвестиционе могућности доступне у региону, посебно у секторима као што су развој саобраћајне и транспортне инфраструктуре. Она такође има за циљ да обезбеди приступ природним ресурсима присутним на Балкану, као што су рудна богатства (Liu 2019).

Кина је уложила значајна средства у транспортну инфраструктуру Балкана, укључујући изградњу и модернизацију аутопутева у Црној Гори и Србији, као и у железничке пројекте попут линије Београд-Будимпешта. Инвестиције у енергетске пројекте, укључујући електране и повезану инфраструктуру, такође су биле кључна карактеристика кинеског ангажовања у региону. Посебно стратешки потез био је стицање већинског удела у луци Пиреј у Грчкој, која служи као кључна улазна тачка за кинеску робу намењену Балкану и широј Европи. Такође, *COSCO Shipping Lines* послује у Румунији са циљем да омогући ефикаснији транспорт робе из Централне Азије преко луке Констанца, а затим дуж Дунавског коридора кроз Централну и Источну Европу (Intermodal and Logistics 2019). Дакле, кључна инфраструктурна транспортна рута је Кинеско-Европска експресна копнено-морска линија, која комбинује поморске и железничке путеве, укључујући луку Пиреј у Грчкој којом управља кинески COSCO и железницу Будимпешта-Београд (Zweers et al. 2020, 8–11).

Неки од важнијих пројеката су: кинеска грађевинска компанија изградила је Пупинов мост у Београду, затим мост Пељешац у Хрватској, термо и хидро електране у Србији и Босни и Херцеговини, кинеска корпорација израдила је део ауто-пута Бар-Бољаре у Црној Гори, као и експлоатација нафте у Албанији (Патос-Маринез нафтно поље) (Balkan Investigative Reporting Network [BIRN]. n.d.; Vangeli 2022).

Кредити и механизми финансирања представљају још један значајан оперативни начин деловања Кине на Балкану. Кина првенствено користи кредите, које често обезбеђују државне банке попут Извозно-увозне банке Кине и Кинеске развојне банке, за финансирање пројеката у региону. Ови споразуми о кредитима често предвиђају коришћење кинеских извођача радова, радне снаге и материјала за пројекте. У поређењу са кредитима и финансирањем које нуди Европска унија, кинеске кредите често карактеришу бржи процеси имплементације и мање строжи политички услови, што их чини привлачнијим за ове државе (Liu 2019, 95–100).

Упоредно гледано, економско ангажовање Кине у Централној Азији је „дубље” и свеобухватније него на Балкану. Када је реч о Централној Азији, Кина је суседна држава и доминантан партнер, са интензивном трговином и изградњом кључне инфраструктуре. На Балкану, Кина делује више као спољни инвеститор који циља одређене прилике у складу са својом стратегијом повезивања са Европом. Уместо приступа генерализованог економског развоја какав Кина, мање-више, има у централноазијском региону, на Балкану њено економско присуство је у великој мери усмерено ка стварању контроле над критичним инфраструктурним тачкама. У оба региона главни економски ангажман јесте у вези са инфраструктуром (ауто-путеви, железнице, луке, електране). У Централној Азији нагласак је на обезбеђивању енергената (нафте и гаса), односно спровођењу стратегије диверзификације, како врсти енергената, тако и региона из којих се они набављају, као и стварању копнене везе са Европом, док је на Балкану фокус на повезивању са европским тржиштима путем морских лука и железнице. У оба региона Кина је искористила потребе за инфраструктуром и финансирала је пројекте тамо где је локални или други капитал оскудан. Уопштено посматрано, интеграција у глобалне планове Кине видљива је у оба случаја, коридори Иницијативе „Појас и

пут” који пролазе кроз оба региона, али је обим значајно већи у Централној Азији, која представља непосредно суседство Кине.

Дипломатски ангажман

Кинеска дипломатска активност и политички ангажман у Централној Азији и на Балкану допуњује економске инструменте њене спољне политике. Кинеско ангажовање у Централној Азији значајно се убрзало након распада Совјетског Савеза 1991. године, када је Кина кренула ка успостављању билатералних односа са новим, сада независним, централноазијским републикама.

У Централној Азији, Кина одржава блиске односе са свих пет република, како билатерално, тако и кроз неколико регионалних механизма сарадње. Билатерална дипломатска сарадња је изузетно интензивна и огледа се у честим разменама посета на највишем политичком нивоу. Са свим централноазијским републикама Кина има успостављено свеобухватно стратешко партнерство, док је са Казахстаном оно подигнуто на виши ниво и дефинисано као „трајно (перманентно) свеобухватно стратешко партнерство”, а са Узбекистаном је дефинисано као „свевремено свеобухватно стратешко партнерство за нову еру” (State Council of the People’s Republic of China 2023; Weitz 2025).

На мултилатералном нивоу, Кина се у региону Централне Азије користи платформама као што су Шангајска организација за сарадњу, као и форматом сарадње „Кина + Ц5” (Кина и пет централноазијских држава) за редовне састанке високих званичника. Шангајска организација за сарадњу, настала на основама Шангајске петорке (1996. године) установљена 2001. године, институционализовала је растуће безбедносне и економске интересе Кине у региону, пружајући мултилатерални оквир који је допуњавао билатералне односе (Роровић 2024). Кина је 2020. године покренула и сарадњу у формату „5+1” са земљама Централне Азије, као нови механизам регионалног дијалога и као још један додатак билатералним односима и постојећим оквирима сарадње као што су Иницијатива „Појас и пут” и ШОС. Први састанак одржан је на нивоу министара спољних послова 2020. године, што је представљало почетни корак ка формализацији сарадње. Формат је званично прерастао у самите 2023. године, када је у Сиану (НР Кина) одржан први самит шефова држава Кине и пет земаља Централне Азије

(State Council of the People's Republic of China 2023). На другом самиту одржаном у Казахстану 2025. године, потписан је Уговор о вечитом добросуседству, пријатељству и сарадњи, као и план за продубљивање односа у бројним областима друштвеног живота (Pomfret 2024). Кина овим настоји да додатно институционализује своју улогу у региону и продуби дугорочне стратешке везе са пет централноазијских држава. Значај овог споразума огледа се у томе што претходне, углавном декларативне политичке обавезе подиже на ниво формалног оквира усмереног ка очувању стабилних односа, јачању економске и безбедносне сарадње и учвршћивању кинеског утицаја у условима појачаног геополитичког надметања у Централној Азији.

Нова иницијатива сарадње у формату самита шефова држава „5+1” представља проширење кинеске улоге у региону и прелазак са доминанто економских односа са регионом и на поље политичке сарадње. Овај мултилатерални формат сарадње представља први такве врсте у коме је Кина самостално са земљама Централне Азије и где нема других актера као, на пример, у оквиру ШОС-а. Кина у својим дипломатским активностима према државама Централне Азије доследно наглашава принципе мирољубиве коегзистенције, узајамног поштовања суверенитета и неинтервенисања у унутрашње послове других земаља. Њени дипломатски напори у региону постају све израженији, понекад паралелно или чак у суптилном ривалству са Русијом, која традиционално посматра овај простор као своје стратешко „двориште”. Оснивање нових мултилатералних платформи под кинеским вођством и све већи нагласак на политичким циљевима указују на настојање Кине да активно учествује у обликовању регионалног поретка (Trailović 2022, 76–77; 87–90).

На Балкану, кинески приступ је пре свега билатералан. Кина нема високо институционализовани и формализовани мултилатерални механизам за регионалну политику, осим слабо институционализованог и мање формалног међурегионалног оквира сарадње и координације Кина – земље Централне и Источне Европе, који функционише на основу политичке воље учесника, без правно обавезујућих инструмената (Jakóbowskí 2018). Растуће интересовање Кине за Централну и Источну Европу, па тако и за подрегион Балкана, започиње најпре првим форумом у Будимпешти 2011. године, а касније и првим самитом у Варшави 2012. године.

Формат сарадње, који је почео као „16+1”, касније је проширен укључивањем Грчке („17+1”), а затим смањен на „14+1” након повлачења неких земаља. Данас се о овом формату говори као о сарадњи Кине и земаља Централне и Источне Европе (*China-CEEC*) (*China-CEEC Cooperation 2021; Mitrović 2023, 149–150*).

Србија се истиче као кључни кинески политички партнер у региону. Односи две земље имају статус свеобухватног стратешког партнерства, које је 2024. године прерасло у заједницу Кине и Србије за заједничку будућност у новој ери. Односи Србије и Кине заснивају се на интензивној политичкој и дипломатској сарадњи, учесталим посетама на највишем нивоу и узајамној подршци у међународним питањима. Политички односи се темеље на заједничком залагању за принципе суверенитета, територијалног интегритета и неинтервенисања у унутрашње ствари других држава. Кључни моменти у развоју партнерства били су посете председника Си Ђинпинга Србији 2016. и 2024. године (*Mitrović 2023; Stekić 2024*). Кина доследно подржава позицију Србије у вези са Косовом и Метохијом, док Србија узвраћа подршком политици „једне Кине” и ставовима Пекинга у погледу Хонгконга и Синђанга.

У другим балканским земљама политички односи су мање интензивни и углавном усмерени на економске пројекте, без већих политичких услова или експлицитних захтева. Развијање чврстих политичких односа са Србијом представља кључни оперативни модел Кине на Балкану.

Специфичне геополитичке карактеристике сваког региона утичу и на кинеске оперативне приступе. Обиље енергетских ресурса у Централној Азији чини овај регион кључним за енергетску безбедност Кине. Континентални положај земаља Централне Азије повећава њихову зависност од транзитних рута, што даје посебан значај кинеским инфраструктурним пројектима усмереним на побољшање регионалне повезаности. Слабо развијене економије региона стварају значајну потражњу за кинеским инвестицијама и кредитима, што Кина и користи. Јединствена геополитичка структура Централне Азије, историјски и текући утицај Русије и утицај других геополитичких играча (САД, ЕУ, Турска) често захтева опрезан и кооперативан приступ Кине. Повлачење САД из Авганистана створило је перцепцију безбедносног вакуума у региону, који Кина настоји да ублажи јачањем безбедносне сарадње. Земље Централне Азије саме воде мултивекторске спољне политике,

балансирајући између различитих глобалних сила, укључујући Кину, како би максимизовале сопствене интересе и избегле прекомерну зависност од било које појединачне државе. Због тога је кинеска стратегија у Централној Азији обележена пажљивим балансирањем и настојањем да се унапреде сопствени интереси без директног изазивања руског утицаја и уз уважавање независних политика држава региона (Jian 2018; Trailović 2022, 76–79, 86).

Са друге стране, на Балкану, утицај ЕУ (неке земље су чланице, а неке кандидати) делује као важан фактор који обликује и кинеске стратегије и локални пријем њених иницијатива, стварајући напетост између потенцијалних користи од кинеских инвестиција и захтева за усаглашавање са правилима Европске уније, која често иницијативе Кине посматра са резервом. Потребна за инвестицијама и развојем инфраструктуре у региону, чини кинеске понуде привлачним за многе државе. Међутим, релативно мања тржишта и економије Балкана чине их подложнијим утицају кинеског капитала и ризицима повезаним са задуженошћу. Додатно, присуство чланица НАТО-а, даје додатни ниво сложености кинеском ангажману у региону (Jian 2018; Lišanin 2023).

Упоредно гледано, оба региона добијају значајну дипломатску и политичку пажњу Кине, али је структура односа различита. Централна Азија има институционализован оквир сарадње (Кина + Ц5, ШОС), док је на Балкану он институционално и политички „лабав” (*China-CEEC*) и претежно заснован на мање обавезујућим споразумима или колективним политикама без јединственог система одлучивања. У Централној Азији Кина делује као равноправан регионални актер, док је на Балкану више спољни, алтернативни партнер. На Балкану Кина делује прагматично, усредсређујући се на инфраструктуру, економску корист и одржавање добрих односа са кључним политичким лидерима. Коначно, контекст надметања великих сила знатно се разликује. У Централној Азији, кинеско деловање је у великој мери обликовано сложеним односом са Русијом, при чему обе силе настоје да очувају своје сфере утицаја док у региону Балкана, Кина пре свега настоји да балансира односе са ЕУ и САД, настојећи да прошири свој утицај без директне конфронтације.

Безбедносни ангажман

Сарадња у области безбедности представља још један кључни оперативни модел спољнополитичког деловања Кине у Централној Азији. Модалитети сарадње обухватају редовну размену обавештајних података, специјализоване програме образовања и обуке особља у области безбедности, као и заједничке вежбе које укључују како редовне оружане снаге, тако и полицијске структуре (Weitz 2025). ШОС је организација која служи као важна платформа за јачање међусобног политичког поверења, подстицање економске сарадње и унапређење безбедносне координације у борби против тероризма, сепаратизма, екстремизма и трговине дрогом. Очување стабилности у пограничним областима, посебно у Синђангу, представља један од главних приоритета Кине, с обзиром на дугу границу са Казахстаном, Киргистаном и Таџикистаном. Борба против „три зла” (тероризма, сепаратизма и верског екстремизма) заузима централно место у њеној безбедносној политици. Из тих разлога, фокус на стабилности региона Централне Азије тесно је повезан са унутрашњом безбедношћу Кине.

Кина такође спроводи билатералне иницијативе безбедносне сарадње са земљама Централне Азије, посебно кроз редовне заједничке антитерористичке вежбе које најчешће одржава са Таџикистаном (Lemon and Norov 2025). Постављање кинеског војног објекта у памирском региону Таџикистана 2016. године такође означава значајно јачање кинеског безбедносног присуства у региону. Последњих година, посебно након почетка кризе у Украјини, Кина почиње да заузима и значајно место у продаји оружја у Централној Азији, као још једног елемента њеног безбедносног ангажмана у Централној Азији (Avdaliani 2025; Weitz 2025).

Иако су се и централноазијске републике и Кина ослањале на Русију у погледу безбедносних гаранција у овом региону, Кина постепено повећава сопствено ангажовање, нарочито у областима нетрадиционалних безбедносних изазова, ризика и претњи, борби против тероризма и граничној безбедности.

Кинеско ангажовање у области безбедности на Балкану је значајно ограничено и најчешће се односи на сарадњу са Србијом у овој области. Србија представља главног примаоца кинеских напредних система наоружања и технологија за надзор на Балкану. Последњих година дошло до интензивирања војно-техничке сарадње

у областима као што су набавка наоружања, трансфер технологије, заједничке вежбе и обуке. Од 2020. године Србија набавља кинеске дронове, ракетне системе противваздушне одбране и уз кинеску технолошку подршку развија домаћу производњу дрона. Паралелно с тим, Србија и Кина развијају све тешњу сарадњу у области јавне безбедности, нарочито у домену технологија надзора, заједничких полицијских патрола и борбе против тероризма. Ове иницијативе укључују споразуме са компанијом *Huawei*, увођење система за препознавање лица, као и заједничке полицијске патроле у српским и кинеским градовима (Zweers et al. 2020, 20–21; Trailović 2020; Trailović 2024, 294–295). Заједничке полицијске патроле са кинеском страном у својим градовима организује и Хрватска (CGTN 2025).

Упоредно гледано, кинеско ангажовање у области безбедности знатно се разликује између региона Централне Азије и Балкана. У Централној Азији, Кина делује као фактички безбедносни партнер јер учествује у заједничким операцијама, гради војне објекте, обучава локалне снаге и продаје оружје ради сузбијања перципираних претњи. Насупрот томе, на Балкану је њена улога у безбедности ограничена готово искључиво на Србију. Кина нема војно присуство, базе, нити распоређене снаге у региону, осим симболичних полицијских патрола, а продаја оружја ван Србије готово да не постоји. Док Кина Централну Азију третира као безбедносну зону од стратешког значаја, Балкан јој пре свега представља економску арену, а не безбедносну, између осталог и због већ постојећих евроатлантских безбедносних структура.

Социокултурни ангажман

У Централној Азији, Кина је значајно уложила у културну дипломатију и образовне размене као део шире спољнополитичке стратегије. Кључни инструмент који представља једну од највидљивијих манифестација кинеских настојања да оствари утицај путем меке моћи је мрежа Конфуцијевих института, које има отворене у готово свим земљама региона, а највише, њих пет, у Казахстану. У локалним школама отворене су Конфуцијеве учионице, а Кина је проширила своје присуство у области високог образовања отварањем Пекиншког универзитета за језик и културу у Казахстану почетком 2024. године (Weitz 2025). Поред тога, Кина

је стекла утицај и у локалним медијима где објављује новине и часописе на руском језику, финансијски подржава националне информативне агенције у извештавању о Кини и организује студијска путовања централноазијских новинара у Кину. Од почетка иницијативе „Појас и пут” значајно је повећан број студената из Казахстана, Таџикистана, Киргистана и Узбекистана који студирају у Кини (Vanderhill, Joireman, and Tulepbayeva 2025, 1447).

Кина све више усмерава своје ангажовање у Централној Азији ка друштвеном аспекту сарадње, а то је посебно видљиво у оснивању три нова центра и то центара за смањење сиромаштва, контролу дезертификације и образовну размену. Ови центри представљају прелазак са инфраструктурних на пројекте оријентисане на људе, чији је циљ унапређење пољопривреде, заштите животне средине и стручног образовања. Центар за образовну размену продубљује већ постојећу сарадњу у образовању и обуци кадрова. Планира се више хиљада стипендија и нових програма стручног усавршавања (Sharifli 2025).

Културни ангажман Кине на Балкану представља један од важних аспеката њеног спољнополитичког деловања у региону и важан инструмент јачања меке моћи. Кроз институционалне, медијске и образовне механизме, Кина настоји да обликује позитивну перцепцију и продуби међукултурно разумевање, повезујући културну дипломатију са ширим спољнополитичким и економским циљевима у оквиру Иницијативе „Појас и пут”. Основу кинеског културног присуства у региону чине Конфуцијеви институти, који су успостављени у готово свим земљама Балкана, од чега у Србији постоји три (Београд, Нови Сад, Ниш). Ови институти функционишу као кључни канали промоције кинеског језика и културе, али и као средишта за развијање академске и културне сарадње. Поред наставе језика, они организују јавна предавања, изложбе, радионице и студентске размене. Њихове активности се надовезују на деловање кинеских амбасада, које редовно подржавају културне манифестације као што су Пролећни фестивал и прославе кинеске Нове године, као и бројне програме у оквиру образовне сарадње (Trailović 2021, 46–54; Stanicek and Tarpova 2022, 6).

Поред тога, кинески културни ангажман све више укључује медијску и дигиталну димензију. Кинески међународни радио (*CRI*) и новинска агенција Синхуа (*Xinhua*) имају стабилно присуство у балканским земљама, често у сарадњи са националним медијима,

што омогућава ширење позитивног наратива о Кини. Кинеске дипломате и медијски представници активно користе друштвене мреже за промоцију културних садржаја и представљање кинеских развојних достигнућа, прилагођавајући се локалним публицистичким контекстима. Културна дипломатија Кине на Балкану такође обухвата развој академске сарадње и подршку научним институцијама. Универзитети из Србије, Црне Горе, Северне Македоније и Албаније склопили су споразуме о сарадњи са бројним кинеским универзитетима и академијама, што је довело до заједничких истраживања, размене наставника и студената и оснивања заједничких програма. На локалном нивоу, Кина подстиче сарадњу градова и региона кроз програме братимљења, који имају дугу традицију у кинеској дипломатији (Trailović 2021, 46–54; Stanicek and Tarpova 2022, 6).

Упоредно гледано, друштвени и културни ангажман Кине у Централној Азији и на Балкану показује знатне сличности у инструментима и циљевима, али и извесне разлике у приступу и интензитету. У оба региона Кина користи културну дипломатију као средство пројекције меке моћи, ослањајући се на мрежу Конфуцијевих института, програме образовних размена и медијско присуство како би промовисала позитиван имиџ и подстакла међукултурно разумевање. Међутим, у Централној Азији кинески ангажман има наглашенију социо-економску компоненту.

Упркос растућем присуству у области културне дипломатије, кинеска мека моћ у оба региона суочава се и са значајним ограничењима. У Централној Азији, позитиван имиџ Кине често је ослабљен питањима у вези са миграцијом кинеске радне снаге, економске зависности и „дужничке замке”, као и због начина на који Кина третира сународнике централноазијских народа у Кини, пре свега етничке Казаке и Киргизе (Vanderhill, Joireman, and Tulepbayeva, 2025). На Балкану, утицај Кине је ограничен снажним институционалним и културним присуством Европске уније и Запада, али и перцепцијама да кинеске моделе економског пословања карактерише мање транспарентности као и нижи стандарди заштите животне средине. Поред тога, Институте Конфуције и кинески медијски пројекти имају домете који су мањи у поређењу са западним академским и медијским каналима. Ова ограничења указују да кинеска мека моћ, иако све присутнија, остаје уравнотежена локалним, регионалним и глобалним факторима.

ПЕРСПЕКТИВЕ И СЦЕНАРИЈИ РАЗВОЈА КИНЕСКОГ АНГАЖМАНА У ДВА РЕГИОНА

На основу урађене упоредне анализе могуће је скицирати будуће правце кинеског деловања који указују на продубљивање разлика у приступу Кине према Централној Азији и Балкану. Иако ће економска дипломатија остати темељ спољне политике у оба региона, сценарији будућег ангажовања ће се развијати у зависности од геополитичких специфичности оба региона као и стратешких приоритета Кине у вези са њима.

У региону Централне Азије, перспектива кинеског ангажовања креће се у правцу консолидације позиције регионалног хегемона у настајању. Будући сценарији указују на прелазак са примарно економске сарадње на свеобухватну политичку и безбедносну интеграцију. Успостављање формата самита шефова држава „Кина + Ц5” и потписивање Уговора о вечитом добросуседству указују на то да Кина не планира само да задржи економску доминацију, већ и да формализује своју политичку улогу независно од других великих сила. С обзиром на то да је овај регион кључан за кинеску енергетску безбедност и стабилност Синђанга, очекује се даљи раст кинеског безбедносног присуства. То подразумева интензивирање војних вежби, продају наоружања и јачање капацитета за борбу против тероризма, чиме Кина постаје фактички безбедносни гарант региона, паралелно са Русијом. Кина ће вероватно проширивати присуство и у секторима високих технологија, обновљивих извора енергије и дигиталне инфраструктуре.

Насупрот томе, будућност кинеског ангажовања на Балкану вероватно ће задржати карактеристике секундарног и селективног приступа. Кина ће наставити да третира регион првенствено као транзитну тачку и „капију” за приступ тржишту Европске уније, а не као зону свог примарног политичког утицаја. Сценарио за Балкан предвиђа наставак прагматичне економске сарадње фокусиране на инфраструктуру, али уз стално балансирање са интересима ЕУ и САД. Уместо стварања чврстих регионалних институција, Кина ће се ослањати на билатералне односе, при чему ће Србија вероватно остати кључно чвориште и једина земља са којом ће се развијати дубља сарадња. Ограничења која намећу присуство НАТО и ЕУ спречиће Кину да на Балкану реплицира свеобухватни модел присуства какав гради у Централној Азији.

ЗАКЉУЧАК

Упоредна анализа спољнополитичког ангажмана Народне Републике Кине у Централној Азији и на Балкану показује да се у оба случаја може уочити конзистентна примена основних постулата кинеске спољне политике, али уз изражену прилагодљивост конкретним регионалним условима. У оба региона, економска димензија представља основу и полазиште кинеског деловања, при чему се економска дипломатија користи као примарни инструмент политичког и укупног утицаја. Иницијатива „Појас и пут” је у том смислу кључни оквир који повезује кинеске стратешке циљеве са интересима држава партнера, док се у пракси спроводи у складу са различитим могућностима и ограничењима сваког региона. Сличности се огледају и у дипломатском ангажману, где Кина комбинује билатералне односе са мултилатералним форматима, наглашавајући принципе суверенитета, узајамне користи и немешања у унутрашње послове, у складу са концептом „заједнице заједничке будућности човечанства”. Друштвени и културни аспекти, попут Конфуцијевих института, стипендија и медијске сарадње, служе као инструменти меке моћи, мада са ограниченим досегом у оба региона због језичких и културних баријера.

Међутим, упркос овим паралелама, постоје значајне разлике које илуструју прилагодљивост кинеске стратегије. У Централној Азији, као суседном региону, Кина показује дубље и мултидимензионално ангажовање. У Централној Азији, Кина је развила позицију економског, а у извесној мери и безбедносног актера првог реда. Овај регион је за Кину од виталног стратешког значаја као извор енергетских ресурса, као копнени транзитни коридор ка Европи и као зона од високог безбедносног приоритета због близине Синђанга. Економски ангажман прати умерено, али стабилно продубљивање политичке и безбедносне сарадње, најчешће у оквиру чвршће институционализованих мултилатералних механизма као што је Шангајска организација за сарадњу и самити „Кина + Ц5”. На Балкану, с друге стране, кинеско присуство има секундарни карактер и знатно је више усмерено на инфраструктурне и инвестиционе пројекте него на политичке или безбедносне аспекте. Иако је регион од мањег стратешког значаја за Кину у односу на Централну Азију, он представља важну спону у копненим и поморским правцима повезивања са Европом и њеним тржиштем, као и зону политичког

продора у оквиру европског простора. Кинески приступ на Балкану карактерише прагматизам и флексибилност, уз тежњу да се сарадња одвија у оквиру билатералних односа и „лабавијих” регионалних формата као што је „Кина – земље Централне и Источне Европе”.

Ови налази указују на ширу логику кинеске спољне политике која је стратешки конзистентна у залагању за суверенизам, инклузивни мултилатерализам, узајамну корист и доследну примену економске стратегије (*economic statecraft*), али њена имплементација је контекстуално флексибилна и балансира глобалне амбиције са локалним реалностима, ограничењима и могућностима. У Централној Азији, Кина делује као регионални хегемон у настајању, суптилно конкуришући Русији и другим геополитичким актерима „Велике игре”, док на Балкану позиционира себе као алтернативног партнера, избегавајући директну конфронтацију са западним политичким и безбедносним структурама.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Avdaliani, Emil. 2025. “How Central Asia Is Embracing Chinese Arms Sales.” *South China Morning Post*. April 30, 2025. <https://www.scmp.com/opinion/asia-opinion/article/3308328/how-central-asia-embracing-chinese-arms-sales>.
- Balkan Investigative Reporting Network [BIRN]. n.d. “China in the Balkans.” *Balkan Investigative Reporting Network*. Accessed October 5, 2025. <https://china.balkaninsight.com/>.
- Belt and Road Portal. 2025. “China-Central Asia freight trains soaring amid closer economic ties.” *Belt and Road Portal*. June 17, 2025. <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/p/0GSDR390.html>.
- Bitabarova, Assel G. 2018. “Unpacking Sino-Central Asian engagement along the New Silk Road: a case study of Kazakhstan.” *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7 (2): 149-173. DOI: <https://doi.org/10.1080/24761028.2018.1553226>.
- CGTN. 2025. „U Zagrebu započela 6. zajednička kinesko-hrvatska policijska patrola.” 18. jul 2025. <https://serbian.cri.cn/2025/07/18/ARTI1752803628775398>.
- China National Petroleum Corporation [CNPC]. n.d. “Flow of Natural Gas from Central Asia.” *China National Petroleum Corporation*. Accessed October 19, 2025. <http://www.cnpc.com.cn/en/>

- FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml.
- China-CEEC Cooperation. 2021. "About Us." *China-CEEC Cooperation*. December 8, 2021. http://www.china-ceec.org/eng/jj/zyjz/202112/t20211228_10476286.htm.
- Choyleva, Diana. 2024. "China's 'New Era' Changes the Game for Global Actors." *Asia Society Policy Institute*, April 4, 2024. <https://asiasociety.org/policy-institute/chinas-new-era-changes-game-global-actors>.
- Council on Foreign Relations. n.d. "China and Global Governance." *Council on Foreign Relations*. Accessed October 28, 2025. <https://www.cfr.org/china-global-governance/>.
- Doshi, Rush. 2019. "Hu's to Blame for China's Foreign Assertiveness?" *Brookings Institution*, January 22, 2019. <https://www.brookings.edu/articles/hu-to-blame-for-chinas-foreign-assertiveness/>.
- Dou, Lirong, Wen, Zhixin, and Wang, Zhaoming. 2024. *Global Oil and Gas Resources: Potential and Distribution*. Singapore: Springer.
- Huaipu, Zhao. 2003. "Basic Principles and Overall Strategies of China's Diplomacy." In *Contemporary China and Its Foreign Policy*, ed. Yang Fuchang, 181–195. Beijing: World Affairs Press.
- Intermodal and Logistics. 2019. "COSCO Shipping Lines (România): Connecting cargo flows from Central Asia to Central and Eastern Europe via Constanța Port." *Intermodal and Logistics*. September 4, 2019. <https://www.intermodal-logistics.eu/cosco-shipping-lines-romania-connecting-cargo-flows-from-central-asia-to-central-and-eastern-europe-via-the-port-of-constant/>.
- International Organization for Mediation [IOMed]. n.d. "About Us." *International Organization for Mediation*. Accessed December 8, 2025 <https://www.iomed.int/about-us/>.
- Jakóbowski, Jakub. 2018. "Chinese-Led Regional Multilateralism in Central and Eastern Europe, Africa and Latin America: 16 + 1, FOCAC, and CCF." *Journal of Contemporary China* 27 (113): 659–673. DOI: 10.1080/10670564.2018.1458055.
- Jian, Junbo. 2018. "China in Central Asia and the Balkans: Challenges from a Geopolitical Perspective." In *The Belt & Road Initiative in the Global Arena*, eds. Cheng, Y., Song, L., Huang, L., 241–261. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Lanteigne, Marc. 2020. *Chinese Foreign Policy: An Introduction*. 4th ed. Abingdon, UK: Routledge.
- Lemon, Edward, and Ruslan Norov. 2025. "How China is Adapting to Tajikistan's Demand for Security Cooperation." *Carnegie Endowment*

- for International Peace*, March 20, 2025. <https://carnegieendowment.org/posts/2025/03/how-china-is-adapting-to-tajikistans-demand-for-security-cooperation?lang=en>.
- Lišanin, Mladen. 2023. "Prospects of European-Chinese Contest for Influence in the Western Balkans: The Case of Serbia." In *China and World Politics in Transition. Global Power Shift*, eds. Attinà, F., Feng, Y., 195–201. Cham: Springer.
- Liu, Zuokui. 2019. "China's Investment in the Balkans under the Belt and Road Initiative: A Chinese Perspective." *Insight Turkey* 21(2): 91–105. DOI: 10.25253/99.2019212.07.
- McBride, James, Noah Berman, and Andrew Chatzky. 2023. "China's Massive Belt and Road Initiative." *Council on Foreign Relations*, February 2, 2023. <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>.
- Medeiros, Evan S. 2009. *China's International Behavior: Activism, Opportunism, and Diversification*. RAND Corporation.
- Mitrović, Dragana. (2023). "The dynamics of the Republic of Serbia's cooperation with China via the Belt and Road Initiative and the "Sixteen plus One" platform." *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 12 (1): 148–178. DOI: 10.1080/24761028.2023.2240999.
- Mitrović, Dragana. 2022. "COVID-19 as the Magnifying Glass of China's Foreign Policy for a New Era." *Teme* 46 (3): 693–714. DOI: 10.22190/TEME220306037M.
- Muratalieva, Nargiza. 2024. "Chinese Lending Adapts to Central Asia's Realities." *Carnegie Endowment for International Peace*. August 19, 2024. <https://carnegieendowment.org/posts/2024/08/china-investment-central-asia-debt>.
- Pomfret, Richard. 2025. "China Remains Pivotal to Central Asia's Balancing Act." *East Asia Forum*, August 28, 2025. <https://eastasiaforum.org/2025/08/28/china-remains-pivotal-to-central-asias-balancing-act/>.
- Popović, Slobodan. 2024. *Zagonetka u mozaiku poretka „kineskog sna“: Šangajska organizacija za saradnju*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Raditio, Klaus Heinrich. 2024. "Deciphering Xi Jinping's Community of Shared Future for Mankind." *E-International Relations*, September 9, 2024. <https://www.e-ir.info/2024/09/09/deciphering-xi-jinpings-community-of-shared-future-for-mankind/>.
- Rostami, Samyar. 2025. "China and Central Asia: Strategic Partnership in the Era of a Multipolar World." *New Eastern Outlook (NEO)*, September

- 19, 2025. <https://journal-neo.su/2025/09/19/china-and-central-asia-strategic-partnership-in-the-era-of-a-multipolar-world>.
- Sakenova, Saniya. 2025. "Central Asia and China Reach Eternal Strategic Partnership, Says President Tokayev." *The Astana Times*. June 17, 2025. <https://astanatimes.com/2025/06/central-asia-and-china-reach-eternal-strategic-partnership-says-president-tokayev/>.
- Scobell, Andrew. 2020. "Something Old, Something New: Continuity and Change in China's Foreign Policy." *RAND Corporation*, September 9, 2020. <https://www.rand.org/pubs/testimonies/CTA774-1.html>.
- Stanicek, Branislav, and Simona Tarpova. 2022. *China's Strategic Interests in the Western Balkans*. European Parliamentary Research Service Briefing PE 733.558. Accessed November 2, 2025. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733558/EPRS_BRI\(2022\)733558_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733558/EPRS_BRI(2022)733558_EN.pdf).
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. 2019a. "China and the World in the New Era". *China's State Council Information Office*. September 27, 2019. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201909/27/content_WS5d8d80f9c6d0bcf8c4c142ef.html.
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. 2019b. "White paper on National Defence in New Era". *China's State Council Information Office*. July 24, 2019. https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html.
- State Council Information Office of the People's Republic of China [SCIO]. 2023. "China's Position on the China-Central Asia Strategic Partnership in the New Era." *State Council Information Office of the People's Republic of China*. September 26, 2023. http://english.scio.gov.cn/whitepapers/2023-09/26/content_116710660.htm.
- State Council of the People's Republic of China. 2023. "Explainer: Unraveling the significance of the China-Central Asia Summit." *State Council of the People's Republic of China*. May 15, 2023. https://english.www.gov.cn/news/202305/15/content_WS6461d15ec6d03ffcca6ed086.html.
- Stekić, Nenad. 2024. "Analysing Comprehensive Strategic Partnership between China and Serbia: Political, Economic, and Military-Technical Relations." In *Routledge Handbook of Chinese and Eurasian International Relations*, ed. Sahakyan, Mher, 214–227. London: Routledge.
- Taliga, Harri. 2021. *Belt and Road Initiative in Central Asia*. Brussels: International Trade Union Confederation.

- Trailović, Dragan. 2020. „Vojna i bezbednosna saradnja Kine i Srbije: pokazatelj nove uloge Kine u Evropi.” *Politika nacionalne bezbednosti*, 18 (1): 125–145. DOI: 10.22182/pnb.1812020.6.
- Trailović, Dragan. 2021. „Kulturna diplomatija NR Kine na Zapadnom Balkanu: Srbija u uporednoj perspektivi.” *Kultura*, 173: 35–67. DOI: 10.5937/kultura2173035T.
- Trailović, Dragan. 2022. „Nove političko–ekonomske inicijative Narodne Republike Kine i Sjedinjenih Američkih Država u Centralnoj Aziji: Diplomatske platforme ‘Kina+5’ i ‘C5+1’.” *Srpska politička misao* 76 (2): 75–101. DOI: 10.22182/spm.7622022.4.
- Trailović, Dragan. 2024. “Steel friendship” of the political elites: How China became a soft power player in Serbia.” In *Harvesting the winds of change: China and the global actors*, eds. Aleksandar Mitić and Katarina Zakić, 283–306. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Vanderhill, Rachel, Sandra F. Joireman, and Roza Tulepbayeva. 2025. “In the Shadow of the Dragon: Chinese Soft Power in Central Asia.” *International Affairs* 101 (4): 1441–1461. DOI: 10.1093/ia/iiaf103.
- Vangeli, Anastas, ed. 2022. *The Role of China in Southeast Europe*. Athens: Friedrich-Ebert-Stiftung Athens Office.
- Vangeli, Anastas. 2022. “China in Southeast Europe: A Regional Perspective.” In *The Role of China in Southeast Europe*, ed. Anastas, Vangeli, 3–11. Athens: Friedrich-Ebert-Stiftung Athens Office.
- Wang, Zheng. 2014. “The Chinese Dream: Concept and Context.” *Journal of Chinese Political Science*, 19 (1): 7–23.
- Weitz, Richard. 2025. “Sino-Russian Interactions Regarding Central Asia: Preliminary Summary.” *Hudson Institute*. Accessed November 5, 2025. <https://www.hudson.org/security-alliances/sino-russian-interactions-regarding-central-asia-preliminary-summary-richard-weitz>.
- Yunis Sharifli. 2025. “Moving Beyond Infrastructure: Key Outcomes from the Second China–Central Asia Summit.” *The China-Global South Project*, June 25, 2025. <https://chinaglobalsouth.com/analysis/china-central-asia-cooperation-centers-soft-power/>.
- Zhu, Zhiquan. 2025. “China’s Foreign Policy.” *OBO in International Relations*. Accessed November 7, 2025. <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0025.xml>.
- Zweers, W., Shopov, V., van der Putten, F.P., Petkova, M., & Lemstra, M. 2020. *China and the EU in the Western Balkans: A zerosum game?*. The Hague: The Clingendael Institute. <https://www.clingendael.org/sites/default/files/2020-08/china-and-the-eu-in-the-western-balkans.pdf>.

Dragan Trailović*

Institute of International Politics and Economics, Belgrade

CHINA'S FOREIGN POLICY IN CENTRAL ASIA AND THE BALKANS: A COMPARATIVE PERSPECTIVE**

Resume

The paper analyses the foreign policy activities of the People's Republic of China in Central Asia and the Balkans, highlighting the similarities and differences in its engagement in these geopolitically significant regions. The study adopts a comparative approach at the regional level, examining Central Asia and the Balkans as two parallel arenas of Chinese foreign policy activity. The comparative framework is structured around four dimensions: economic, political, security, and social.

A comparative analysis of China's foreign policy engagement in Central Asia and the Balkans reveals how Beijing positions itself as a global actor with a flexible and pragmatic approach that relies on economic instruments as the foundation of its influence while adapting to regional specificities. In both regions, economic engagement constitutes the dominant pillar of China's foreign policy, primarily through the Belt and Road Initiative. Similarities are also evident in the diplomatic sphere, where China combines bilateral relations with multilateral formats, emphasizing the principles of sovereignty, mutual benefit, and non-interference in internal affairs, consistent with the concept of a "community with a shared future for mankind". Social and cultural dimensions, such as Confucius Institutes,

---

* E-mail address: dragan.trailovic@diplomacy.bg.ac.rs; ORCID: 0000-0001-9707-9867.

** The paper presents the findings of a study developed as part of the research project entitled 'Serbia and Challenges in International Relations in 2025', financed by the Ministry of Science, Technological Development, and Innovation of the Republic of Serbia and conducted by the Institute of International Politics and Economics, Belgrade, during the year 2025.

scholarships, and media cooperation, serve as instruments of soft power in both regions.

However, despite these similarities, there are significant differences that illustrate the adaptability of China's strategy. In Central Asia, as a neighbouring region of vital strategic importance, China demonstrates a deeper and more multidimensional engagement. This engagement is reflected in China's economic dominance, developed trade networks, and substantial investments; politically, it relies on well-established institutional frameworks such as the Shanghai Cooperation Organization (SCO) and the China+C5 format; and in the security sphere, it is actively involved in counterterrorism efforts through security cooperation, joint exercises, and arms sales. This approach reflects the priorities of China's national security, particularly concerning Xinjiang and the Uyghur issue. Another key difference lies in the importance of energy security, as access to Central Asia's abundant energy resources represents one of China's main strategic objectives. In contrast, in the Balkans—a more distant region under stronger influence from the EU, the United States, and NATO—China's engagement is more selective and predominantly economic, focusing on infrastructure projects and access to the wider European market. Political and security involvement is limited, being most intensive in Serbia. Although China also invests in energy projects in the Balkans, such activities are primarily linked to market access and the potential securing of resources for its broader needs, rather than to immediate energy security concerns, as in the case of Central Asia. Central Asia is key to China's security and energy needs, whereas the Balkans function as a strategic gateway to EU markets and a space for enhancing political influence on Europe's periphery.

These differences in strategic objectives and operational approaches point to the pragmatic and adaptive nature of China's foreign policy. Its actions are carefully tailored to the specific geopolitical context and characteristics of each region. In Central Asia, China acts as a co-superpower, shaping the regional order through economic, political, and security instruments, while in the Balkans, it is a secondary but rising

actor seeking to expand its influence through infrastructure, loans, and political partnerships, balancing its global ambitions with the European institutional framework.

Keywords: foreign policy, Belt and Road Initiative, economic diplomacy, China, Central Asia, Balkans

---

*** Овај рад је примљен 01. новембра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 08. децембра 2025. године.

Политичка ревија

ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ, УСЛОВЉАВАЊЕ И ЗЕЛЕНА АГЕНДА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

71

Бојан Клачар

ДУГО ПУТОВАЊЕ У ЕВРОПУ: ПЕРЦЕПЦИЈА ЕВРОПСКЕ
УНИЈЕ У ДОБА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПРОЈЕКТА „ЈАДАР” И
СТУДЕНТСКИХ ПРОТЕСТА У СРБИЈИ

95

Огњен Петронијевић, Јелена Тодоровић Лазић

ЗЕЛЕНА МЕКА МОЋ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У САВРЕМЕНОЈ
ПОЛИТИЦИ: ИНСТРУМЕНТИ, УСЛОВЉАВАЊЕ И
ГЛОБАЛНО ЛИДЕРСТВО

Бојан Клачар*

Центар за слободне изборе и демократију (ЦеСИД), Београд

ДУГО ПУТОВАЊЕ У ЕВРОПУ: ПЕРЦЕПЦИЈА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У ДОБА РЕАЛИЗАЦИЈЕ ПРОЈЕКТА „ЈАДАР“ И СТУДЕНТСКИХ ПРОТЕСТА У СРБИЈИ

Сажетак

Предмет истраживања у овом раду је перцепција Европске уније (ЕУ) и европских интеграција у јавном мњењу Србије у контексту бурних студентских протеста од новембра 2024. године и велике несреће у Новом Саду, али и литијумске кризе (реализација пројекта „Јадар“) која с прекидима траје неколико година. Циљ рада је утврђивање како пројекат „Јадар“ и студентски протести утичу на позицију и репутацију ЕУ у домаћој јавности, каква је структура група код којих се мишљење о ЕУ погоршава и какве дугорочне рефлексије могу да се десе на процес европских интеграција. Теоријско-методолошки приступ је базиран на литератури која говори о стабилности као основном принципу који је ЕУ користила на Западном Балкану, неретко на штету демократије, и анализи добијених резултата из квантитативног истраживања јавног мњења на национално репрезентативном узорку. Резултати истраживања показују да и студентски протести и рударење литијума погоршавају позицију ЕУ у јавном мњењу и то већински и да погоршање постаје видљиво међу

---

* Имејл адреса: bojan.klacar@cesid.rs.

присталицама ЕУ чланства, посебно у случају званичног става ЕУ о протестима. Јавно мњење је веома суздржано по питању било каквих (економских, развојних) користи од пројекта „Јадар”, док је скепса додатно изражена у погледу поштовања еколошких стандарда. Међу грађанима који су критични према позицији ЕУ у процесу рударења литијума је, међутим, и немали проценат грађана који нису присталице чланства Србије у ЕУ. У погледу студентских протеста, реакцијама ЕУ је незадовољна већина јавности, део због тога што их виде као благе, други део јер их види као претерано експлицитне и критичне.

Кључне речи: истраживање јавног мњења, Европска унија, студенти, литијум, европске интеграције, чланство у ЕУ

УВОД

Европске интеграције су спољнополитички приоритет свих влада у Србији формианих после 2000. године, иако су оне на том путу деловале са променљивим успехом. Од почетка процеса, почетком 2000-их година, била је присутна различита воља код главних политичких актера, а списак проблема велики: од сарадње са Трибуналом у Хагу, преко статуса Косова и Метохије до владавине права и функционисања демократије. Стога и не чуди да процес придруживања траје веома дуго – Србија је тек 2012. године стекла статус кандидата а до сада је отворила 22 од 35 поглавља, а од тих 22 су само два и затворена (поглавља 25 и 26). Речником промењене методологије у оквиру проширења за Западни Балкан (најважнија новина ревидиране методологије за Западни Балкан одобрене у марту 2020. године јесте формирање шест преговарачких кластера који обухватају више преговарачких поглавља – два поглавља 34 и 35 су остала изван ове поделе), Србија је до 2025. године отворила само два кластера (1 „Основе” и 4 „Зелена агенда и инфраструктурно повезивање”).

Снажне промене у јавном мњењу према западним политичким актерима, па и према ЕУ, настају с почетком рата у Украјини (почетком 2022. године) када се примећује пад у подршци коју добија чланство Србије у ЕУ и генерални пад позитивне перцепције (позитивних оцена) према западним актерима (Америка, Велика Британија,

НАТО). Разлози за овакве трендове су проруски сентимент, али и неједнаки стандарди када је реч о инвазији на Украјину и НАТО бомбардовању Југославије 1999. године. Тако је подршка ЕУ чланству у првом мерењу после руске инвазије на Украјину пала на 35 одсто, уз 44 одсто грађана који су „против” (Euronews Србија 2022). Како се истакло, снажан проруски сентимент у домаћој јавности у комбинацији са другачијим тумачењем руске инвазије на Украјину и НАТО бомбардовање од стране западних званичника је утицало на погоршање перцепције и ЕУ и свих других западних актера. На другој страни, геополитички изазови су подстакли званичнике у Бриселу на убрзано пружање још једне шансе за придруживањем где су, најпре, у први план искочиле друге државе попут Украјине и Молдавије (државе у орбити руског утицаја), али се убрзо отворио прозор и за Западни Балкан па су сада у првом плану потенцијална чланства Црне Горе и Албаније. У том процесу Србија није више лидер па су као будуће чланице виђене Црна Гора (на првом месту) и Албанија (која је за кратко време напредовала) и сада су главни напори у Бриселу усмерени да барем једна држава кандидат постане чланица ЕУ чиме би се послала порука да је процес проширења жив. Те две државе су убрзале напоре за чланством у ЕУ плашећи се какав ће став према проширењу бити после завршетка рата у Украјини. На другој страни, листа разлога за стагнацију Србије је велика и своди се на три најважније групе разлога. Прво, неусклађеност Србије са заједничком европском спољном и безбедносном политиком (као последица односа које Србија има с Русијом и неувођењем санкција овој земљи), друго, проблеми у функционисању демократије и људских права а који су највише повезани с медијским слободама, слободом окупљања, радом медијског регулатора и изборним условима и, треће, преговори Београда и Приштине који се (опет) налазе у ћорсокаку.

Оно што је за овај рад занимљиво јесу друга два важна догађаја која обликују и однос јавног мњења према Србији, али и унутрашњу политичку динамику. То су питање рударења литијума или имплементације пројекта „Јадар”, што са прекидима и различитим интензитетом траје од 2020. године, и студентски протести, проузроковани огромном несрећом, када је у паду надстрешнице 1. новембра 2024. године на железничкој станици у Новом Саду живот изгубило 16 људи. Предмет рада је да се испита колико ова два, наизглед неповезана догађаја, утичу на процес европских

интеграција, како и на који начин мењају подршку овом процесу и до каквих последица могу да доведу, а све у контексту другачије приоритизације ЕУ у српском јавном мњењу. Кључна интенција је да се објасни утицај који европској динамици дају нове теме, попут рударења литијума (што има и велике геополитичке импликације) и студентских протеста, које прете да оставе крупне последице на перцепцију ЕУ у Србији. Угрожавање позитивне репутације ЕУ се овим темама шири и на „нетрадиционалне“ противнике ЕУ јер питање литијума и студентских протеста таргетира групе (високообразовани, урбане средине, средњих и средње млађих година) које су (биле) изнад просека у групи подржавалаца ЕУ чланства. Такође, промена тематског оквира у вези са ЕУ чланством значи да актери морају другачије да разумеју јавност како се подршка процесу ЕУ чланства не би угрозила у мери која би довела у питање успешност евентуалног референдума. Истовремено, иако се у делу јавности мисли да су ове две теме само пролазне и са ограниченим последицама, утицај и пројекта „Јадар“ и студентских протеста на јавно мњење је пуно значајнији и са дугорочнијим последицама. Пројекат „Јадар“ је у фокусу јавности већ пет година и жив је и даље, без обзира на стагнацију у имплементацији. Значај пројекта је толико снажан да ниједна власт неће бити олако спремна да га се одрекне. Студентски протести трају годину и обликовали су мишљење, погледе и разумевање читаве једне генерације и стога није реално очекивати да европска динамика у овом процесу постане ирелевантна. То је посебно тешко очекивати уз чињеницу да студентска листа постаје политички актер и да ће после следећих избора имати значајну улогу, или као листа на власти или као водећа листа у опозицији.

СРБИЈА И ЕУ: ДЕМОКРАТИЈА, СТАБИЛНОСТ, ИЛИ ОБОЈЕ?

Србија је фактички започела свој европски пут јунским самитом 2003. године у Солуну (Грчка) када је потврђена европска будућност држава Западног Балкана на основу индивидуалног напретка сваке од њих. После тога је било још неколико важних датума – потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању (2008), добијање статуса кандидата (2012) или почетка преговора о придруживању (2014) – али је суштинска оцена јавности да је напредак спор, да процес дуго траје и да је стагнирање особито присутно у неколико протеклих

година. Ово је став потврђен и од водећих институција ЕУ, Европске комисије и Европског парламента. У ЕУ је до рата у Украјини и даље предоминантна позиција да њихов примарни интерес треба да буде „очување безбедности и стабилности на Западном Балкану”, те да стога и доношење одлуке о убрзаном проширењу може бити оправдано „тренутно нестабилном геополитичком ситуацијом” (Radić Milosavljević and Domaradzki 2022, 405). Ово је и главни теоријски оквир у којем се креће овај рад без обзира на то што постоје промене у приступу Западном Балкану после распламсавања рата у Украјини и који је делимично напустио позиције стабилности и окренуо се важним принципима попут безбедности, владавине права, конкуренције и меритократије (у процесу придруживања). Више је разлога због чега се у овом раду користи овај теоријски приступ (иако ће бити понуђена ширија слика у разумевању сложености приступа ЕУ Србији и двома изабраним темама) а главни је да јавност у Србији, посебно критичка јавност (која нас у овом раду највише и занима), на такав начин разуме односе ЕУ и званичног Београда (без обзира на бројне промене и у Бриселу и европским престоницама) и да овакво становиште ЕУ може пуно тога да објасни у погледу реакција на рударење литијума или на студентске протесте. Та позиција, природно разумљива за ЕУ, је у колизији са очекивањима значајног дела јавности које је незадовољно приоритизацијом геополитичких интереса са унутрашњом динамиком у земљама кандидатима, попут слободе медија, плурализма и стања демократије. Приоритизација стабилности, која је углавном везана за односе у региону и унутрашњу стабилност у земљама кандидатима, у односу на стање демократије има своје изходиште у неколико фактора: 1) различите кризе у којима се ЕУ налази после 2008. године; 2) замор од проширења у земљама чланицама; 3) улога и утицај политичких странака у ЕУ, односно чланство ЕУ званичника у појединим политичким странкама и групацијама и 4) слаба демократска основа у земљама кандидатима, оличена кроз слабо цивилно друштво које некритички поима процес приступања ЕУ (Radić Milosavljević 2017, 264–266). У овом процесу није од помоћи и недостатак иоле квалитетне дебате или дијалога између политичких актера унутар српског друштва, па се о литијуму, на пример, на прсте једне руке могу пронаћи рационалне дебате о том питању. Слична и још емотивнија ситуација је и са студентским протестима. Истовремено се процењује да је ЕУ спустила своје амбиције и фокусира се да спречи преливање нестабилности на

своју територију и да је сходно томе „сада нагласак више стављен на смањење фрагилности трећих држава него на промену њихових режима” (Kovačević 2019, 18). Неки аутори (Bieber 2017; BiEPAG 2017), доминантно из „тинк тенкова” (*Think Tanks*), су нагласак на стабилности у односима између ЕУ и држава на Западном Балкану, упркос одређеним експланаторним мањкавостима, називали стабилнокрацијом (*Stabilitocracy*), означавајући тиме збирно земље са озбиљним демократским дефицитима, које истовремено тврде да раде на демократским реформама а заправо нуде стабилност. Ове теорије, заједно са популарним приступима о заробљеним државама (*State Capture*), су веома популарне међу цивилним друштвом у Србији које је веома утицајно у области европских интеграција, како унутар земље тако и у самом Бриселу.

Промена приступа према Западном Балкану настаје после руске инвазије на Украјину и она значи померање према геополитичко-безбедносном аспект, односно ка приступима где се процес придруживања сагледава као инструмент јачања европске безбедности и стабилности (Plužtschieva 2024, 130). Овај приступ може да објасни зашто ЕУ није била против пројекта „Јадар” јер је он дугорочно могао да смањи зависност и ЕУ и Западног Балкана од Кине. Резолуције Европског парламента о Србији као и извештаји Европске комисије опет враћају критеријуме владавине права у први план уз инсистирање да пука стабилност више није довољна ако није праћена поузданошћу у погледу европске спољне и безбедносне политике свих земаља-кандидата, па и Србије. Србија наставља да балансира између Запада и Русије (и Кине), али је „недовољна спољнополитичка усклађеност постала нова вето област у процесу европских интеграција Србије” и „одлагање усклађивања са заједничком спољном и безбедносном политиком не делује изводљиво на дугорочном, па ни на средњорочном плану” (Milutinović i Porova 2024, 256). Сумирајући настале промене у приступу, стабилнокрација није до краја искључена, али се процеси неће моћи вратити на почетак овог приступа, већ ће се геополитички контекст користити као подстицај или притисак по потреби, за убрзање проширења уз паралелно инсистирање на трансформацији свих држава-кандидата.

Што се тиче приступа за пројекат „Јадар”, овај рад ће их разумевати као део шире слике „зеленог активизма” (*Green Activism*) када се отварају конфликти у „сукобу” политика „зелене транзиције”

и еколошких права локалних заједница (Malte Dorn and Dietz 2024) и ту су протести у Србији делили већ виђене глобалне обрасце. Ти обрасци, по правилу, укључују снажно укључивање локалних заједница, дигитални активизам, петиције, али су одраз и ниског поверења у институције и саму компанију/компаније које реализују пројекте у области критичних минерала. Локална мобилизација је толико изражена да се планира наставак противљења пројекту „Јадар”, упркос чињеници да га је Европска комисија ставила на листу стратешких пројеката из трећих земаља (Reuters 2025). Тиме је овај пројекат у Србији укорачио и у горепоменути геополитичко-безбедносни приступ, не само еколошки, јер га ЕУ види као стратешки циљ смањења зависности од Кине, а држава Србија као економски подстицај и корак ближе ка ЕУ чланству.

Када је реч о студентским протестима, академски увиди ове протесте виде као одговор младих на различите врсте неправди (у Србији се превасходно ради о правосудној, полицијској и генерално институционалној неправди), чији је крајњи исход протест и ванинституционално деловање. Стога се у овом раду, протести виде у контексту глобалних образаца „генерацијског активизма” (не само студентског, упркос тој одредници која се одомаћила у јавном простору) које чине: незадовољство институцијама, маргинализација младих и њихових потреба и очекивања (политичких и економских) и избор протеста као средства за изражавање незадовољства (Teixeira 2024). Протести у Србији су инаугурисали Генерацију 3 (рођени између 1995. и 2010. године), подигли емпатију и солидарност, промовисали колективно одлучивање кроз пленуме и комуникацију са јавношћу лицем у лице или снажним дигиталним активизмом. Протести су, упркос хетерогености, препуни симболике, креације и мобилизације која је надишла генерацијске кохорте. Протести су инклинисали ка ЕУ симболичним турама до Брисела и Стразбура, али су задржали и дистанцу и незадовољство према реакцијама ЕУ званичника махом их свдећи на чување стабилности науштрб питања владавине права.

На другој страни, свеprisутност теме процеса европских интеграција у јавном, стручном и академском животу траје дуже од две деценије и логично је да је интегрални део ових расправа и однос грађана према ЕУ (перцепција ЕУ у јавности Србије), као и промене које се у том односу могу видети. То је важно и због формалних разлога јер би јавност требало да потврди одлуку о

придруживању ЕУ у референдумском процесу. Будући да се ради о процесу који дуго траје, с различитом политичком динамиком и с другачијим изазовима, али и приоритетима појединих владајућих већина, на концу и са другачијим владама које су се бавиле процесом ЕУ придруживања, очекивано је да се однос јавног мњења мењао, обликујући различите трендове. Оквирно говорећи, „док је та подршка између 2000. и 2010. године увек била између 60 одсто и 70 одсто, од 2010. године она почиње да опада на око 50 одсто (2011), достижући најнижи ниво од само 41 одсто у два наврата 2012. и 2015. године да би потом подршка осцилирала између 57 одсто и 43 одсто, са новим опадајућим трендом у децембру 2022” (Ristić 2023, 87). Јасно је, и у овом раду је већ нотирано, да је догађај који је означио силазну путању за подршку чланству ЕУ био рат у Украјини па су подаци у читавој 2022. години били обесхрабрујући. Стабилизација се, ипак, десила, делом протоком времена а делом и бољим разумевањем контекста тог рата и односом домаћих и иностраних, посебно ЕУ званичника – резултати са краја 2024. године показују да би 46 одсто грађана гласало „за” док би њих 30 одсто било „против”, уз оцену да „проевропско расположење често зависи од конкретних догађаја и начина на који Европа третира Србију” (RTS 2024). Проценги подршке чланству су се задржали и у првој половини 2025. године коју су обележили студентски протести и критике на рачун одређених реакција из ЕУ и износила је 46 одсто, али уз велику разлику да се проценат противника подигао на 44 одсто (CeSID 2025). На крају, треба додати регионални контекст – „уколико евроскептицизам грађана Србије ставимо у регионални контекст, можемо рећи да су грађани Србије најмање ентузијастични према чланству у ЕУ међу грађанима земаља Западног Балкана” (Petrović, Kovačević i Radić Milosavljević 2023, 175), што је последично довело и до тога да данас Европска комисија пуно више инвестира у чланство Црне Горе и Албаније него Србије.

На крају, важно за разумевање читавог контекста јесте и како подршка ЕУ корелира с политичким преференцијама испитаника и с правцем кретања државе као генералним индикатором друштвеног окружења. Ови увиди помажу јавности да се разуме из којих група долазе противници подршци, о каквим се променама у односу тих група према ЕУ ради и у каквом су односу подршка ЕУ чланству и рударење литијума и студентски протести. Студија из 2023.

године показује да „грађани који осећају блискост ка партијама либералне опозиције имају веома јака уверења да Србија треба да се интегрише у ЕУ”, да „грађани који су ближи партијама десне опозиције имају одбојан или критичан став према чланству Србије у ЕУ”, док „грађани који исказују политичку блискост ка владајућим партијама на један начин потврђују често веома контрадикторан и амбивалентан однос владајућих партија према ЕУ” (Ristić 2023, 94). Налази из 2005. године показују, фактички по први пут, поларизацију јавности у погледу ЕУ интеграција јер је 90 одсто опредељено а међу њима чак 44 одсто је „против”, уз само 10 одсто неодлучних или неопредељених (CeSID 2025, 18). То је последица момента у којем је рађено истраживање (април 2025. године), обележеног поларизацијом, конфронтацијом и мањком поверења у већину институција. Истраживање је спроведено непосредно после великог скупа студената 15. марта и скупа подршке владајућој коалицији који је потом уследио 12. априла. Оно показује да грађани који сматрају да се Србија креће у лошем смеру припадају групи подржавалаца чланства што је, другим речима, у корелацији са горепоменутиим преференцијама јер се ради о опозиционом бирачком телу (CeSID 2025). Уједно, у овим групама (опозиција, грађани који сматрају да се Србија креће у лошем смеру) је значајна подршка студентским протестима и снажно противљење рударењу литијума. У наставку више детаља који могу да помогну у бољем разумевању тренутне позиције ЕУ у домаћем јавном мњењу, с посебним нагласком на два нова покретача негативног односа према ЕУ – пројекат „Јадар” и студентски протести.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Резултати анализе о подршци ЕУ и питањима рударења литијума и студентских протеста су базирани на јавномњењском истраживању које је спровео ЦеСИД у периоду између 5. и 25. априла 2025. године, на репрезентативном узорку од 1000 пунолетних особа. Као техника је коришћен такозвани мешовити модел (*Mixed Mode*), комбинација лицем у лице анкетирања (коришћењем таблета или мобилних телефона) и телефонског анкетирања (фиксни и мобилни телефони). Истраживачки инструмент је био упитник од 60 варијабли и просечног трајања око 20 минута.

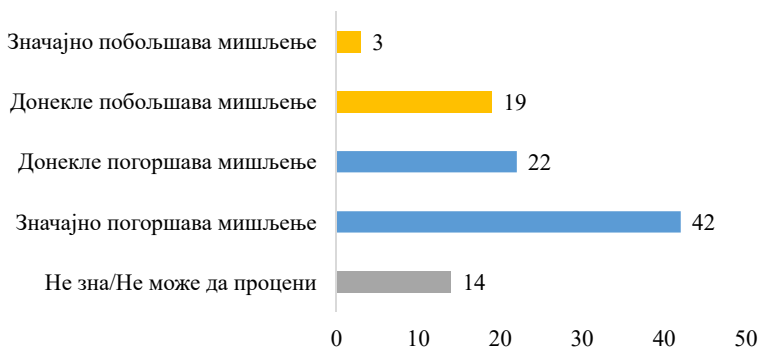
„ЛИТИЈУМСКА КРИЗА” КАО (НЕПРЕДВИЂЕНИ) БАЛАСТ У ЕВРОПСКИМ ИНТЕГРАЦИЈАМА

Нову и другачију динамику, иако то на почетку није тако изгледало, увело је питање ископавања литијума односно реализације пројекта „Јадар”. Компанија Рио Тинто, као носилац пројекта „Јадар”, присутна је у Србији дуже од две деценије и јавност све до 2020. године скоро да није реаговала ни на један њихов потез. Реакције јавности су уследиле тек 2020. године, усвајањем уредбе Владе Србије о утврђивању просторног плана подручја посебне намене за пројекат „Јадар”. Бројни протести су организовани у наредне две године, а велико незадовољство је остало све до 2025. године, без обзира што се променило друштвено окружење као последица студентских протеста. Иако је држава поништила акте који се тичу пројекта „Јадар” од стране Владе Србије под налетом протеста, крајем 2023. и почетком 2024. године се тема опет актуелизује кроз снажнију улогу Европске комисије (ЕК). Србија је тако, на високом нивоу, потписала Меморандум о разумевању са ЕК о стратешком партнерству о одрживим сировинама а колико је литијум значајна тема показује и чињеница да је Меморандум потписан уз посету немачког канцелара Олафа Шолца (*Olaf Scholz*), између осталих. Касније, почетком јуна 2025. године, пројекат „Јадар” компаније Рио Тинто је укључен у листу пројеката стратешких сировина за ЕУ у трећим земљама.

Анализу односа јавности према улози ЕУ у пројекту „Јадар” треба почети одговорима на питање како подршка Европске комисије развоју сектора критичних сировина и минерала у Србији (укључујући и литијум) утиче на мишљење грађана о ЕУ. То питање је важно јер указује на општу атмосферу у јавности поводом улоге коју ЕУ има у овом пројекту, без обзира на бројне симплификације у јавности, а неретко и нетачне или недовољно проверене информације. Изостанак рационалног разговора и дијалога о овом пројекту „Јадар” је озбиљно лимитирао не само потенцијале да се овај пројекат на крају и реализује већ и могућност било каквих других озбиљнијих рударских пројеката, неvezано за тип руде. Подаци показују да за 64 одсто испитаника подршка ЕК развоју сектора критичних сировина и минерала у Србији, укључујући и експлоатацију литијума, погоршава мишљење о ЕУ (донекле и значајно погоршава). На другој страни, 22 одсто анкетираних је

рекло да подршка ЕК рударењу литијума побољшава мишљење о ЕУ и то углавном донекле побољшава (19 одсто каже донекле, а само три одсто каже да значајно побољшава) – детаљи у Графикону 1 (CeSID 2025, 27). Међутим, од самих дескриптивних резултата занимљивији, и за овај рад значајнији, подаци су из укрштања овог питања са социо-демографским и другим индикаторима. Ако се узму у обзир натпросечна одступања у групи испитаника код којих се мишљење о ЕУ значајно погоршава (због подршке рударењу литијума) види се да се ту налазе мушкарци, узраста 45–59 година, из градских средина и доминантно из Београда, гласачи опозиције, али и високообразовани грађани и грађани који не би подржали чланство у ЕУ (CeSID 2025, 26). Тумачење ових резултата указује да погоршавање мишљења о ЕУ не обухвата само оне грађане који су подржаваоци ЕУ чланства (којих има изнад просека у градским срединама, високообразованим), како се то у делу јавности мисли, већ и грађане који нису на референдуму о чланству ЕУ спремни да гласају „за”. То показује да је литијум постао „мејнстрим” тема у којој не постоји само еколошки или економски аспект, већ се кроз њу рефлектује идеолошка и геополитичка димензија. Такође, пројекат „Јадар” је неретко рефлексија односа према тренутној власти а њени противници полазе од различитих идеолошких позиција.

Графикон 1. Како подршка Европске комисије развоју сектора критичних сировина и минерала у Србији, укључујући и експлоатацију литијума утиче на ваше мишљење о ЕУ? (у %)

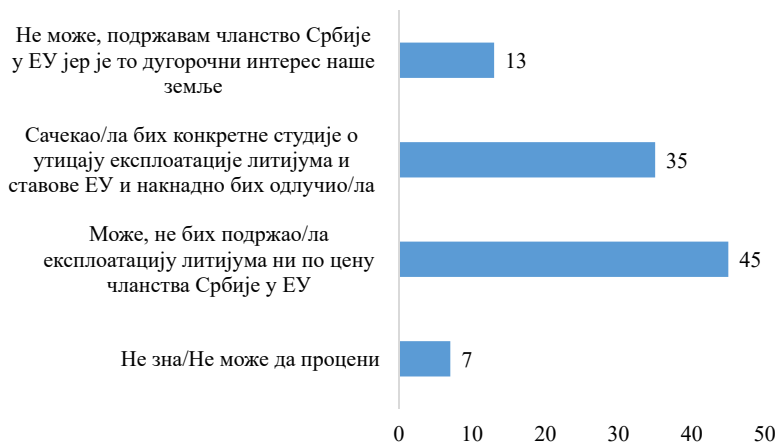

Извор: CeSID 2025

Иntenција у истраживању је била и да се анализира, да ли и колико евентуална експлоатација литијума може да утиче на

подршку чланству Србије у ЕУ. Већина популације (45 одсто) је спремна да преиспита подршку чланству Србије у ЕУ и слажу се са тврдњом да неће подржати рударење литијума чак ни по цену чланства у ЕУ. То, наравно, не значи да су они уједно и грађани који би, и без литијума као теме, подржали ЕУ чланство, али је индикативно да увођење у игру литијума оснажује негативне исходе. Трећина популације (35 одсто) заузима рационалну позицију и своју одлуку у вези са рударењем литијума везује за конкретне студије о утицају на животну средину. Седмина популације неће мењати своју подршку ЕУ чак и ако се пројекат „Јадар” несметано реализује (CeSID 2025, 27). Међу грађанима којима је рударење литијума „црвена линија” су изнад просека исте циљне групе као и на претходном питању, што сугерише да је противљење литијуму са обе стране – подршке и изостанка подршке чланству Србије у ЕУ. Да би се дошло у фазу рационалног дијалога и покушао адресирати став трећине популације која очекује конкретне студије о утицају на животну средину, неопходно је успоставити барем базично поверење. У простору који је до сада преплављен емоцијама, таква врста аргумената готово да не прави никакву разлику.

Графикон 2. Да ли би евентуална експлоатација литијума могла да утиче на Вашу подршку чланству Србије у ЕУ? (у %)

Извор: CeSID 2025

Сумирајући изнете налазе о односу између рударења литијума и подршке ЕУ или чланству у ЕУ долази се до два најважнија увида. Најпре, улога ЕУ у том процесу се углавном види негативно или критички, што погоршава став јавности о ЕУ и њеној репутацији. Други закључак је да се репутација ЕУ не погоршава само међу грађанима који су „проевропски настројени“, односно међу грађанима који би на потенцијалном референдуму гласали за чланство, већ да противљење пројекту „Јадар“ постоји и међу грађанима који нису за ЕУ или имају амбивалентан однос према ЕУ. Поларизована јавност и мањак поверења утиче на стварање хиперсензитивног наратива у јавности, честих дезинформација и поједностављених тумачења. Та, неретко, поједностављена тумачења доприносе и неразумевању шта за ЕУ представља пројекат „Јадар“ а то је у ширем смислу за ЕУ значајна геополитичка и безбедносна вредност. Међутим, и ЕУ је делом одговорна што је јавност доведена у овакву позицију комуникацијом која није уважила реалне страхове и стрепње код дела јавности.

СТУДЕНТСКИ ПРОТЕСТИ: НОВО БУЂЕЊЕ АНТИ-ЕУ РАСПОЛОЖЕЊА ИЛИ НОВИ ЗАМАХ ЧЛАНСТВУ СРБИЈЕ У ЕУ?

Пад надстрешнице на железничкој станици у Новом Саду 1. новембра 2024. године је довео до највећих студентских протеста у овом веку који, у другачијем амбијенту и окружењу, и даље трају. Ти протести су захватили бројне сфере друштвеног живота, посебно поља корупције, транспарентности и одговорности у раду власти и јавних званичника, али су резултирали и озбиљним политичким последицама виђеним кроз пад владе премијера Милоша Вучевића. Формални повод за такав чин је био напад на студенте у Новом Саду од стране симпатизера Српске напредне странке (СНС). Студентски захтеви, директно везани за пад надстрешнице, одговорност у раду институција и адресирање напада на студенте су еволуирали у један политички захтев (који је дуго одбијан, иако га је власт нудила), а то је расписивање превремених републичких избора. Протести су добили политичку артикулацију и први политички успеси су већ направљени кроз добар изборни резултат на локалним изборима у

Косјерићу (и донекле Зајечару), 8. јуна 2025. године. Крајем јуна 2025. године, протести су променили начин функционисања и сада су махом сведени на акције грађанске непослушности (блокаде раскрсница, пруга, важних саобраћајница...) и комеморативне скупове.

Масовни протести премрежени по свим сферама друштвеног живота су обухватили, можда и неочекивано, и саму ЕУ. То се дало наслутити већ онда када су студенти део својих акција почели да усмеравају према ЕУ институцијама, Европском парламенту у Стразбуру (тура бициклима) и посетом Бриселу (кроз ултра маратон). Већ крајем 2024. године а посебно с почетком 2025. године, незадовољство студентско-опозиционе јавности реакцијом ЕУ на протесте у Србији је постајало нескривено и нарастајуће. Очекивања су била да ЕУ јасно и недвосмислено подржи студентске протесте и осуди актуелну власт у Србији, позивајући је на одговорност. У том смеру се наводило да је реакција ЕУ према Грузији била другачија и укључила је заустављање претприступног процеса и замрзавање финансијске подршке владе индиректно имплицирајући да су реакције слабије јер ЕУ очекује јасну алтернативу власти (Biber 2025). ЕУ је у првих неколико месеци била дистанцирана и умерена у оценама ситуације у Србији, али се тај став почео благо да коригује почетком 2025. године када је нарастао притисак на ЕУ из европске јавности. Наиме, студентске акције су постале честа тема у европским медијима, уз (можда не најпрецизнију) оцену да се ради о проевропским протестима па су и земље чланице и поједине европске институције (највише Европски парламент) постале сензитивне и проактивне. Промене у реакцијама према протестима су кренуле од Европског парламента, а значајнију рефлексију у домаћој јавности у Србији задобиле су изјавама Марте Кос (*Marta Kos*), комесарке за проширење у Европској комисији, да су студентски захтеви заправо и „европска очекивања од Србије”, да би потом то постало готово уобичајен став различитих европских званичника (N1 2025).

Управо је након кристализације ставова важних европских званичника и урађено истраживање које је платформа за овај рад па је добра прилика за разумевање односа јавности Србије према позицији коју ЕУ има према студентским протестима. Ипак, пре детаља треба истаћи да, иако је овај став Марте Кос постао „мејснтрим” већине изјава које су долазиле из Брисела,

однос Брисела никада није постао унисон према протестима и власти Србије што се видело по другачијим изјавама Антонија Коште (*António Costa*), председника Европског савета и Марте Кос као комесарке за проширење или Каје Калас (*Kaja Kallas*), високе представнице ЕУ за спољне послове и безбедносну политику, приликом њихових посета Београду. Када је реч о подацима, уводно питање је гласило како би ЕУ требало да реагује на протесте, јер је незадовољство дела јавности било највеће званичним иступима ЕУ званичника. Више од трећине пунолетне популације (36 одсто) у Србији сматра да је ЕУ требало да јавно подржи студенте. На другој страни је 60 одсто анкетираних који су становишта да је ЕУ требало да подржи право на протесте и слободу изражавања, али без осуде власти и мешања у унутрашња питања. Без обзира на то што је већина популације суштински подржала на крају и озваничену позицију ЕУ (подршка студентима без јасне осуде власти и мешања у унутрашње процесе), увиди из укрштања с другим питањима у истраживању показују да је линија поделе управо подршка процесу чланства Србије у ЕУ. Најпре, јасно је да је ово питање које занима јавност и о којој јавност има став, пошто је само четири одсто грађана који на ово питање нису одговорили. У структури одговора у групи испитаника који су тражили снажнију реакцију ЕУ, натпросечно се издвајају незадовољни смером којим се креће држава, високообразовани, који живе у Београду и подржаваоци чланства Србије у ЕУ (CeSID 2025, 29). Ови подаци указују да су суздржаније реакције из ЕУ утицале више на подржаваоце ЕУ чланства и да је делимично доведена у питање и репутација ЕУ. ЕУ је кроз директније изјаве у априлу и мају донекле санирала могућу штету (јер су отвореније говорили о протестима), али одређени изазови и даље стоје. Истовремено, треба разумети да је анкета рађена у атмосфери снажних емоција па да се и ови дистанцирани ставови могу мењати с променама или евентуалном релаксацијом друштвеног амбијента.

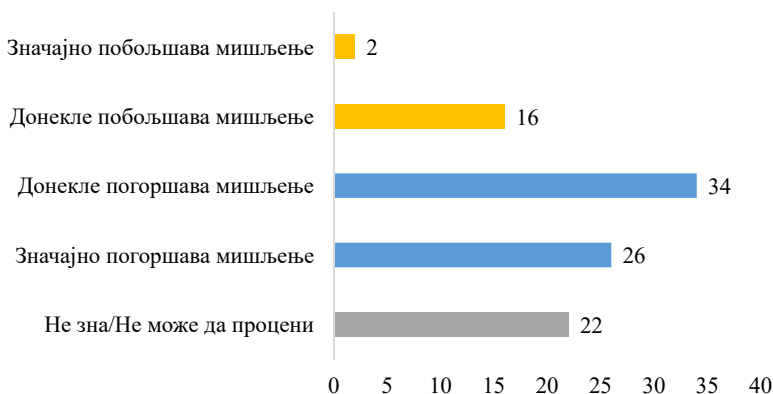
Графикон 3. Како би Европска унија требало да реагује поводом студентских протеста? (у %)

Извор: CeSID 2025

Репутацијски проблеми за ЕУ, али и за читав интеграцијски процес се проналазе и у подацима о томе како досадашње понашање ЕУ и реакције поводом студентских протеста утичу на мишљење јавности о ЕУ. Наиме, за 60 одсто грађана досадашњи ставови ЕУ о протестима погоршавају мишљење о ЕУ уз само 18 одсто грађана код којих досадашње реакције ЕУ побољшавају мишљење о ЕУ (CeSID 2025, 29). Међутим, за разлику од грађана (Графикон 3) који су сматрали да су реакције ЕУ благе или недовољно критичне према власти, структура грађана којима се погоршава мишљење о ЕУ је другачија. Наиме, у структури грађана који нису задовољни реакцијом ЕУ се изнад просека налазе грађани проевропске оријентације, односно који би подржали чланство у ЕУ, док се у структури грађана којима је мишљење о ЕУ погоршано налазе, сем мушкараца, високог образовања, средњих година, и противници чланства Србије у ЕУ. Оваква структура показује да део грађана није задовољан реакцијом ЕУ јер је сувише блага, док за друге и овај ниво реакција није прихватљив и превише је критичан. Основана претпоставка је да у другу групу махом спадају присталице владајуће коалиције.

Графикон 4. Како досадашње понашање ЕУ и реакције поводом студентских протеста утичу на Ваше мишљење о ЕУ? (у %)

Извор: CeSID 2025

Јасно је, кроз изнете податке, да су студентски протести испред ЕУ поставили још један изазов што се посебно види у репутацијској штети коју ЕУ има код проевропског дела популације. То дугорочно може да окруни не толико комотну подршку процесу европских интеграција. На другој страни, суздржаност ЕУ је разумљива из различитих разлога, а увиди из истраживања показују да се пред јавношћу Србије, ЕУ готово налази у некој врсти „политичког тамног вилајета” – ако реагују снажно, задиру међу присталице владајуће коалиције којих је највише у Србији, ако реагују дистанцирано, круне подршку међу присталицама ЕУ чланства.

ЗАКЉУЧАК

Сумирајући резултате из истраживања јавног мњења о перцепцији ЕУ у контексту имплементације пројекта „Јадар” и студентских протеста, може се недвојбено закључити да су оба догађаја, у великој мери повезано, утицали на перцепцију ЕУ и њену репутацију у Србији. Последишно, овакав утицај у великој мери компликује и међусобне односе Србије и ЕУ јер се ради о догађајима са продуженим трајањем и последицама. Међутим, не спорећи чињеницу да су литијум и протести (изненадно) додали нове листе у проблемима са перцепцијом ЕУ у Србији, општа слика односа јавности није драматично лоша и уз кампању и

синхронизацију актера би вероватно за кратко време могла бити далеко боља. Период у којем је урађено ово истраживање је један од најизазовнијих и никако није продуктивно окружење за позитивну перцепцију ЕУ и европских интеграција.

И пројекат „Јадар” и студентски протести, односно реакције ЕУ на исте, погоршавају позицију ЕУ у домаћој јавности. Обе теме су са врло емотивним наративом и садрже, сем дистанце према ЕУ, и врло критичан однос према власти што је суштински генератор у мобилизацији тог дела јавности. Литијум је у већој мери „мејснтрим” тема и линије подела надилазе само проевропски оријентисане грађане, већ укључују и оне који нису присталице ЕУ чланства. Како је изостао било какав рационални и аргументовани дијалог, не чуди да ни да по једном аспекту пројекат „Јадар” не завређује натполовичну подршку, ни у економској, ни политичкој, ни еколошкој димензији. ЕУ није успела у комуникацији да објасни да се ради о важној геополитичкој вредности, а власт није убедила грађане да ће пројекат донети економску корист. Проевропски оријентисани грађани сматрају, на другој страни, да су реакције ЕУ на студентске протесте биле млаке и недовољне, пре свега, у јасној осуди власти. Међутим, у тоталу узорка је већи проценат грађана који сматрају да је дистанциранији однос ЕУ боља опција и ти одговори су махом дошли од стране присталица власти. Другим речима, то значи да се перцепција ЕУ код проевропски оријентисаних грађана погоршава због слабе реакције ЕУ, а код владајућег „мејнстрима” због пренаглашене реакције ЕУ. Вероватно је на ту оцену доминантно утицао став појединих европарламентараца.

Логично питање је шта се може даље очекивати, као и у којем смеру усмерити даље академске и истраживачке напоре. У поларизованој атмосфери није реално очекивати да ће у краткорочном периоду однос јавности бити другачији према рударењу литијума или ефектима студентских последица. У том смеру би требало постојеће налазе допунити и надоградити увидима из квалитативних истраживања како би се дубински разумели ставови и мотивације различитих протестних група. Истовремено, комуникатори, било да долазе изнутра (влада, цивилно друштво) или споља (ЕУ) морају да уваже ове чињенице и да их комуникацијски адресирају, али још више да пронађу друге елементе који имају снажнији комуникацијски потенцијал и који носе мање ризика.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Biber, Florijan. 2025. „Zašto Evropska unija ne podržava studentske proteste”. Radar. 4. mart 2025. <https://radar.nova.rs/politika/zasto-evropska-unija-ne-podrzava-proteste/>.
- Bieber, Florian. 2017. “What is a stabilitocracy?” BiEPAG. May 05, 2017. <https://www.biepag.eu/blog/what-is-a-stabilitocracy>.
- Centar za slobodne izbore i demokratiju [CeSID]. 2025. „Javno mnjenje i Evropska unija: Odnos u doba krize.” 20. jun 2025. https://www.cesid.rs/wp-content/uploads/2025/06/SMART_CeSID_IZVESTAJ-1.pdf.
- Euronews Srbija. 2022. „Istraživanje pokazalo drastičan pad podrške građana evrointegracijama: Na čijoj strani bi trebalo tražiti krivce.” 21. april 2022. <https://www.euronews.rs/srbija/politika/45665/istrazivanje-pokazalo-drastican-pad-podrske-gradana-evrointegracijama-na-cijoj-strani-bi-trebalo-traziti-krivce/vest>.
- Kovačević, Maja. 2019. „Evropska unija i Zapadni Balkan: kako raskinuti „prećutni pakt” stabilokratije?” U Sukobi. stabilnost. demokratija?, ur. Dušan Pavlović, 9–22. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije i Fakultet političkih nauka.
- Malte Dorn, Felix, and Kristina Dietz. 2024. “Legitimising lithium mining: Global energy transition and green developmentalism in Jujuy, Argentina.” *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, (118): 43–66.
- Milutinović, Petar i Jovana Popova. 2024. „Pristupanje Srbije Evropskoj uniji u kontekstu revidirane metodologije i rusko-ukrajinskog rata – zamrznut ili usporen proces.” U Proširenje EU, geopolitika i rusko-ukrajinski rat, ur. Ivan Stanojević i Nemanja Purić, 241–260. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije i Fakultet političkih nauka.
- N1. 2025. „Marta Kos za N1: Ono što zahtevaju demonstranti i studenti je isto ono što traži EK od Srbije.” 29. mart 2025. <https://n1info.rs/vesti/marta-kos-za-n1-reforme-srbija-mediji-izbori-integracije/komentari/>.
- Petrović, Miloš, Maja Kovačević, i Ivana Radić Milosavljević. 2023. *Srbija i Evropska unija dve decenije nakon solunskog samita*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.
- Plutgschieva, Meglena. 2024. “Expert’s Insights, The Western Balkans in the Mirror of the EU’s and Geopolitical Challenges.” *Bulgarian Journal of International Economics and Politics* 4 (2): 127–133. DOI: 10.37075/BJIEP.2024.2.08.
- Radić Milosavljević, Ivana and Spasimir Domaradzki. 2022. “The EU’s raison d’état in the Western Balkans: Can the new enlargement

- methodology help?” *Međunarodni problemi* 74 (3): 391–410. DOI: 10.2298/MEDJP2203391R.
- Radić Milosavljević, Ivana. 2017. „Sukob stabilnosti i demokratije u procesu evropske integracije Republike Srbije”. U *Demokratski otpori normalizaciji autoritarizma u Evropi: zbornik radova sa redovne međunarodne konferencije Udruženja za političke nauke Srbije*, ur. Marko Simendić, 257–271. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije.
- Radio-televizija Srbije [RTS]. 2024. „Bogosavljević: Raste podrška EU u Srbiji, ali Rusija i Kina su popularnije.” 03. decembar 2024. <https://www.rts.rs/lat/vesti/drustvo/5594961/istrazivanje-javno-mnjenje-srbija-evropska-unija-srdjan-bogosavljev-oko-.html>.
- Reuters*. 2025. “Serbian farmers vow to oppose Rio Tinto lithium project even after EU labels it strategic.” June 05, 2025. <https://www.reuters.com/business/serbian-farmers-vow-oppose-rio-tinto-lithium-project-even-after-eu-labels-it-2025-06-05/>.
- Ristić, Irena. 2023. „Građani Srbije i Evropska unija: Razlike na osnovu partijske identifikacije.” U *Demokratske promene u Srbiji: Stavovi građana i građanki o demokratskoj transformaciji Srbije u protekle tri decenije*, ur. Milica Joković Pantelić i Goran Bašić, 84–96. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Teixeira, Camila. 2024. *Youth, Protests and the Polycrisis*. Florence: UNICEF Innocenti – Global office of Research and Foresight.
- The Balkans in Europe Policy Advisory Group [BiEPAG]. 2017. *The Crisis of Democracy in the Western Balkans. Authoritarianism and EU Stabilitocracy*. The Balkans in Europe Policy Advisory Group.

Bojan Klac̆ar*

Center for Free Elections and Democracy (CeSID), Belgrade

A LONG JOURNEY TO EUROPE: THE PERCEPTION OF THE EUROPEAN UNION DURING THE IMPLEMENTATION OF THE PROJECT “JADAR” AND STUDENT PROTESTS IN SERBIA

Resume

This paper researches the public perception of the European Union (EU) and the process of European integration in Serbia amid the context of large-scale student protests that began in November 2024 and the major tragedy in Novi Sad, as well as the ongoing lithium crisis associated with the controversial “Jadar” project. The aim of the study is to explore how the project “Jadar” and the student protests have affected the EU’s reputation and position within Serbian public opinion, to identify the social groups in which attitudes toward the EU are deteriorating, and to assess the potential long-term implications for the European integration process. The theoretical and methodological framework is grounded in literature emphasizing stability as a central point in the recent past of the EU’s approach to the Western Balkans – often at the expense of democratic principles – and incorporates data from a quantitative public opinion poll conducted on a nationally representative sample. Findings indicate that both the student protests and the lithium mining controversy have adversely influenced public attitudes toward the EU. Notably, this decline in support is observed even among pro-EU citizens, particularly in response to the EU’s official stance on the protests. Public opinion remains highly sceptical regarding the perceived (economic or developmental) benefits of the “Jadar” project, with environmental concerns and doubts over

---

* E-mail address: bojan.klacar@cesid.rs.

compliance with ecological standards prevailing. Moreover, a considerable portion of citizens critical of the EU's role in the lithium mining process are individuals who already oppose Serbia's EU accession. Regarding the student protests, the majority of the public expresses dissatisfaction with the EU's reactions – some perceiving them as too mild, while others regard them as excessively explicit and critical.

Keywords: public opinion poll, European Union, students, lithium, European integration, EU membership

---

^{**} Овај рад је примљен 05. јула 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 05. октобра 2025. године.

Ognjen Petronijević*

Independent researcher, Pavia

Jelena Todorović Lazić**

Institute for Political Studies, Belgrade

EUROPEAN UNION'S GREEN SOFT POWER IN CONTEMPORARY POLITICS: INSTRUMENTS, CONDITIONALITY AND GLOBAL LEADERSHIP

Abstract

The article examines the concept of green soft power with a focus on the unique example of the European Union (EU). As one of the global leaders in combating climate change, the EU mobilizes its green soft power to shape the environmental changes internationally through non-coercive means. The article recognized environmental diplomacy, global climate leadership, sustainable culture, and green normative framework as key resources in projecting EU green soft power. Using regulatory authority, the EU complements its soft power with conditional mechanisms, making the Union adopt a hybrid form of soft power. The paper argues that the EU combines domestic ecological transformation, exemplified by the European Green Deal, with external instruments such as Chapter 27 of the enlargement process and the Global Gateway initiative, to project environmental norms globally. It further analyzes the EU strategy in recent international climate

---

* E-mail address: ogisapetronijevic@gmail.com; ORCID: 0009-0004-0984-0775.

** E-mail address: j82@gmail.com; ORCID: 0000-0001-5924-7516.

negotiations (COP26-COP28). Finally, the paper examines two important factors in international relations that limit the EU's capacity to perform and achieve environmental objectives in the international arena – the problematic withdrawal from the Paris Agreement by the United States, and complex evolving relations with China.

Keywords: green soft power, European Union, environmental diplomacy, climate leadership, European Green Deal

INTRODUCTION

Today, environmental concerns represent one of the crucial factors that shape the political, economic, and social structures around the world. As a pioneer in ecological transition, the European Union (EU) has, in recent years, played an important role in advocating for a sustainable future. In order to achieve its ecological objectives, the EU has developed a diverse toolbox that enables it to bolster transitions and impose its influence globally. In doing so, the EU mobilizes its green soft power, a key instrument for projecting environmental norms, values, and policies domestically and internationally.

Despite the fact that over the past decades, environmental concerns have begun to change the international global governance, the current literature regarding soft power has rarely explored and defined its green dimension. The existing academic work on green soft power is mainly dedicated to the rising green soft power of China and its activities in global economic and diplomatic initiatives, especially presented in the Belt and Road Initiative (BRI) (Duarte et al. 2021; Nitza-Makowska et al. 2024). The EU, as one of the leaders in ecological transition and environmental responsibility, has remained largely unexplored.

This article aims to fill this gap by examining the EU's green soft power, identifying its sources, instruments, and strategies, while also assessing its effectiveness both domestically and internationally. It argues that the EU combines domestic ecological transformation, sustainable leadership, environmental enlargement policy, and global green investment strategies to project its influence in the environmental domain. By analyzing key instruments such as the European Green Deal (EGD), Chapter 27 of the accession process, and the Global Gateway (GG) initiative, the

paper highlights how the EU navigates international dynamics, including competition with China and unstable United States (US) climate policies.

DEFINING GREEN SOFT POWER

In order to define green soft power, it is important to first analyze the classic theory of soft power introduced by Joseph Nye at the end of the 20th century. Using a similar structure, the article will specify what could be defined as green soft power.

Joseph Nye coined the definition of soft power and established the theoretical foundation for the development of the theory of soft power in the field of international relations. In his book *Soft Power*, Nye defined soft power simply as the power of attraction (Nye 2004, 6). Unlike hard power, which is based on the use of force or payment, “soft power rests on the ability to shape preferences of others” (5) through shared values that others consider desirable and attractive. According to Nye, soft power arises in world politics from three different sources - culture, political values, and legitimate foreign policies (11). Following Nye’s theory, we come to the conclusion that instruments used for the enhancement and promotion of soft power are especially present in the form of multilateral and bilateral diplomacy, promotion of certain values at home and internationally, and finally, the level of internal social cultivation of these values.

One should understand Nye’s conceptualization of soft power in the most general sense. Soft power can be narrowed to a specific thematic form, emphasizing a particular domain of attraction. For example, the Global Soft Power Index report recognizes eight pillars of soft power and thirty-five nation brand attributes through which states exercise their soft power in world politics (Brand Finance 2024, 28). The pillars serve as proof of “linkage” between soft power and its specific domains, like, for example, education, business, culture, etc. Through such a framework, different elements are linked together as integral parts of soft power.

Similarly, the linkage between soft power and the green or environmental domain could be established. Such linkage had already been explored by Nitza, Longhurst, and Skiert-Andrejzjuk in the context of the green soft power of China. Following Nye’s theory, the authors recognized foreign environmental policy as one of the key aspects of green soft power, with the focus on green foreign multilateral and bilateral diplomacy (Nitza et al. 2020, 19-20). The role of a state in global environmental diplomatic

arrangements significantly contributes to the reputation and image of a state as a leader and credible actor in tackling global environmental challenges. Thus, environmental diplomacy, understood as “efforts aimed at sustaining cooperation and reaching agreement on the governance of the natural environment” (Masters 2018, 4), was placed as the most important aspect of green soft power. Additionally, the state’s extent of being “outwardly pro-environment or motivated by green concerns gives rise to positive perceptions and reputational benefits” (Nitza et al. 2020, 19-20). The role of China in international climate negotiations, alongside careful environmental adaptation of the Chinese foreign investment strategy, illustrates this perspective. In particular, the Chinese environmental diplomacy practiced over the last thirty years during the Conferences of the Parties (COPs), and announcement of the Green BRI, correspond to the Chinese leadership image and demonstrate the intention to achieve environmental goals.

While Nitza, Longhurst, and Skiert-Andrejczuk mainly explored foreign policy as the most crucial source of green soft power, the authors have failed to recognize cultural aspects and promotion of certain values as equally important sources. Besides active stances towards environmental issues in world politics, the level of incorporation of sustainable culture in the state’s educational programs, national identity, and social practices immensely contributes to the reputation of the state, raising its attractiveness. Furthermore, these practices cherish and actively promote certain values, such as sustainability, biodiversity, circularity, environmental justice, and responsibility – all of which are deeply embedded into the collective identity and individual lives of citizens. A state with an environmentally responsible society alongside sustainable governance projects a far better image than just a state that has developed environmentally diplomatic activities, contributing solely to global efforts regarding climate change and environmental challenges. Hence, we should regard the level of implementation of green culture, the presence of environmental governance, and promotion of environmental values (domestically and internationally) as equally important sources from which the state can generate its green soft power.

Additionally, going back to the Global Soft Power Index report, one of the pillars highlights a sustainable future, in which four key national attributes are included – investment in green energy, sustainable cities and transport, environmental protection, and global effort combating climate change (Brand Finance 2024, 28). Here we

can see that domestic efforts for green transition and environmental responsibility are recognized as equally important aspects of green soft power, alongside support for global diplomatic efforts. Japan has been rated the highest in the sustainable future pillar, scoring two gold medals in green energy investment and sustainable cities, with Germany and Norway following closely behind in the same categories (42).

In conclusion, green soft power could be defined as the ability of a state to shape the environmental preferences of others through non-coercive means using the instruments of foreign environmental diplomacy, cherishment of sustainable culture, and promotion of green values at home and internationally.

In relation to Nye's conceptualization of soft power, green soft power relies on three traditional sources of soft power – foreign policy, culture, and values. Where it differs is in the fact that green soft power encompasses a specific thematic form of soft power – environmental domain – and further deepens its understanding.

EUROPEAN UNION'S GREEN SOFT POWER

Expanding upon the theoretical foundation of soft power and its linkage to the environmental domain, the case of the EU offers a unique example of how green soft power operates in practice. The conventional instruments used by the EU often rely on the conceptualization of green soft power examined above. However, due to the unique nature of the EU as a soft power giant and the use of unconventional instruments, it sparks the need for further examination, adding layers to the theory of green soft power and soft power in general. The article will further explore the nature of the EU green soft power, emphasizing its critical sources.

European Union's Green Soft Power and Classical Understanding of Soft Power

Starting from the aforementioned theoretical foundation of traditional sources of soft power, in one part, the EU green soft power has demonstrated an approach that appropriately follows this theoretical framework, mirroring its critical sources.

One of the primary sources of green soft power – sustainable culture – has often been overlooked in the case of the EU. Generally,

this happens because the EU traditionally lacks cultural identity of its own, while its soft power is often recognized as not originally cultural. However, when it comes to sustainability, the green culture is almost universally shared among different cultural identities, acting in symbiotic relationships with them. For example, environmentalism in the EU has become a substantial part of everyday life for citizens regardless of their national or cultural identity, having effects on individual consumer choices, school curricula, innovation, science, waste management, and even dietary habits. Hence, this development of somewhat universal green culture among nations strengthened the EU's international image as an environmentally responsible society and facilitated its attractiveness, contributing massively to its green soft power. This source is complemented by environmentally responsible governance, as we could see in the case of Horizon Europe Program and the EGD, having positive effects on the development of the sustainable culture across multiple areas, including education, science, agriculture, etc.

Moreover, another critical source of green soft power is the promotion of green values. For the EU, these values constitute an integral part of the domestic normative framework. The environmental *acquis* — into which the EU has incorporated several major international conventions, such as the Kyoto Protocol and the Paris Agreement — plays a central role in shaping the Union's environmental credibility and attractiveness.

Manners theoretically deepened and conceptualized this perspective through his understanding of the EU as a *normative power*. He argued that the EU is grounded on a normative basis which comprises the *acquis communautaire*, and includes a number of norms and values, among which one is sustainable development (Manners 2002, 242-244). According to Manners, the EU holds the ability to also diffuse these norms in international politics. In other words, what Manners refers to here is conceptualized as internal and external promotion of values in the classical theory of soft power. Thus, one should not look at Manners' theory of normative power Europe as something opposite to soft power, but in fact as a complementary element that analyzes one aspect of soft power in detail – that being external and internal promotion of values. Besides the central role values play in these theories, similarities are present in the shared approach they have towards hard power. Manners specifically rejects “the assumption that normative power requires a willingness to use force in an instrumental way”, placing normative

power in line with the basic principle of the theory of soft power – no coercion involved. If one focuses specifically on the norm of sustainable development, the concept of green soft power and *normative power*; *Europe* also ends up being complementary, analyzing the single element – green values – from different theoretical perspectives. A clear example of this dynamic is the way the EU promotes climate neutrality as a value in its external and internal relations.

Lastly, the EU's leadership role in global climate governance further contributes to the development of its green soft power, as it represents the final elementary source. The Union's proactive stance in multilateral and bilateral diplomatic arrangements has reinforced its reputation as a credible actor in addressing global environmental challenges. As Landaburu notes, the EU has strengthened its international influence by assuming leadership in critical policy areas, particularly climate change and sustainable development (Landaburu 2006, 30-33, cited in Nielsen 2013, 730). These achievements significantly enhance its attractiveness as a partner and a model for green transformation, boosting its potential to achieve reputational benefits. The example of EU engagement in the recent COP illustrates a multilateral dimension of this approach.

While Nye's concept of soft power could be used to appropriately describe the EU leadership through environmentally diplomatic efforts or the normative basis that incorporates environmental values and sustainable culture, this framework does not fully capture the rest of the environmental resources that the EU uses to influence the outcomes it wants without necessarily using force. To analyze the entirety of the EU green soft power toolbox, it is necessary to add new layers to our theoretical foundation, examining further the idea of the EU possessing certain mechanisms that contain a form of conditionality, through which it assures compliance and accountability.

Conditionality – an Element Deviating from the Classical Understanding of Soft Power

The status of the EU as primarily an economic and political supranational entity significantly shaped its hard power dynamics, limiting its ability to perform military power, while at the same time orienting it towards humanitarian interventions (Nielsen 2013, 729). Due to the absence of consensus among Member States and the lack

of institutionalized military structures, the EU developed a number of mechanisms through which it seeks to ensure compliance with its political and environmental standards, while also creating a form of accountability. Taking this into consideration, the EU (green) soft power is not entirely non-conditional, but rather contains a so-called *hard edge*, which places it somewhere between soft and hard power. The article will proceed to analyze the hybrid character of EU green soft power, for the purpose of having a clear definition that will encompass the entirety of the EU green soft power toolbox.

Conditionality is an integral part of two EU green soft power instruments: enlargement policy (through harmonization with EU environmental standards) and global green investments that demand alignment with basic EU principles.

In the enlargement policy, the accession process is based on several conditions that need to be fulfilled in order to progress and eventually become a member state of the EU. The accession process is often described through the “sticks and carrots” approach in international relations, which, according to Nye, translates into threats and inducements, both signifying hard power (Nye 2004, 5). When put in the context of the EU, carrots are presented in the form of financial assistance during the negotiation process and final membership benefits, while sticks are defined as suspension of such financial assistance and ultimately suspension of accession talks (Bonelli 2017, 175-176). Hence, one could not describe the enlargement policy as a process that does not hold any accountability or risk of sanctions. On the other hand, Petrovski highlighted the voluntary nature of the accession process, arguing that the enlargement policy projects soft power through non-coercive means, where the only sanction is suspension of the membership (Petrovski 2015, 2-3). Furthermore, analyzing the EU’s involvement in the directing of civil society activities in member states through project funding and financial aid, Petrovski underscored that “legitimate mutual benefit” places these tools in line with soft power, and distinguishes it from the concept of bribe which is affiliated with hard power according to Nye (8). Additionally, the generating force of enlargement policy is essentially based on initial attraction established between the candidate state and the EU, underscoring the important role soft power plays in the process before the negotiations begin. When put in the context of green soft power, candidate states are obliged to undergo a complex ecological transformation, since climate norms and sustainable values form an

integral part of the *acquis*. This transformation is primarily directed through Chapter 27 on environmental protection, where the EU requires legal, political, social, and economic reforms to harmonize with its standards before being admitted to the Union (Todorović Lazić, 2022).

Almost identical logic is following the EU's investment in sustainable development globally – setting conditions to align more closely with the European normative framework, before providing the financial means necessary for environmental reforms, placing this resource in line with the conditional element of the EU's soft power. As Heldt noticed, “the EU links spending on global infrastructure programs with conditionality rules, including democratic values, good governance, transparency, equal partnerships, and sustainability” (Heldt 2023, 223). The Global Gateway Fund presents a good example, since it pairs EU sustainable investment with conditionality, making it more than just a mere financial support, but rather one of the key EU foreign policy tools (Borrell 2022, 253).

To fully understand the additional two elements (the sustainable development aspect of enlargement policy and global green investments) necessary for understanding the entirety of the EU green soft power resource toolbox, it is important to reshape the classic understanding of Nye's soft power. What initially comes to mind is the theory of *soft power with the hard edge*. The concept was first mentioned by the former EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy and Vice President of the European Commission, Catherine Ashton, in her speech in front of the University of Budapest in 2011. She addressed the EU's approach to foreign policy, highlighting the specific nature of the EU soft power, describing the concept as “more than the power to set a good example and promote our values, but less than the power to impose its will” (European Commission, 2011).

Goldthau and Sitter further analyzed the nature of *soft power with a hard edge* in the context of energy security and economic power. They gave the concept a solid theoretical structure, while also connecting it empirically. The concept of *soft power with a hard edge* was depicted as a “situation where attractiveness (e.g., of the EU's large market) is coupled with a targeted and conditional policy that controls and restricts access (e.g., the Commission's regulatory governance)” (Goldthau and Sitter 2015, 10). It was presented as an attempt of the European Commission to “explore and perfect the various types of soft power instruments,

including the type of soft power that comes with conditions and requires third parties to comply with EU rules and regulations”.

This framework serves as a solid theoretical basis for further development of the concept of EU green soft power. While this model is created to describe economic power and energy security, it also appropriately complements the theoretical structure of EU green soft power, helping it clarify specific conditional instruments and capturing the entirety of the EU green soft power toolbox. This understanding recognizes the existence of an environmental dimension within the theory of *soft power with a hard edge*. In this sense, the EU green soft power concept should be considered wider in scope compared to *soft power with a hard edge*, as it encompasses not only conditional instruments, but also standard sources – environmental diplomacy, sustainable culture, and green norms.

Taken together, the mentioned observations contribute to defining EU green soft power as a distinct analytical concept. The EU green soft power draws from classical soft power theory through the idea of attractiveness of the EU’s critical resources – sustainable culture, promotion of green values internally and externally, and global climate leadership through environmental diplomacy. The concept is additionally supported by the theory of *normative power Europe*, since green values – incorporated in the EU environmental *acquis* and diffused internationally – represent the central sources of credibility of the EU. Finally, the conditional dimension expressed through enlargement policy and global green investments contains mechanisms that hold a *hard edge* to them, which means the EU possesses the ability to assure compliance of others through the use of different variations of sanctions and economic leverage, while also maintaining a non-coercive character and mutual benefit. In this sense, the EU green soft power theory also draws from *soft power with a hard edge* concept.

INSTRUMENTS OF THE EUROPEAN UNION’S GREEN SOFT POWER

The European Green Deal Internal Dimension

The introduction of the EGD in 2019 signified the beginning of a new era in European environmental politics. As a response to a great number of global environmental challenges, the European institutions

decided to start the process of transformation into “a fair and prosperous society”, while contributing to a more efficient and modernized competitive economy in which one of the main goals will be lowering the emissions of greenhouse gases (GHG) (European Commission 2019). This means the introduction of a number of ambitious, environmentally responsible, and sustainable objectives that are capable of becoming political reality and completely changing the existing social, political, and economic structures within the EU. The ambitions were set high with Von Der Leyen announcing the immaculate zero net GHG emissions by 2050 – creating a first carbon neutral continent.

As it touches on several fields, including industry, food and agriculture, taxation, social benefits, and many more, the EGD has the potential of getting deeply embedded in the social processes and vastly contributing to the expansion and diffusion of sustainable-oriented practices among the citizens, raising the Union's green attractiveness. Positioned between economy and society, the EGD (in close relation with other EU programs) brings several positive contributions to two important aspects of green soft power – development of sustainable culture and domestic promotion of environmental values and norms.

First, the EGD brings important contributions to the positive changes in the social domain, affecting the development of sustainable habits and positive behavioral changes. Hadjichambis emphasized the positive effects the EGD and Horizon Europe programs have on the promotion of environmental citizenship, arguing that the transformation of education, research, science, and innovation will enable people to achieve the necessary skills and behavior to actively engage in practicing environmental duties (Hadjichambis 2022, 1-3). As highlighted in the Europe Horizon document, the Commission recognized the active role citizens play in addressing climate change, specifically emphasizing the importance of “strengthening environmental awareness of the young generation through education and other forms of youth engagement” (European Commission 2021a, 1). Nevertheless, recent research has noted that the EGD documents tend to approach behavioral, social, and cultural aspects in a limited way, often through the lens of economics (Urios et al. 2022, 28-29). Deeper concerns such as citizen empowerment, participation, and ownership have been raised more sporadically, mainly in Horizon Europe mission documents. However, one cannot say that Horizon Europe should be regarded as something irrelevant to the EGD, since five of its mission areas directly support this framework, among

which one is adaptation to climate change and societal transformation (Hadjichambis 2022, 1-3). Second, the EGD serves as a solid normative framework, aligned with the conceptualization of normative power. (Bireselioğlu et al. 2024, 101) This shapes the EU identity as a promoter of sustainable norms, by making them the heart of the EU policies. In this sense, the EGD strengthens the facilitation of environmental values through its normative basis. More importantly, as part of the normative basis, the European Green Deal has the potential to be further expanded internationally (94). Finally, if successful, the European Green Deal makes the Unions a leader in ecological transitions (101).

The results of domestic implementation of the EGD have been steady so far. According to the European Commission Joint Research Center report, in 2024, out of 154 estimated targets, 32 are on track while 64 need further progress to fit in the determined timeframe (Marelli et al. 2025, 13). The rest of the targets were either labeled as not progressive or still have no data available. While these results suggest that the transition is still incomplete, it is important to view the EGD as a long-term transformative project, with its final implementation scheduled for 2050. Despite its unfinished nature, the EGD already functions as an important part of the EU's environmental and normative identity.

The European Green Deal External Dimension

Beyond shaping domestic structures, the EGD is also designed as a tool of external action. Since the global environmental challenges demand a global response, the EGD places strong emphasis on environmental diplomacy and global leadership in combating climate change, both signifying important resources of green soft power.

The ecological transformation of the EU will have effects on third parties, bringing consequences to the trading partners connected to the European market (especially in the domain of energy). Additionally, the neighbouring countries who do not conduct an ecological transition will have negative effects on the EU in the form of carbon leakage, referring to transfer of the companies from the EU to other states with less strict climate policies or EU products being replaced by more carbon-intensive imports (European Commission 2021b, 1) It is in the interest of the EU to not only successfully implement the transformation domestically, but also to support transitions in other partnering countries, maximizing its own ecological and economic efficiency and pushing for global sustainable

development. The Commission stated that “the EU can use its influence, expertise and financial resources to mobilize its neighbors and partners to join it on a sustainable path” (European Commission 2019). One of the main instruments in achieving the sustainable goals globally is the European Green Deal diplomacy. The Green Deal diplomacy focuses on sponsoring efforts of others in the promotion of sustainable development, “by setting a credible example and following up with diplomacy, trade policy, development support and other external policies”. In this regard, the Commission has recognized Western Balkans, G20, China, and Africa as key areas in which the EU can mobilize its efforts.

There are many positive outcomes of the European Green Deal diplomacy. One of the examples is the case of Turkey, a candidate state for the membership in the EU, which adopted the “Green Deal Action Plan”, ratified the Paris Agreement in 2021 and announced its aim at reaching net-zero emission by 2053, all of which was closely monitored and addressed in the EU reports, (Karakir and Kaya 2025) signifying an ongoing influential approach of the EU Green Deal diplomacy.

In an attempt to reduce the risk of carbon leakage, in 2021, the Commission introduced the Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM) – an instrument that supplements the Emission Trading System (ETS) (European Commission 2021b, 2) while also representing the extension of the EGD. As carbon leakage occurs in relation to third parties, the CBAM will serve as a tool directed at bolstering industrial decarbonization in partnering states, while also ensuring that carbon leakage will not “seriously undermine EU and global climate efforts”. Currently, a transitional phase is in effect, and carbon pricing is imposed on a limited number of sectors, while the definitive regime will commence on the 1st of January 2026, and it will capture more than 50% of emissions in ETS-covered sectors (European Commission n.d.).

Contemporary European Climate Diplomacy

One should understand European Green Deal diplomacy as part of the broader, long-standing EU diplomatic strategy that dates back to the 1990s, with its peak in the adoption of the Kyoto Protocol in 2007 and the Paris Agreement in 2014 (Todorović Lazić, 2019). The ability of the EU to shape the agendas for the upcoming negotiations through advocacy actions for certain environmental objectives reinforced the image of the EU as a critical actor in global environmental diplomacy.

The main objectives of the EU ahead of Paris consisted of demanding even and quantifiable mitigation commitments by all parties, advocating transparency, and pushing for the inclusion of a review mechanism (Oberthür and Groen 2017). In addition, the EU emphasized greater ecological finance by “advocating for widening the circle of contributing countries as well as shifting focus to broader private investment streams”. The EU’s contemporary diplomatic position reflects these goals, as they remained a central part of negotiations during the 2021 COP26 in Glasgow, 2022 COP27 in Sharm el-Sheikh, and 2023 COP28 in Dubai.

Ahead of COP26, the EU called upon parties to enhance global ambition in mitigating GHG emissions, advocated for transparency through completion of the Paris Rulebook, and reconfirmed its commitment to contribute to the delivery of the 100 billion USD climate finance goal (Council of the European Union 2021). At COP27, these priorities were carried forward with specific emphasis on the enhancement of adaptive capacity and resilience, which was reflected in the form of the Loss and Damage Fund (Council of the European Union 2022). At COP28 in Dubai, the EU promoted the first Global Stocktake – a collective review of ecological progress, while also making phasing out of fossil fuel subsidies one of its priorities (Council of the European Union 2023). Most of the aforementioned points were adopted, including the finalization of the Paris Rulebook, Loss and Damage fund, and Global Stocktake (United Nations Framework Convention on Climate Change 2021; UNFCCC 2022; UNFCCC 2023). This illustrates the ability of the EU to influence international conventions using its agenda-setting abilities and environmental credibility.

The EU diplomatic strategy during these negotiations also included certain activities pointed towards mediation between great powers and developing countries, while also advocating for coalition building and leadership, initiating green transformations, and pushing for specific timelines. The concept of the EU as a “mediator” (Parker and Karlsson 2013) (combining leader and mediator) emerged as a product of such diplomatic behavior. Karakir and Kaya noted that the EU employed its (green) soft power through these coalition-building processes, while above all served as an attractive model (Karakir and Kaya 2025). This image was further reinforced by the fact that the EU represented the biggest international donor in combating climate change (Council of the European Union 2024).

As a result, the Commission welcomed the “encouraging signs” of EU partners: the USA under the Biden administration planned to mobilize over 360 billion USD by 2032; Japan planned to raise 20 trillion JPY for the purpose of green transition, and India showed efforts in enhancing competitiveness in clean technologies (European Commission 2023).

Enlargement Policy – Chapter 27: Environmental and Climate Change

The environmental dimension of enlargement gained significance in the 1990s, following the growing relevance of global environmental trends and accession of the Nordic countries, which raised the Union's overall ecological standards. In the early 2000s, the environmental policy formally entered the accession negotiations process, with Chapter 27 – Environment and Climate Change – becoming its permanent component.

Containing some of the most demanding conditions, Chapter 27 perfectly aligns with the concept of (green) *soft power with the hard edge*, as it encompasses conditions in the form of structural political, economic, and social reforms. With over 200 major legal acts, Chapter 27 covers a wide range of environmental and climate areas, including: water and air quality, waste management, nature protection, industrial pollution control and risk management, chemicals and genetically modified organisms, noise, forestry, and climate change (Todorović Lazić 2022).

The Commission has a crucial role in monitoring the country's commitments, as it tracks the implementation of chapters through regular reports, emphasizing both the country's progress and regress, while also including recommendations. In the area of environmental protection and climate change, the report typically refers to the institutional weaknesses, suggestions for administrative and institutional reforms, and upgrading of the capacity of environmental inspectors and sub-national governments (Baker 2015, 386). Petrovski highlighted the role reports play in the projection of soft power, emphasizing the lack of sanctions for states if they choose not to fulfill the demands, and the informative character of the document (Petrovski 2015, 5): “The state builds its policy according to the directions given by the European Union; shaping its behavior in a way desired by the EU and all of that on a voluntary basis”. However, Petrovski failed to mention the Commission's ability to informally

rank the countries based on their commitments, labeling them as either “leaders” or “laggards” among themselves (Baker 2015, 386; Todorović Lazić, 2023). Grabbe described this strategy as an attempt to “embarrass applicant governments into making dramatic changes” (Grabbe 2001, 1021). In this way, reputational competition replaces formal sanctions, while the Commission imposes a form of indirect conditionality. The end goal is a balanced, non-coercive strategy that relies on guidance, competition, and persuasion.

Chapter 27 is considered one of the most complex and expensive chapters to implement. For example, in the case of Serbia, the estimated cost for implementation is around 27 billion euros (Bednar 2025). Additionally, Chapter 27 not only demands financial means but also requires a large capacity of administration, expertise, and institutions (Duraku and Agolli Nasufi 2023, 57). The case of Albania illustrates this complex network with more than 28 institutions and 75 representatives included in the process. What further complicates the implementation is the fact that environmental *acquis* is constantly evolving, adding new layers to climate legislation and environmental targets, while the new-coming green technology further raises costs. The example of EGD proves this point, as it represented a massive wave of new EU environmental legislation and standards that were adopted in the EU environmental framework in 2021.

The adoption of a new methodology for accession negotiations in 2019 had created further challenges in the implementation of Chapter 27. The EU introduced clusters for negotiations, grouping several chapters into one cluster, while also introducing benchmarks, and adding roadmaps and action plans for chapters. Chapter 27 became a part of the Cluster 4 – Green Agenda and Sustainable Connectivity, connecting it together with Chapter 14 – Transport Policy, Chapter 15 – Energy, and Chapter 21 – Trans-European Networks. This raised the intensity of the conditional approach, adding new layers and demands to the environmental dimension.

The results of this approach are steady and slow transformations of environmental governance in the candidate states, or at least in those that had commenced the process of alignment with the EU environmental *acquis* under the new methodology. The states that started the process experienced a gradual transformation with the appearance of environmental institutions and the adoption of national climate strategies. Chapter 27 has traditionally been one of the last chapters to be opened

and one of the last to be closed, which one could conclude will extend to Cluster 4 under the new methodology.

Currently, candidate states that have managed to open Chapter 27 are Serbia and Montenegro (if we exclude Turkey), while Albania recently started the opening of Cluster 4 under the new methodology. This means that a majority of candidate states have yet to commence the opening of Cluster 4 and within it Chapter 27, which will signify an acceleration of the harmonization process in the environmental domain. Montenegro, a proclaimed front-runner in EU integration, opened Chapter 27 back in 2018, before the introduction of a new methodology. At the moment, Chapter 27 still remains open. In the most recent 2025 Commission report, Montenegro showed “some level of preparation”, joining the EU’s LIFE program – a major funding environmental instrument – and adopting EU waste-management legislation (European Commission 2025). On the other hand, Montenegro still needs to fully align with the EU *acquis* on monitoring, reporting, verification, and accreditation (MRVA) of GHG emissions and expand the coverage of ETS and carbon pricing mechanisms.

Global Gateway

Throughout the years, the EU managed to develop a number of environmental international funds, in which it proceeded to financially support green infrastructure projects abroad and in coordination with other international and regional initiatives (like European Fund for Sustainable Development Plus, and the Neighborhood, Development and International Cooperation Instrument). In recent times, the one that really stands out as the most ambitious and politically strategic is the Global Gateway (GG), introduced in 2021. The goal of the GG strategy is to mobilize over 300 billion euros in favor of global sustainable development in the period between 2021 and 2027 (European Commission 2021c). Key areas of investment present: climate and energy, digital technology, transport, health, research, and education. The GG partnerships are based on six principles, among which three are: support of democratic values, promotion of good governance and transparency, and green and clean development. Through this approach, the EU placed an emphasis on the importance of demanding high EU standards before deciding whether to invest. This is because, “without proper transparency, good governance and high standards, projects

can be badly chosen or designed, left incomplete, or be used to fuel corruption”. With these conditions in mind, the EU mobilizes financial instruments to achieve a gradual, sustainable, democratic, and transparent transformation, while mobilizing its soft power.

What differentiates the GG from other EU global funding activities is its strategic geopolitical character. At the beginning, the EU primarily focused its investments on the African continent, but also stated a clear intention to extend its reach in Asia and Latin America. With the already existing Chinese presence in the African continent through the BRI, Heldt argued that the rise of China as a global infrastructural investor, “led the EU to play a stronger geopolitical leadership role to counter Chinese influence in the African continent and beyond” (Heldt 2023, 225). Hence, the GG is presented as an attempt of the EU to geopoliticize foreign economic policy, in which it can mobilize “its economic and soft power into strategic leverage”.

Still, the GG is still financially incomparable to the Chinese BRI. It is estimated that the BRI is a trillion-dollar project, capable of reaching over 1.3 billion USD by 2027 – less than a quarter per cent of what the EU is able to raise in the same period. On the other hand, what Chinese projects are currently lacking is respect for ecological standards. According to Politico, there were several reported cases where local groups were mobilized against Chinese projects since they did not bring the same level of ecological standards (Lau and Tamma 2021). This was further facilitated by the fact that China has been a major financier of overseas fossil-fuel infrastructures. Between 1999 and 2020, coal power plants accounted for 58% of the installed capacity funded by Chinese development institutions (Wang et al. 2024). However, recent studies suggest an environmental shift in Chinese foreign investments. In 2021, Xi pledged to stop building new coal power plants abroad, while also increasing renewable energy engagement, marking a new era in Chinese foreign environmental policy. And while the GG at the moment seems like a more appropriate instrument for green soft power, giving the EU the advantage in the environmental domain, this will potentially change in the upcoming years, with the GG becoming not only financially, but also environmentally, inferior to the BRI.

CHALLENGES TO THE EUROPEAN UNION'S GREEN SOFT POWER

Implications of the US Withdrawal from the Paris Agreement

From a standpoint of international relations, there are two most important factors one must take into account when analyzing EU green soft power in contemporary politics: the dynamic transatlantic relations with the US, and the evolving partnership-rivalry with China.

In January 2025, after a successful election, Donald Trump signed an executive order named “Putting America First in International Environmental Agreements”, which obliged the US Ambassador to the United Nations to submit a formal written notification of the US’s withdrawal from the Paris Agreement (The White House 2025). The last attempt to withdraw from the agreement was made in 2017, although unsuccessfully, since it was denounced by the Biden administration only 77 days after being signed. With the US being the second-largest CO₂ emitter and the largest economy in the world, the decision to exit the agreement will have consequences on international environmental governance and global climate leadership. When analyzed from a perspective of EU green soft power, Trump’s decision represents a problem for the EU’s environmental objectives, as it undermines its advocacy actions in developing countries and creates a vacuum in international environmental leadership. “The USA withdrawal may encourage other nations to weaken or delay their climate commitments, citing the disengagement of one of the world’s largest economies” (Swain et al. 2025, 4). Similar to the existing EU efforts to support ecological transitions in third countries connected to the European market, the decision of the US to push in a completely opposite direction will undermine the EU efforts to support ecological transitions in developing countries. Furthermore, as being one of three powers to lead the global negotiations on climate change, alongside EU and China, the US’s exit from the Paris Agreement produces fragmentation in global climate leadership, which “weakens the collective effort needed to tackle climate change and creates a leadership vacuum that other nations, particularly China, may seek to fill” (Swain 2025, cited in Swain et al. 2025). This should be regarded both as an opportunity and a challenge for the EU, as it will expose the limits of the EU’s capability to act independently and explore the depth of potential cooperation.

European Union and China – Environmental Cooperation and Contestation

In this political landscape, the China-EU relations evolved into complex ties with elements of both positive and negative rivalry. The complex nature of this relation was best described by the European Commission in 2019, framing China across multiple policy areas as a simultaneous cooperating and negotiating partner, economic competitor, and systematic rival (European Commission and HR/VP 2019). The latest Chinese expansion into the European electric vehicle (EV) market illustrates this duality. Through projects and manufacturing operations of Chinese companies in the EU, the EVs accounted for 70% of Chinese foreign investments in Europe by 2023 (Kratz et al. 2024). This led to a reconfiguration of economic ties that, according to Borràs, “helped to establish more positive relationships between Chinese companies and authorities and the European governments” (Borràs 2025, 2). On the other hand, the situation shows weaknesses of the EU, harming its credibility as being partially dependent on foreign interference, making the EU look more like a follower than a leader, while also exposing the limits of its environmental capacity.

In the context of the upcoming COP30, Trasi emphasized the potential of China-EU cooperative green investments in third countries, highlighting that the opportunity lies in the joint efforts towards co-financing, sharing of expertise, and coordination in multilateral adaptation frameworks (Trasi 2025). With this in mind, Trasi frames the problem of “leadership vacuum” as an opportunity for positive cooperation, especially with the aforementioned shift in Chinese foreign environmental policy. The platforms like the Ministerial on Climate Action, founded in 2017, and the High-Level Environmental and Climate Dialogue, established in 2020, provide the necessary institutional infrastructure for dialogue between China and the EU. However, despite these mechanisms, there have been no major cooperative projects or joint financing frameworks between the two powers. Cooperation has so far remained within the borders of broad and vague declarative and procedural documents, which underscores the cautious and strategic nature of this relationship.

Ultimately, both the rise of China as a green industrial power and the US shift from environmental policies reveal the fragility of the EU’s environmental influence. One could conclude that the ability of the EU

to shape environmental outcomes depends on the responsiveness of other major actors. Changes in global climate leadership continue to challenge the EU's ability to achieve its environmental objectives.

CONCLUSION

The article examined the concept of EU green soft power by analyzing its domestic and international dimensions. Building on Nye's conceptualization of sources of soft power, it defines green soft power as the ability to shape environmental preferences through non-coercive means, primarily by using the instruments of foreign environmental diplomacy, cherishment of sustainable culture, and promotion of green values at home and internationally. The unique nature of the EU complements these sources with conditional mechanisms, producing a hybrid model that often relies on conditionality, giving a hard edge to the instruments such as enlargement policy and global green investments. The article then proceeded to explore the EU green soft power toolbox, highlighting the important role EGD plays in the internal and external dimensions of the EU green soft power, as it promotes green values and cherishes the sustainable culture back home, while also contributing to the diplomatic efforts and affecting other states to pursue ecological transition. This was also analyzed from the perspective of a long-standing EU diplomatic environmental strategy, which includes a combination of leadership, mediation, and agenda setting. Additionally, the article also explored the instruments that revolve around conditionality, such as the Global Gateway Fund and its geopolitical significance, and Chapter 27 on environmental protection of the EU enlargement policy. Finally, the article also explored two main factors in international relations that challenge EU green soft power – the consequences of the USA withdrawing from the Paris Agreement on global climate leadership and evolving partnership-rivalry with China.

The article contributes to the emerging academic debate on the concept of green soft power and draws attention to its future potential despite the fact that the concept still lacks wider acknowledgement. While at the moment, the scholarly work has been heavily centered on China, this article argues that the case of the EU illustrates another interesting example and provides further diversification of the concept. Future research could help expand the existing theoretical and practical

frameworks and contribute to the needed clarification and discussion about the subject.

BIBLIOGRAPHY

- Aşkar Karakir, İ., and Kaya, G. (2025). "Unpacking normative power Europe: European Union's promotion of climate change norms in Türkiye." *Southeast European and Black Sea Studies*, 1-18. DOI: 10.1080/14683857.2025.2519993.
- Baker, Susan. 2015. "EU Conditionality and Environmental Policy in Southeastern Europe." *Comparative Southeast European Studies* 63(3): 372-392. DOI: 10.1515/soeu-2015-630303.
- Bednar, Bojan. 2025. „Za usklađivanje sa ekološkim standardima EU potrebno 27 milijardi evra." *Vreme*, 10 June. Accessed on 27 October. <https://vreme.com/drustvo/za-uskladjivanje-sa-ekoloskim-standardima-eu-potrebno-27-milijardi-evra>.
- Bireselioğlu, Mehmet Efe, Berfu Solak, and Zehra Funda Savaş. 2024. "Framing the Impacts of the European Green Deal: Reflections on the EU as a 'Normative Power' and Beyond." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 23, 91-134 (special issue: Future of Europe). DOI: 10.32450/aacd.1439839.
- Bonelli, Marta. 2017. "Carrots, Sticks, and the Rule of Law: EU Political Conditionality Before and After Accession." *IANUS* 15–16: 171–200. Accessed on 19 September. https://www.rivistaianus.it/numero_15-16_2017/08_Bonelli_171-200.pdf.
- Borrell, Josep Fonteles. 2022. "The year that war returned to Europe: EU foreign policy in 2022." European Union External Action. Brussels.
- Borràs Arumí, Javier. 2025. "Green Soft Power: China's New Strategy in Europe." *CIDOB Opinion* No. 834.
- Brand Finance. 2024. *Global Soft Power Index 2024*. London. Accessed on 7 September. <https://brandirectory.com/softpower>.
- Council of the European Union. 2021. *EU Position for the 26th Conference of the Parties (COP26) to the United Nations Framework Convention on Climate Change (Glasgow, 31 October–12 November 2021)*. Brussels.
- Council of the European Union. 2022. *EU Position for the 27th Conference of the Parties (COP27) to the United Nations Framework Convention on Climate Change (Sharm El-Sheikh, 6–18 November 2022)*. Brussels.
- Council of the European Union. 2023. *EU Position for the 28th Conference of the Parties (COP28) to the United Nations Framework Convention*

- on Climate Change (Dubai, 30 November–12 December 2023)*. Brussels.
- Council of the European Union. 2024. "Council Publishes 2023 International Climate Finance Figures." Brussels. Accessed on 13 October. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/11/05/council-publishes-2023-international-climate-finance-figures>.
- Directorate-General for Taxation and Customs Union, European Commission. n.d. *Carbon Border Adjustment Mechanism*, Brussels. Accessed on 10 December. https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en.
- Duraku, Ardita, and Irida Agolli Nasufi. 2023. "EU Integration of Chapter 27 'Environment and Climate Change' in Albania." *Academic Journal of Business, Administration, Law and Social Sciences* 9 (3): 54–61. DOI: 10.2478/ajbals-2023-0010.
- Duarte, Bernardo P.A., and Lúcia C. Ferreira-Pereira. 2021. "The Soft Power of China and the European Union in the Context of the Belt and Road Initiative and Global Strategy." *Journal of Contemporary European Studies* 30(4): 593–607. DOI: 10.1080/14782804.2021.1916740.
- European Commission 2011. *Speech by Catherine Ashton, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy and Vice President of the European Commission, "A world built on co-operation, sovereignty, democracy and stability"*. Budapest.
- European Commission. 2019. *Communication from the Commission: The European Green Deal (COM (2019) 640 final)*. Brussels. Accessed on 28 September. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF.
- European Commission, HR/VP. 2019. *EU–China: A Strategic Outlook*. Brussels. Accessed on 17 October. <https://commission.europa.eu/system/files/2019-03/communication-eu-china-a-strategic-outlook.pdf>.
- European Commission. 2021a. *Enabling Citizens to Act on Climate Change and Environmental Protection through Education, Citizen Science, Observation Initiatives, and Civic Involvement*. Brussels. Accessed on 28 September. https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020_LC-GD-10-3-2020.
- European Commission. 2021b. *Carbon Border Adjustment Mechanism: Questions and Answers*. Brussels. Accessed on 10 December. <https://>

- ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/qanda_21_3661/QANDA_21_3661_EN.pdf.
- European Commission. 2021c. *The Global Gateway (JOIN/2021/30 final)*. Brussels. Accessed on 27 October. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021JC0030>.
- European Commission. 2023. *A Green Deal Industrial Plan for the Net-Zero Age (COM(2023) 62 final)*. Brussels. Accessed on 10 October. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0062>.
- European Commission. 2025. *Montenegro 2025 Report (EU Enlargement Package)*. Brussels. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/9ae69ea7-81d6-4d6a-a204-bd32a379d51d_en?filename=montenegro-report-2025.pdf (Accessed on 11 December).
- Goldthau, Andreas, and Nick Sitter. 2015. "Soft Power with a Hard Edge: EU Policy Tools and Energy Security." *Review of International Political Economy* 22(5): 941-965. DOI: 10.1080/09692290.2015.1008547.
- Grabbe, Heather. 2001. "How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity." *Journal of European Public Policy* 8(6): 1013-1031. DOI: 10.1080/13501760110098323.
- Hadjichambis, Andreas C. 2022. "European Green Deal and Environmental Citizenship: Two Interrelated Concepts." *Environmental Sciences Proceedings* 14(1): 3. DOI: 10.3390/environsciproc2022014003.
- Heldt, Eugénia C. 2023. "Europe's Global Gateway: A New Instrument of Geopolitics." *Politics and Governance* 11(4): 223-234. DOI: 10.17645/pag.v11i4.7098
- Kratz, Agatha, Mikko J. Zenglein, Alan Brown, Georg Sebastian, and Andreas Meyer. 2024. *Dwindling Investments Become More Concentrated – Chinese FDI in Europe: 2023 Update*. MERICS & Rhodium Group. Accessed on 22 October. <https://merics.org/en/report/dwindling-investments-become-more-concentrated-chinese-fdi-europe-2023-update>.
- Landaburu, Eneko. 2006. "Hard Facts about Europe's Soft Power." *Europe's World* 3.
- Lau, Suzanne, Paola Tamma, and Jakob Posaner. 2021. "EU Makes Late Bid to Rival China on the Silk Road." *Politico*, November 30. Accessed on 22 October. <https://www.politico.eu/article/eu-makes-late-bid-to-rival-china-on-the-silk-road/>.

- Manners, Ian. 2002. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" Princeton University. Accessed on 2 September. <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/mannersnormativepower.pdf>.
- Marelli, Laura, Matteo Trane, Giulia Barbero Vignola, Claudia Gastaldi, and Maria Margarida Guerreiro et al. 2025. *Delivering the EU Green Deal – Progress Towards Targets*. Publications Office of the European Union. DOI: 10.2760/3105205.
- Masters, Leslie. 2018. "Environmental Diplomacy." In *The SAGE Handbook of Diplomacy*, edited by Costas Constantinou, Pauline Kerr, and Paul Sharp. Oxford: Oxford University Press / Wiley-Blackwell.
- Nielsen, Kristian L. 2013. "EU Soft Power and the Capability–Expectations Gap." *Journal of Contemporary European Research* 9(5): 724-739. DOI: 10.30950/jcer.v9i5.479.
- Nitza, Anna, Kristin Longhurst, and Agnieszka Skiort-Andrezjuk. 2020. "Green Soft Power: China's Environmental Diplomacy in the 21st Century." *Politics and Governance*. 13. DOI: 10.17645/pag.9106.
- Nye, Joseph S. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Oberthür, Sebastian, and Lisanne Groen. 2017. "Explaining Goal Achievement in International Negotiations: The EU and the Paris Agreement on Climate Change." *Journal of European Public Policy* 24(10): 1399–1423. DOI: 10.1080/13501763.2017.1291708.
- Parker, Charles F., and Christer Karlsson. 2013. "Climate Change and the European Union's Leadership Moment in Climate Negotiations." *Journal of Contemporary European Research* 9(5): 723–739. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2010.02080.x.
- Petrovski, Nikola. 2015. "The European Union's Soft Power: The Enlargement Process and the Republic of Macedonia." *Journal of Liberty and International Affairs* 1(1): 19-29. Accessed on 3 September. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-431007>.
- Swain, Ashok. 2025. *Climate Security*. Sage.
- Swain, Ashok, Carl Bruch, Tobias Ide, Päivi Lujala, Richard A. Matthew, Erika Weinthal, and Thomas Deligiannis. 2025. "The U.S. Withdrawal from the Paris Agreement—Implications for Global Climate Governance and Security." *Environment and Security* 3(1): 3-7. DOI: 10.1177/27538796251322680.
- Todorović Lazić, Jelena. 2019. *Javne politike u EU -osvrst na politiku zaštite životne sredine*. Beograd: Institut za političke studije.

- Todorović Lazić, Jelena. 2022. „Životna sredina i klimatske promene – gde je Srbija danas?” *Politička revija* 4 (74): 247-254. DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.7442022.11>.
- Todorović Lazić, Jelena. 2023. „Evropeizacija javnih politika u EU na primeru politike zaštite životne sredine.” *Српска ревија за европске студије* 2 (1): 3-33. DOI: 10.18485/sres.2023.2.1.1.
- Trasi, Cecilia. 2025. “Convergence, Not Alignment: EU–China Climate Relations Ahead of COP30.” *Bruegel Analysis*. Accessed on 26 October. https://www.bruegel.org/sites/default/files/2025-10/convergence%2C-not-alignment%3A-eu-china-climate-relations-ahead-of-cop30-11373_0.pdf.
- The White House. 2025. *Putting America First in International Environmental Agreements (Executive Order 14162)*, January 20.
- United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC]. (2021). *Decision 1/CP.26: Glasgow Climate Pact*. Adopted at the 26th Conference of the Parties (COP26), Glasgow, 31 October–12 November 2021. Available at: Accessed 15 October 2025. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cop26_auv_2f_cover_decision.pdf.
- United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC]. (2022). *Decision -/CP.27: Sharm el-Sheikh Implementation Plan*. Adopted at the 27th Conference of the Parties (COP27), Sharm el-Sheikh, 6–18 November 2022. Accessed 15 October 2025. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cop27_auv_2_cover%20decision.pdf.
- United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC]. (2023). *Decision 1/CMA.5: Outcome of the First Global Stocktake (The UAE Consensus)*. Adopted at the 28th Conference of the Parties serving as the meeting of the Parties to the Paris Agreement (CMA.5), Dubai, 30 November–12 December 2023. Accessed 15 October 2025. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cma2023_L17E.pdf.
- Urios, Jorge, Christophe Casert, Tim Gore, Chris Foulds, and Neshat Afghani. 2022. *Behavioural, Cultural and Social Issues in EU Green Deal Policy Documents*. Cambridge: SHARED GREEN DEAL.
- Wang, Ying, Chuyu Liu and Yixian Sun. 2024. “No more coal abroad! Unpacking the drivers of China’s green shift in overseas energy finance.” *Environmental Science and Ecotechnology* 8, 100130. DOI: 10.1016/j.es.2021.100130.

Огњен Петронијевић*

Независни истраживач, Павија

Јелена Тодоровић Лазич**

Институт за политичке студије, Београд

ЗЕЛЕНА МЕКА МОЋ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ У САВРЕМЕНОЈ ПОЛИТИЦИ: ИНСТРУМЕНТИ, УСЛОВЉАВАЊЕ И ГЛОБАЛНО ЛИДЕРСТВО

Резиме

Рад изучава концепт зелене меке моћи са фокусом на јединствен пример Европске уније (ЕУ). Као светски лидер у борби против климатских промена, ЕУ мобилише своју зелену меку моћ како би обликовала еколошке промене на међународном нивоу користећи ненасилна средства. Као кључне ресурсе ЕУ за ширење зелене меке моћи рад препознаје еколошку дипломатију, међународно климатско вођство, одрживу културу и зечене норме. Додатно, кроз коришћење свог регулаторног ауторитета, ЕУ проширује концепт меке моћи кроз механизме условљавања, чиме придодаје хибридни облик класичном схватању меке моћи. Рад истиче да ЕУ комбинује унутрашњу еколошку трансформацију, оличену у примеру Европског зеленог договора, са спољним инструментима као што су Поглавље 27 процеса приширења ЕУ и иницијатива *Global Gateway*, ради пројекције својих еколошких норми на глобалном нивоу. Рад такође анализира стратегије ЕУ у склопу скорашњих међународних климатских преговора оличеним у учешћу на међународним конференцијама (COP26–COP28). На самом крају, рад се бави и дешавањима у међународним односима који ограничавају капацитет ЕУ у остваривању еколошких циљева у међународној арени

* Имејл адреса: ogisapetronijevic@gmail.com; ORCID: 0009-0004-0984-0775.

** Имејл адреса: j82@gmail.com; ORCID: 0000-0001-5924-7516.

– проблем повлачења Сједињених Америчких Држава из Париског споразума и динамика комплексних односа са Кином.

Кључне речи: зелена мека моћ, Еворпска унија, еколошка дипломатија, климатско лидерство, Европски зелени договор

*** Овај рад је примљен 1. новембра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. децембра 2025. године.

Политичка ревија

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

127

Димитрије Милић

ПОЛИТИЧКИ КОНЦЕПТ „МЕНАЏЕРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ” У
ДЕЛИМА ЏЕЈМСА БЕРНАМА

149

Владан Станковић

ИДЕНТИТЕТСКА УКРШТАЊА И ИДЕНТИТЕТСКЕ
ПОЛИТИКЕ НАКОН ПОПИСА У ЦРНОЈ ГОРИ 2023-2024.

169

Данило Стевандић

„БЕЗБЕДНОСНО ОСЕТЉИВО ПОДРУЧЈЕ” КАО ПОВОД ЗА
ОГРАНИЧЕЊЕ СЛОБОДЕ ОКУПЉАЊА

191

Марко Р. Мијатовић

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У ЗАЈЕЧАРУ И КОСЈЕРИЋУ 2025.
ГОДИНЕ

Димитрије Милић*
Нови трећи пут, Београд

ПОЛИТИЧКИ КОНЦЕПТ „МЕНАѢРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ” У ДЕЛИМА ЏЕЈМСА БЕРНАМА

Сажетак

Џејмс Бернам (*James Burnham*), амерички конзервативни мислилац 20. века, познат је по својој идеји „менаѢерске револуције” коју излаже у истоименом делу 1941. године. Бернам наводи нову, менаѢерску елиту, насталу из потребе власника за стручњацима у вођењу комплексних, интернационалних процеса, као наследнике дотадашњих капиталистичких и социјалистичких структура. Сходно њиховој растућој друштвеној улози, Бернам сагледава утицај менаѢерске елите како у јавном, тако и у приватном сектору, уз анализу последица овакве трансформације по демократски систем. Иако Бернамов рад није нашао своје место у идејном мејнстриму, постоји извешан утицај његове мисли у савременим конзервативним и популистичким круговима. Циљ овог рада је критички осврт на концепт менаѢеризма и његов учинак у трансформацији односа друштвених елита, односа моћи и демократије.

Кључне речи: Џејмс Бернам, менаѢерска револуција, технократија, однос принципал-агент

---

* Имејл адреса: dimitrije.milic.fpn@gmail.com; ORCID: 0009-0006-6953-7828.

УВОД

Разумевање конзервативних таласа у 20. веку подразумева анализу теорија које су у великој мери чиниле политички мејнстрим у бројним западним друштвима, али и разумевање различитих дела која су имала и нешто индиректнији утицај. Унутар западног конзервативног покрета развијала су се различита објашњења тада актуелних политичких и економских догађаја, укључујући и политичку поларизацију након Првог светског рата, хладноратовску идеолошку поделу света или критички настројени приступ према контракултурном таласу у САД-у и Западној Европи током 1960-их. Једно од нетипичних објашњења и предвиђања развоја будуће политичке сцене на Западу, економских односа и друштвених промена дао је конзервативни мислилац Џејмс Бернам. Као иницијално троцкиста, а затим разочаран идејама и политичким деловањем америчке левице и Демократске странке у односу на комунизам, постаје конзервативац попут бројних будућих неоконзервативаца. Иако се овај аутор не може сврстати у неоконзервативце због својих различитих ставова у односу на главни талас овог покрета, али ни у више изолационистички опредељене палеоконзервативце из истих разлога, он је имао утицаја на тумачење света и економије од стране конзервативне стране политичког спектра код различитих струја.

Рођен у Чикагу, студирао је на Универзитету Принстон и Колеџу Балиол у Оксфорду, пре него што је започео филозофску каријеру на Универзитету у Њујорку (Kelly 2002). Тридесетих година прошлог века придружује се марксистичким круговима, активно доприносећи троцкистичком организовању и Радничкој партији САД, док је са Лавом Троцким лично сарађивао по питањима револуционарне стратегије (Le Blanc 1995). Упркос скоро деценији блиске сарадње, до 1940. године Бернам се разишао са Четвртом интернационалом и марксизмом уопште. Ова промена политичког става рефлектује се у његовом чувеном делу *Менаџерска револуција* (1941), где је изнео уверење у почетак ере владавине менаџерске класе (Nash 1978; Pigott 2023, 21-36).

Бернам је даљеразвиор реалистички оквиру делу *Макијавелисти* (1943), позивајући се на теоретичаре елите попут Парета и Моске како би тврдио да политичку моћ неизбежно држе организоване мањине (Nash 1978). Током Хладног рата, постаје један од водећих антикомунистичких гласова у Сједињеним Америчким Државама,

кроз трилогију дела у којој износи своја предвиђања по питању совјетског експанзионизма (*Борба за свет*, 1947; *Предстојећи пораз комунизма*, 1950; *Задржавање или ослобођење?*, 1952), које Берн (*David T. Byrne*) описује као „пророчанске” у својој стратешкој јасноћи (Byrne 2025). Каснија дела, укључујући *Самоубиство Запада* (1964), нагласила су предикцију о паду Запада и либералну слабост, обликујући конзервативне дебате у САД у медијима као што је *National Review* (Kelly 2002). Бернам је и данас сматран кључном фигуром у развоју теорије елите, стратегије Хладног рата и модерног конзервативизма (Byrne 2025; Pigott 2023, 21-36).

Једна од најважнијих идеја овог мислиоца био је такозвани концепт „менаѢерске револуције” који је изложио у истоименом делу 1941. Док су се различити политички мислиоци фокусирали на анализу комунистичког покрета, фашистичке и нацистичке деснице или проблема тада актуелних демократских и капиталистичких држава, Џејмс Бернам покушао је да објасни тенденције које су се јављале у свим овим системима без обзира на њихову „идеолошку боју” у међуратном и ратном периоду. Аутор је анализирао, из његовог угла, универзални успон нове друштвене елите оличене у менаѢерској класи, која је постала незамењиви део различитих система, што је донело и бројне друштвене и политичке промене наведеним државама. То је највише видљиво у ауторовом каснијем делу *Макијевелисти* које инкорпорира ефекте споменутог концепта „менаѢеризма”, али и генерално негативно предвиђање када се ради о тој новој елити и њеном приступу решавању системских проблема (Burnham 1943, 54).

Наведени концепт „менаѢеризма” из угла Бернамових предвиђања значајно ће променити првенствено западна капиталистичка друштва и изменити друштвене односе. Унутрашња друштвена и економска динамика са променама елита је из угла овог аутора довела и до промена односа „принципал-агент”, који је позајмљен из економске науке и који означава промену у односу власништва и контроле. Све комплекснији и растући бирократски и економски апарат по Бернаму старе елите не могу да компетентно воде, те је успон специфичне менаѢерске класе са својим специјализованим вештинама довео и до високе зависности и државног апарата и економије од овог слоја, које је неретко и тешко заменити, а који као нова елита има и своје специфичне интересе. Из угла аутора ова тенденција би на дуги рок угрозила конзервативне

друштвене вредности и значајној мери западну економију и друштва учинила ближе социјалистичким и мање слободним. Овај угао гледања имао је утицаја и на друге конзервативне мислиоце, али и на поједине савремене тенденције у конзервативном покрету у претходној деценији, а које су и дан данас актуелне и базиране на неким од Бернамових теза.

Кроз историју политичке мисли и критичку теорију, овај рад преиспитује појам „менаџерске револуције” Џејмса Бернама, додајући му и савремену димензију. Рад се ослања на интерпретацију примарних и секундарних текстова, као и концептуалну анализу, који рефлектују реконструкцију политичких појмова кроз време. Детаљна анализа Бернамовог истраживачког опуса и критичка процена веродостојности његових предикција у односу на политичке и историјске токове двадесетог века омогућавају сагледавање релевантности Бернамове теорије како у светлу тадашњих, тако и модерних политичких дебата.

ОСНОВНИ КОНЦЕПТ „МЕНАѢРИЗМА”

Џејмс Бернам је у свом главном делу навео аргументе зашто капиталистички систем као најдоминантнији у тадашњем свету тежи ка друштвеној револуцији и промени у систем који он назива „менаѢризам” (Burnham 1941, 29). Тај систем има сличности са капитализмом, али и велике разлике који га чине специфичним и који има ефекте по друштвене односе и није ограничен само на економију, већ се прелива и на друштво. Такав систем укључује идентичне актере као што је капитализам, уз пар важних промена, који се налазе првенствено у међусобним односима и моћи да се утиче на друштво.

Из угла Бернама, капитализам је у историјском смислу представљао систем који се по његовом објашњењу није превише разликовао од марксистичке перспективе у неколико кључних тачака. Када се упоређују марксистичка гледишта капитализма и Бернамова гледишта на основна економска питања, ауторови корени у троцкизму се могу видети и препознати у појединим аксиоматским тврдњама. У значајној мери и овај номинално конзервативни аутор на економске односе гледа као на односе моћи између друштвених група, те се различити економски системи разликују у односу на тип производње, па самим тим и у односима ко у таквом типу

производње има доминацију, а да се та доминација прелива и на друштвене односе. Гледишта на капитализам су зато идентична марксистичким, али опет и различита када се посматра будућност таквог економског система (63).

По Џејмсу Бернаму капитализам је систем који у највећој мери зависи од производње добара и користи новац као средство за размену, по чему није различит од многих других система који су постојали у историји хронолошки пре њега. Међутим, капитализам се од осталих економских уређења разликује и по томе што новац нема само функцију средства размене добара и услуга, већ и функцију да ствара капитал, односно да „новац ствара новац” (23). Ранији економски системи или нису имали ту карактеристику или су је имали у траговима и не у овом обиму. Друга разлика је велика зависност од дуга, за који су у историјској перспективи камате по висини биле неупоредиве са садашњим, а и онима у време писања Бернамовог дела (24). У том смислу, капитализам функционише када су камате ниске и задуживање може да се обавља у већем интензитету, што повећава саму зависност система од капитала, а неретко га и одваја од самог производног процеса.

У друштвеној сфери Бернам наводи да капитализам као и сваки други економски систем доноси и промене односа у друштву, у складу са променама моћи група у економској сфери. Оне по аутору долазе спорије или брже, што зависи од динамике промене економских односа, те у том процесу долази и до пратеће промене владајуће друштвене елите. Нове елите у борби за моћ преузимају водећу улогу, јер поседују карактеристике без којих таква друштва и њихови економски системи не би могли да функционишу. Пре појаве капитализма, током Средњег века, доминантну елиту чинио је ратнички staleж племства уз подршку црквеног staleжа, власништво над земљом представљало је централни извор моћи, док је трговачки staleж био маргинализован (66). Успон и раст капитализма доводи до промена економских односа и раста трговачког staleжа буржоазије наспрам тадашњих аристократских и црквених елита (67-68). Економска и политичка моћ се више не генерише из поседовања земље као централног добра, већ поседовање средстава за производњу и капитала (67-68). Ове економске промене су кроз време донеле и политичке промене, са примером Француске револуције, где је нова буржоаска елита почела да преузима улогу друштвене елите кроз власништво и управљање

над капиталом. То је кроз време учврстило не само положај те елите, већ и утицало на промену вредности целог друштва.

Међутим, Џејмс Бернам наводи да првенствено у западним друштвима долази до нове промене у економским односима, која убрзано доноси и друштвене и политичке промене. У том смислу, аутор и не гледа капитализам као вечито задато стање или тачку у економским и друштвеним односима. Резултат новог процеса промена у капитализму би, по аутором мишљењу, требало да буду промене у владајућој елити ових друштава које ће се десити значајно брже од промена из феудалног друштва ка капитализму (21). Као аутор искључује светску победу социјализма над капитализмом, због слабости и дезорганизованости радничке класе (30). Такође, Бернам не сматра да је капиталистички поредак самим тим отпоран на промене које ће доћи унутар самих капиталистичких друштава, већ тада види промене које се убрзано дешавају (30). Промене које се дешавају овај конзервативни аутор види као дубински трансформационе у односу на економске и друштвене односе, не само на Западу, већ и у другим политичким и економским системима који су у време писања овог дела постојали на власти у више важних држава, попут социјализма, фашизма и нацизма (65).

Те промене Џејмс Бернам назива „менаџерска револуција”, која се осликава кроз све важнију улогу овог друштвеног слоја у елементарном функционисању економије, а сходно томе и друштва (71). Наиме, западна друштва бележе револуцију када се ради о повећању обима производње и величине компанија, државне бирократије и друштвених организација. Таква тенденција и комплексан тип економске производње и друштвеног управљања кроз бирократију није забележен у било ком ранијем добу. Буржоаске елите више нису способне да као власници компанија самостално воде и управљају овим системима, који не захтевају само одлучивање, већ читав низ уско специфичних организационих, научних, техничких, комуникационих и других знања (69). С обзиром да се сами власници – предузетници не могу специјализовати за све комплексне задатке, потребна им је помоћ.

Да би се такви комплексни и интернационализовани производни процеси одигравали, буржоаска класа је принуђена да све више, ради управљања свим комплексним операцијама, ангажује менаџерску класу која поседује ове различите вештине. Менаџерска класа је тако одговорна за усмеравање техничких

стручњака, укључујући: оперативне руководиоце, надзорнике, административне инжењере, надзорне техничаре; или, у влади кадрове попут: администратора, комесара, шефова бироа и других бирократских руководиљаца (82). Такозвана менаѢерска класа контролише производне процесе и управља овим комплексним економским јединцима, иако сама нема власништво над њима попут буржоаске класе. Са једне стране, капиталистичка класа поседује власништво над компанијама, али не и контролу над самим процесима производње. Са друге стране, менаѢерска класа поседује контролу над предузећима, али не и власништво. Овај однос принципал-агент међа по аутору и будуће односе моћи у самом друштву, јер ове две класе имају различите приоритете и интересе.

Буржоаска власничка класа може мењати менаѢмент компаније чији је власник, али никада неће добити контролу над њима, јер не поседује комплексне вештине потребне за управљање њима. На другој страни, менаѢери могу мењати компаније којима управљају, што ствара мањак лојалности према самим компанијама над којима свакако немају власништво, што није био случај са управљањем од стране буржоаске класе.

Са друге стране, аутор примећује и експанзију и реплицирање истог система и у државном сектору, што је карактерисао и историјски тренутак успона Њу дил програма Френклина Рузвелта (*Franklin D. Roosevelt*) и новог приступа економији са већом улогом државе. Бернам наводи да капиталистичке државе имитирају идентичне обрасце из приватних компанија и да убрзана бирократизација држава и преузимање све веће улоге у регулисању друштвених односа, доводи и до потребе за идентичном менаѢерском класом од стране самог јавног сектора. Комплексан бирократски апарат и све већи број улога за које је задужен, захтева и комплексне и уско специфичне вештине из сфере менаѢмента и различитих наука у зависности од делатности дела бирократије, а које демократски изабрани представници грађана (у савременој интерпретацији више каријерни политичари) не могу да компетентно обављају. Држава се тако кроз време све више чини зависном од истоветне менаѢерске класе, која је једина способна да администрира све већи државни апарат (квантитативно гледано), са све више улога, које подразумевају све већу потребу за уско специфичним знањем (квалитативно гледано).

Из тог разлога по мишљењу Бернама се ствара компетентан менаџерски апарат у самој држави који може обављати све потребне задатке, без обзира на политички изабране представнике, што може створити проблем за сам демократски систем. Грађани на изборима у демократским државама могу бирати своје политичке представнике и давати им легитимитет, али они не могу да обављају извршне послове без операционализације њихових одлука од све моћније менаџерске класе у бирократији. На тај начин саме западне државе почињу да функционишу као и приватне компаније са истим проблемом принципал-агент, односно у овом случају грађанин и његов представник са једне стране и реални управљачи државом са друге стране.

Капиталисти бирају менаџмент својих компанија и могу га мењати у складу са својим власничким правом и проценама, али никада не могу преузети контролу над самим менаџментом који има вештине да управља компанијама и једини има ефективну контролу над њима. На исти начин и грађани западних држава могу бирати своје политичке представнике на изборима у складу са својим грађанским правима и проценама на основу политичких програма, али њихови представници никада неће моћи да стекну контролу над бирократским менаџерским апаратом без ког све комплексније државе не могу да функционишу. То доводи до све мање могућности да се десе веће друштвене промене у складу са жељама грађана као принципала, јер растућа бирократија доводи до све моћније улоге менаџера, као што и растуће компаније и диверсификација власничке структуре доводи до све комплекснијег ефикасног управљања њима, односно опадајуће моћи власника капиталиста, а растуће моћи менаџмента.

На другој страни, у свом делу *Макијевелисти: Браниоци слободе* аутор показује висок степен анимозитета према самој класи изабраних представника у демократским системима. Из његовог угла савремени демократски системи су једини систем у историјском смислу где су централни критеријуми за избор политичких лидера најсличнији критеријумима за доброг глумца, односно више су базирани на перцепцији и обмани, него на објективним критеријума способности и лидерства. У том смислу и у овом делу, аутор саму класу политичара махом види као класу која не поседује реалну моћ, већ која неким делом служи као спољни параван за јаке интересне групе унутар тих система, што је кохерентно његовом гледишту да

реалну моћ има менаѢерска класа, било гледано она у приватном сектору, било када се говори о оној у државном сектору. Са друге стране, он у истом делу баца сумњу да су демократски системи икада били могући, као и да је већина номиналних демократија на крају тежила олигархијском поретку, због људске природе и природе политике (Orwell Foundation 2023).

МЕНАѢЕРИЗАМ И ОДНОС ПРЕМА ПОЛИТИЦИ И ДРУШТВЕНИМ ПРОМЕНАМА

Овако измењени односи у компанијама као главним економским јединицама и самој држави доводе по Џејмсу Бернаму и до радикалних промена када се ради о политици и друштву на Западу. МенаѢерска елита као и свака друга елита има своје интересе и жеље, као и начине да учврсти своју моћ у друштву у складу са својим економским и пратећим политичким интересима. Када се ради о интересима менаѢерске елите, она се разликује од традиционалне буржоаске елите и њених интереса, као што су се и буржоаске елите разликовале својим интересима од претходне аристократске елите. Аутор наравно види истоветан интерес сваке елите да буде владајућа и да употребљава различите алате да тај свој доминантни положај задржи, као и да њен угао гледања на друштво буде и централни угао гледања на друштво у том друштву.

Прва разлика која се може видети у односима буржоаске и менаѢерске класе је однос према самим компанијама којима управљају. Власници имају за циљ да увећавају свој профит и да увећавају у коначници свој капитал. Из угла власника-акционара њихов циљ је да дивиденде буду веће, да би сами власници капитал инвестирали даље. Када се ради о менаѢерском интересу, саме дивиденде немају приоритет, већ раст компаније кроз даље реинвестирање профита. Интерес сваког менаѢмента више је фокусиран да се профит инвестира у даље ширење предузећа, побољшање функционисања самог система и усавршавања структуре, док би дивиденда за саме власнике требало да представља мањи удео потрошеног профита. Власници не могу да виде све специфичности самог производног процеса нити да их у потпуности разумеју, а што су компаније веће и комплексније, а број власника-акционара такође већи, то је и наведени јаз принципала и агента још већи. Буржоаска класа је такође посматрала важност породичних

веза због природе наслеђивања компанија, што је стварало и потребу за неким видом обавезе и континуитета. Из угла аутора менаџмент нема нужно те интересе, јер нема власништво, те увек и може променити компанију којом ће управљати (Burnham 1941, 185). Та промена из његовог угла има утицаја и на саме друштвене односе.

По Бернаму све комплекснија економија захтева и све комплекснији бирократски апарат који би требало да регулише такву економију, што доводи до раста и менаџерског апарата у самој држави. С обзиром на период Њу дила и све веће улоге саме државе у економији, неретко и директно преузимајући улоге од приватног сектора, аутор је наводио и ризике тог новог односа и унутар државе и државе према економији (156). Такав однос је по Бернаму довео до фузионисања приватног сектора и државе, као и менаџмента из оба сектора и самим тим јачања менаџерске елите и менаџерског начина размишљања у оба сектора, али првенствено у самој држави. Такав менаџерски вредносни приступ или „менаџеризам” подразумева по аутору неколико есенцијалних карактеристика, од којих је главна жеља за континуираним растом и експанзијом структуре којом се управља. Аутор види вредносне промене када се ради о ефектима менаџеризма на друштво, где се из угла менаџера држава намеће изнад појединца, планирање уместо приватног предузетништва, давање послова директно уместо давања прилике, сигурности уместо иницијативе, људска права се постављају уместо својинских права (201-202). Ови описи најчешће се наслањају на примере из Рузвелтовог Њу дила и предвиђају да ће спајање државе и приватног сектора, уз менаџеризам, створити високу зависност грађана од државе, мање индивидуалне слободе и недефинисан однос према власништву и инвентивности. У том смислу, Џејмс Бернам дао је предвиђање да ће државе са много већом државном контролом над привредом имати већу ефикасност, због значајно мање конфузије над самим власништвом, које не постоји у друштвима где су производни ресурси под мање или више директном државном контролом.

Сам Совјетски савез, који је директно имао овако успостављени систем власништва након револуције је, према Џејмсу Бернаму, такође скренуо у правцу менаџеризма већ у време власти Владимира Лењина (*Владимир Лењин*) (167). Из угла аутора, чак и овај систем довео је у проблем принципал-агент, јер радничка класа није могла да управља комплексним системима производње, те је кроз време и у СССР-у створена нова менаџерска елита са

ефективном контролом над привредом, иако је власништво било директно државно. Слична објашњења Бернам даје и када се ради о европским континенталним екстремно десним диктатурама, попут нацистичке Немачке и фашистичке Италије. У том смислу, унутар самог дела дошло је до погрешног предвиђања значајно већег успеха ове две силе и прецењивања њихове економске ефикасности, вероватно због године писања овог дела (1941), када су војске и економије Сила осовина деловале значајно ефикасно на бојном пољу (Orwell Foundation 2023). То се вероватно наметнуло као неки вид брзе потврде једне од ауторових хипотеза из дела, која се кроз само неколико година показала као нетачна.

КАСНИЈЕ УПОТРЕБЕ КОНЦЕПТА, ПЕРСПЕКТИВА И КРИТИКЕ

Концепт менаѢеризма и менаѢерске револуције никада није имао централно место у конзервативној идеологији, али је имао утицај са политичких маргина. Џејмс Бернам као оснивач утицајног америчког десничарског часописа *National Review* и као тема полемика чувеног Џорџа Орвела (*George Orwell*) имао је релевантност у периоду током Другог светског рата и непосредно након краја ратних дејстава. Део таквог мањка утицаја може се објаснити и прихватањем економског приступа интервенционизма и од стране десничарских партија на Западу до почетка кризе стагфлације 1970-их, када од 1980-их доминантно ове партије постају више економски либертаријански опредељење. У том смислу, део критика Џејмса Бернама према менаѢеризму и државној бирократији тек тада бива прихваћен од стране мејнстрим деснице које теже дерегулацији, смањењу величине државног апарата и смањењу пореза. У том смислу, када је аутор преминуо 1987. године, почаст му је лично одао и амерички председник Роналд Реган (*Ronald Reagan*) позитивно описујући његово идеолошко животно путовање (Vox 2023). „Он је један од оних који су главни одговорни за велику интелектуалну одисеју нашег века – путовање далеко од тоталитарног етатизма ка уздижућим доктринама слободе”, рекао је Роналд Реган о Џејмсу Бернаму (Vox 2023).

Значајан део скептицизма према овом гледишту на свет код деснице извесно је постојао и јер је доминантно гледиште које је Џејмс Бернам имао било под марксистичким утицајем, због

троцкистичких идеолошких корена аутора. Његово гледиште света из главног дела је доминантно базирано на односима моћи између друштвених група, детерминизму, материјализму, реализму када се ради о људској природи и великој улози самих структура када се ради о утицају на деловање појединца. Ипак, ово гледиште на свет, на које и великог утицаја има теорија елита, постало је све чешће на десници са успоном популизма у западним државама, укључујући и у самим Сједињеним Америчким Државама. Дискурс који је опредељен против елита које наводно никоме не полажу рачуне, а које су криве за лоше стање друштва и антидемократско понашање, све је чешћа појава на тврдој десници. Део политичара и десних коментатора ове врсте користи међународне елите као кривце, док поједини користе националне елите из државне службе или академије као веће изворе проблема. У суштини оба угла гледања се донекле базирају на Бернамовим тезама о новој елити менаџерског типа која преузима контролу над економијом и друштвом ван демократских средстава избора или класичног легитимитета.

Доналд Трамп је такав државни естаблишмент називао „мочвара” или „дубока држава” коју је обећавао бирачима да ће исушити и развластити (The New York Times 2018). Десни политички стратег Стив Бенон (*Steve Bannon*) је говорио о „Давос елити” (названој по годишњем скупу Светског економског форума у Давосу), као глобалној политичкој и економској елити која не одговара никаквим бирачима и ради само у складу са својим интересима, а на штету обичног грађанина (The New York Times 2018). Као један од учесника Трампове (*Donald Trump*) победничке кампање, имао је утицаја на његово формулисање политике или барем политичке реторике. Британски конзервативни министар Мајкл Гоув (*Michael Gove*) назвао је такав државни естаблишмент „блоб” (назван по холивудском лику ванземаљског аморфног чудовишта које усисава све пред собом), а који спречава сваку реформу која извршна и демократски изабрана власт жели да спроведе (The Guardian 2013). Значајан део критика сличне врсте био је усмерен на Европску унију и њене органе у претходних десетак година. У случају британске Конзервативне партије и Мајкла Гоува таква кривица се редовно пребацивала на лево оријентисане руководиоце унутар институција и квази независних невладиних организација (The Guardian 2013).

Један део ове логике у својој реторичи инкорпорирао је и Илон Маск (*Elon Musk*) када је одлучио да преузме платформу

Twitter, где је окривио „освешћене менаѢере” (*woke managers*) као неодговорне у односу на јавност (*New York Magazine* 2022). На необичан начин се та реторика може уклопити у Бернамову логику, само из угла обрнутог класног рата, где се предузетничка класа капиталиста буни против растуће моћи менаѢера са којима се вредносно не слажу (*Vox* 2023). Слична перцепција тренутног политичког и економског поретка приметна је и код других актуелних утицајних конзервативаца, као што је познати десни капиталиста Марк Андерсон (*Mark Anderson*) који на идентичан начин види економске односе и цитира Бернама (*Andreessen Horowitz* 2022). Конзервативни интелектуалац Џулијус Крејн (*Julius Crain*) који је фокусиран на конзервативну јавну политику инкорпорира овај поглед, као и Дејвид Брукс (*David Brooks*) и многи други на све јачем десном спектру америчког конзервативизма (*The New York Times* 2016). То није велико изненађење, јер упркос значајном богатству концентрисаном и у овим идеолошким круговима, у медијској, друштвеној или академској сфери, делује да је политичка моћ и утицај јача код прогресивне политичке стране. То је приметно када се ради о заступљености људи који себе дефинишу као прогресивци или демократе наспрам конзервативаца или републиканаца на америчким универзитетима, где се предност за прогресивце/ демократе кроз време драстично повећала, а то има утицаја и како су ове институције перципиране од стране јавности (*Pew Research Center* 2019). Овакве разлике у бројкама потхрањивале су десни део спектра да сматра да су им институције „отете” од идеолошки различите елите на позицијама моћи. У таквој перцепцији света, менаѢеризам Џејмса Бернама био је очигледно користан алат за објашњавање ових феномена.

Ипак, савремене и старе критике Бернамовог рада и концепата „менаѢеризма” и „менаѢерске револуције” опстале су као јаки фактори зашто овај аутор није забележио већу политичку славу и утицај на политички мејнстрим. Прва критика је свакако указивање о погрешном предвиђању аутора да ће нацистичка Немачка да оствари победу у Другом светском рату због своје ефикасности економског система и перципиране веће подршке систему од самих народних маса које немају моћ (*Vox* 2023). С обзиром да је дело објављено у јеку овог глобалног сукоба и у време већих тријумфа Сила осовине, овај се исход може приписати и стварању системских предвиђања из тек иницијалних знакова исхода рата, који су се

показали као нетачни. Из другог угла, може се поставити питање да ли је ауторова претпоставка да су ови системи ефикаснији заправо базирана на погрешној претпоставци из његовог главног дела о менаџерској револуцији. Такав вид критике се може наћи и када се ради о Бернамовој процени да ће се предузећа у државном власништву показати као ефикаснија у будућности, јер неће имати конфузију око власништва, већ ће целокупно управљање класе менаџера бити без баријера (Vox 2023). Касније деценије су указале да такав вид руковођења компанијама није најефикаснији, што се видело падом социјалистичког економског поретка крајем 20. века, а опстанком капиталистичког до данашњег дана. Важан елемент сумње у односу на Бернама и његову већу афирмацију су свакако споменуте критике од стране чувеног британског аутора Џорџа Орвела (Orwell Foundation 2023). Највеће проблеме у Бернамовим позицијама овај чувени британски аутор евидентирао је у његовом детерминизму у односу на менаџеризам, односно предвиђању да је пут у менаџеризам, нестанак демократије и *laissez-faire* капитализма, заправо пут у тоталитаризам и мањак слободе. Та критика је остала као најјача баријера за афирмацију Бернамовог рада, из разлога што је практични след догађаја показао супротно. Нацистичке и фашистичке државе су махом кроз деценије нестале, а слична тенденција се десила на крају и са социјалистичким блоком. У том смислу менаџеризам који је предвидео Џејмс Бернам није претворио демократске државе у тоталитарне системе, а сами тоталитарни системи су већински доживели пропаст.

Макс Номад (*Max Nomad*), један од раних теоретичара замене елите, оптужио је Бернама да је умањео значај интелектуалних претходника који су артикулисали сличне идеје о успону новог владајућег слоја. У свом *Скептичком политичком речнику*, Номад је са карактеристичном иронијом написао да је „менаџерство” први поменуо Мајкл Бакуњин (*Михаил Бакунин*), развио Вацлав Махајски (*Wacław Machajski*), а америчкој публици представио сам Номад, само да би га Бернам популаризовао без признања својим колегама (Nomad 1953). Иако је Бернам касније у уводу из 1959. године препознао личности попут Вебера, Парета, Берла, Минса, Махајског и Риција, оптужба за интелектуално присвајање наглашава уочени недостатак научне ригорозности у смештању Менаџерске револуције у оквиру њене шире генеалогije.

Аутори попут Марфија, противе се Бернамовом предвиђању да је капитализам смењен менаѢеризмом, већ да они међусобно коегзистирају (Murphy 2020, 23-34). Марфи сматра да класични капитализам никада није ни нестао, и да су промене система у протеклих двеста година биле минималне, чак и уз повећани степен државног уплитања, док се менаѢерска класа знатно увећала, као и негативно мишљење менаѢера и интелектуалних елита према капитализму. Упркос томе, менаѢерска класа није истребила капитализам зато што је финансијски директно зависна од њега. Стога, Марфи закључује да живимо у двостраном свету капитализма и менаѢеризма, друштву са две супротстављене, међусобно зависне стране.

Суштинскија критика усмерила се на Бернамово аналитичко раздвајање појма контроле од самог власништва. Селиг Перлман (*Selig Perlman*) је већ тврдио да власништво задржава одлучујући утицај у индустријским економијама, сматрајући да пословне елите, а не технички менаѢери, задржавају последњу реч у доношењу одлука (Perlman 1928). Каснији научници попут Т. Б. Ботомора (*Thomas Burton Bottomore*) продубили су ову критику показујући да су у америчкој индустрији власништво и контрола дубоко испреплетени. Велики акционари су често одржавали ефективну контролу, док су сами менаѢери често били значајни акционари (Bottomore 1972; Bottomore 1989). Ово је замагљивало разлику између капиталистичке и менаѢерске класе, слабећи Бернамову тврдњу да је друга заменила прву као посебан владајући слој. Мајкл Харингтон (*Michael Harrington*) је понудио методолошки став, признајући да је Бернам идентификовао стварне тенденције у трансформацији глобалне економије, али је одбацио његов оквир као „импресионистички и немарни” (Harrington 1976). Харингтонова оптужба је одражавала незадовољство Бернамовом склоношћу ка опсежној генерализацији, склоношћу коју можемо повезати са његовом троцкистичком позадином.

Ирвинг Хауов (*Irving Howe*), који је описао Бернама као „хладнокрвног сноба” (Howe 1963), као и сећање Мориса Луита (*Maurice Luhit*) на њега као наивног интелектуалца, рефлектују перципирану дистанцу и апстракцију Бернамове мисли. Луитова опаска да је Бернам „идеализовао радничку класу” док је мало знао о њеном животном искуству сугерише да је Бернамово касније одбацивање пролетерског деловања није проистекло из емпиријског

разочарања, већ из почетног незнања. Чак је и К. Рајт Милс (*C. Wright Mills*) назвао Бернама „Марксом за менаџере”. За Милса, Бернам није толико избегао марксистичке категорије колико их је преоријентисао ка легитимизацији нове елите. Док је Маркс дао глас пролетаријату, Бернам је, у Милсовим очима, пружио растућим менаџерским слојевима самооправдајућу наравицу о историјској неизбежности. Стога је Милс сматрао да је Бернамова анализа била мање неутралан приказ структурних промена, а више идеолошка рационализација за елите у настајању (Mills 1963, 53-71). Ове личне и интелектуалне критике појачавају став да је Бернамова менаџерска теза проистекла из фундаментално елитистичке оријентације, одвојене од стварности радничке класе.

Ипак, неоспорно је да је Бернамова мисао служила као инспирација многима, па тако и за Милована Ђиласа у формулисању његове тезе о „новој класи”. Наиме, иако је Ђилас анализирао постреволуционарну Југославију, док је Бернам проучавао западни капитализам у доба корпорација, управо су Бернамове идеје служиле као основ за Ђиласову замисао о реорганизацији система власти упоредо са друштвеним променама (Ђilas 1957). На овај начин можемо увидети паралелу између Бернамове менаџерске класе и нове класе код Ђиласа, која указује на изразити утицај Бернамове мисли на идеје о природи владајућих друштвених слојева.

ЗАКЉУЧАК

Теорија о менаџеризму и менаџерској револуцији остала је махом на политичким маргинама, са благим подизањем утицаја у претходној деценији. Ове идеје не спадају у класични конзервативни вредносни пакет, али у својој основи подразумевају конзервативне идеје као вредносно исправне. Ова идеја је као таква ипак имала утицаја на популарније конзервативне мислиоце који су долазили до политичког мејнстрима, али и на актуелно тумачење политичких и економских односа. Највећа вредност у радовима Џејмса Бернама може се видети у анализи све више растуће бирократије и комплексности капиталистичког система, чији је аутор био савременик на свом врхунцу. Све комплексније структуре компанија и државне администрације у међувремену нису нестале, већ су се додатно усложиле, интернационализовале и повезале у односе међузависности, укључујући и у државама које су

имале у Бернамово време другачији вид интерног поретка. У својој суштини једноставније организационе јединице заиста су постајале комплексније и све теже за управљање, како је и аутор предвидео.

Тај вид комплексности структура, који је вишеструко нарастао од Бернамовог дела до данас, није без разлога поново вратио његова (скоро заборављена) дела у центар конзервативне мисли и поимања економских и друштвених односа. Иако се о валидности ових тврдњи може дебатовати, оне су пронашле свој пут до утицајних конзервативних кругова који су незадовољни садашњим стањем друштвених и/или економских односа, због мањка разумевања ових детаља комплексних односа принципал-агент у напредном капитализму. Џејмс Бернам је дао једно од објашњења тог новог и комплексног феномена које, иако може имати фалинке, јесте било иновативно за своје време и помогло је у евидентирању проблема зависности масовних организација од менаѢерског кадра. Из угла конзервативаца постојао је страх да ће нарастајући државни апарат у спрези са корпорацијама у значајној мери негативно утицати на индивидуалне слободе и демократску контролу власти. Из угла Џејмса Бернама и његових наведених дела, таква битка делује као унапред изгубљена, јер се сваки систем ове врсте претвара у олигархијски било кроз силу, било кроз превару. Уколико би се овај песимистичнији део његовог дела измерио у реалности, он би се показао као мање прецизан наспрам економске анализе и иновативног увођења питања принципал-агент из економије у политику. Оно што је можда највећи проблем за Бернамово наслеђе управо је то што мање прецизни део његовог рада бива често политизиран у савременом контексту, а не онај прецизнији који се тиче економских питања. У том смислу, није изненађење када се актуелни политички сукоб у западним друштвима више дефинише као „културни рат”, него као питање економских односа. Зато би актуелну употребу наслеђа Џејмса Бернама требало посматрати као алат у културолошком сукобу, више него у политичком или економском, где би одређени елементи његовог дела могли бити корисни за разумевање економских односа и из конзервативног и из више левичарски настројеног угла.

РЕФЕРЕНЦЕ

- American Affairs Journal. 2017. "James Burnham's Managerial Elite." *American Affairs*. Last accessed 12 December 2025. <https://americanaffairsjournal.org/2017/02/james-burnhams-managerial-elite/>.
- Andreessen Horowitz. 2022. "What I've Been Up To Lately." *Andreessen Horowitz*. Last accessed 12 December 2025. <https://a16z.com/what-have-been-up-to-lately/>.
- Bottomore, Thomas Burton and Robert J. Brym. 1989. *The Capitalist Class: An International Study*. New York: New York University Press.
- Bottomore, Thomas Burton. 1972. *Sociology: A Guide to Problems and Literature*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Burnham, James. 1941. *The Managerial Revolution: What Is Happening in the World*. New York: John Day Co.
- Burnham, James. 1943. *The Machiavellians: Defenders of Freedom*. New York: John Day Co.
- Byrne, David T. 2025. *James Burnham: An Intellectual Biography*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Dilas, Milovan. 1957. *Nova klasa: Prilog analizi post-revolucionarnih društava*. Beograd: Prosveta.
- Harrington, Michael. 1977. *The Twilight of Capitalism*. New York: Simon & Schuster.
- Howe, Irving. 1963. *Orwell's Nineteen Eighty-Four: Text, Sources, Criticism*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Kelly, Daniel. 2002. *James Burnham and the Struggle for the World: A Life*. Wilmington, Delaware: ISI Books.
- Le Blanc, Paul. 1995. "From Revolutionary Intellectual to Conservative Master Thinker: The Anti-Democratic Odyssey of James Burnham." *Left History / Labour/History* 3 (1): 53–71. Last accessed 12 December 2025. <https://lh.journals.yorku.ca/index.php/lh/article/download/5310/4505/5181>.
- Mills, Charles Wright. 1963. "A Marx for Managers." In *Power, Politics and People: The Collected Essays of C. Wright Mills*, ed. Irving Louis Horowitz, 53–71. New York: Oxford University Press.
- Murphy, P. 2020. "From 'Capitalism and Revolution' to 'Capitalism and Managerialism'." *Thesis Eleven* 161 (1): 23–34. Last accessed 12 December 2025. <https://doi.org/10.1177/0725513620975601>.

- Nash, George H. 1978. "Power and History: The Political Thought of James Burnham." *Psicópolis*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.psicopolis.com/Psipol/arch/jburnham.pdf>.
- New York Magazine. 2022. "Twitter Files Explained." *New York Magazine*. Last accessed 12 December 2025. <https://nymag.com/intelligencer/2022/12/twitter-files-explained-elon-musk-taibbi-weiss-hunter-biden-laptop.html>.
- Nomad, Max. 1953. *A Skeptic's Political Dictionary*. New York: Bookman Associates.
- Orwell Foundation. 2023. "Second Thoughts on James Burnham." *Orwell Foundation*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/second-thoughts-on-james-burnham>.
- Perlman, Selig. 1928. *A Theory of the Labor Movement*. New York: Augustus M. Kelley.
- Pew Research Center. 2019. "The Growing Partisan Divide in Views of Higher Education." *Pew Research Center*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2019/08/19/the-growing-partisan-divide-in-views-of-higher-education-2/>.
- Pigott, John D. 2023. "Leviathan: James Burnham's Managerial Class in the 21st Century." *Journal of International Communication* 27 (1): 21–36. Last accessed 12 December 2025. <https://doi.org/10.1080/13216597.2023.2203395>.
- The Guardian. 2013. "Michael Gove Referring to the Blob." *The Guardian*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.theguardian.com/politics/shortcuts/2013/oct/02/michael-gove-referring-to-the-blob>.
- The New York Times. 2016. "The Movement Mentality." *The New York Times*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.nytimes.com/2016/03/01/opinion/the-movement-mentality.html>.
- The New York Times. 2018. "Mnuchin at Davos." *The New York Times*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.nytimes.com/2018/01/12/us/politics/mnuchin-davos.html>.
- Vox. 2023. "Elon Musk, Twitter, and Burnham." *Vox*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.vox.com/23505311/elon-musk-twitter-managerial-woke-james-burnham>.

Dimitrije Milić*

Novi Treći Put, Belgrade

THE POLITICAL CONCEPT OF THE “MANAGERIAL REVOLUTION” IN THE WORKS OF JAMES BURNHAM

Resume

James Burnham, a 20th-century American conservative thinker, is best known for his concept of the “managerial revolution,” as presented in his 1941 work of the same name. Burnham identifies a new managerial elite, emerging from the owners’ need for experts capable of managing complex, international processes, as the successors of previous capitalist and socialist structures. In line with their growing social role, Burnham examines the influence of the managerial elite in both the public and private sectors, analyzing the consequences of this transformation for the democratic system. Although Burnham’s work did not find a place in the ideological mainstream, his thought has had a particular influence in contemporary conservative and populist circles. This paper aims to provide a critical reflection on the concept of managerialism and its impact on the transformation of social elites, power relations, and the nature of democracy.

Keywords: James Burnham, managerial revolution, technocracy, principal-agent relationship

---

* E-mail adress: dimitrije.milic.fpn@gmail.com; ORCID: 0009-0006-6953-7828.

** Овај рад је примљен 4. августа 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. октобра 2025. године.

Владан Станковић*

Институт за политичке студије, Београд

ИДЕНТИТЕТСКА УКРШТАЊА И ИДЕНТИТЕТСКЕ ПОЛИТИКЕ НАКОН ПОПИСА У ЦРНОЈ ГОРИ 2023–2024.

Сажетак

Научни рад пред нама за тему има попис у Црној Гори, одржан с краја 2023. године. Попис је темељно припреман, и више пута одгађан, првенствено због осетљивих идентитетских питања, која су неисцрпан извор спорења, расправа и политичких сукоба. Стога су за предмет истраживања овог научног рада одабрана идентитетска укрштања, и рекомпозиција политичких односа моћи у Црној Гори. Рад се састоји од три целине: у првој се статистички анализирају пописни резултати у вези са националним изјашњавањем, језиком и вероисповешћу; у другом делу рада истражују се релације политичких субјеката, а у трећем се наговештавају могуће уставне промене. Истраживање ће имати за циљ да прикаже укрштања националних идентитета који се преламају кроз политичке субјекте на власти и у опозицији након великих политичких промена и полазне демократизације друштва. Стога је научни значај истраживања пре свега у домену идентитетских политика у Црној Гори, а друштвена оправданост у простору стабилизације националних прилика у Црној Гори, јачања националног идентитета

---

* Имејл адреса: vladan.stankovic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1539-9870.

српског народа у Црној Гори и јачања веза Црне Горе са земљама у окружењу. Методи који се у раду користе су: метод посматрања, аналитички приступ, статистички метод и метод поређења. Основна претпоставка од које се пошло у истраживању је да ће резултати спроведеног пописа дугорочно допринети стабилизацији прилика у Црној Гори и јачању мултинационалног склада.

Кључне речи: Црна Гора, идентитет Срба, попис, Црногорци, идентитетске политике, национални интерес

Попис у Црној Гори почео је 1. децембра 2023. године. Иако је било предвиђено да траје 15 дана (од 1. до 15. децембра 2023), он је, због отежаних зимских услова, трајао током читавог децембра.

Први подаци показали су да у Црној Гори, у односу на попис из 2011, живи око 2% више становника, и сада је та бројка 623.633 (MonStat 2024). Ако се има у виду да тренутно у Црној Гори пребива неколико десетина хиљада украјинских, руских и турских држављана, онда нам подаци сведоче о реалном паду домаћег становништва за 50.000–100.000, што је у опсегу регионалног просека пада становништва за читав Западни Балкан, за исечак времена у коме живимо. Последње три најзанимљивије ставке око идентитетског изјашњавања објављене су тек средином октобра 2024. Каснило се због потребе да се прибави софтвер којим би била омогућена провера за три кључна идентитетска питања: верска припадност, националност и матерњи језик (Stanković 2022, 16). Додатни подаци речито говоре о националној структури и намећу извесне законитости и пројекције у простору идентитетских политика.

ТЕОРИЈСКЕ ПОСТАВКЕ

Црна Гора се у члану 1, став 2 Устава Црне Горе дефинише као грађанска држава (Ustav Crne Gore 2007). На основу (не) посредних идентитетских норми остаје нејасно да ли се ради о: 1) вишенационалној заједници, или 2) једнонационалној држави са више етничких заједница и националних мањина. Овакво стање Брубакер назива: „компензациони пројекат коришћења државне

моћи за промоцију специфичних (и претходно неадекватно задовољених) интереса централне нације” (Brubaker 1996, 5). У овом случају централна нација била би црногорска, замишљена као политичка нација свих оних који се, због просторних, историјских, менталитетних и других фактора, осећају националним Црногорцима. Уколико имамо у виду да је „политика етничког идентитета била и наставља да буде централна за функционисање модерних националних држава” (Leach, Brown and Worden 2008, 759), тада остаје неспорно да су идентитетска питања у Црној Гори од посебне конститутивне важности. У том случају би историјски, религијски и културни фактори, све оно што у савременим условима чини колективни идентитет једне нације или етничке групе, имали конститутивну моћ у стабилизацији прилика које настају у простору политичких сукоба на линији централна нација – периферни национални и етнички идентитети (Taylor 1994, 70–71).

Управо из тих разлога недавно одржани попис становништва у Црној Гори нема само статистички и привредно-развојни значај, већ је трајан извор информисања о расположењу становника Црне Горе у погледу питања: Ко смо, шта желимо, куда идемо и какву политичку заједницу можемо да имамо.

ПОПИСНИ РЕЗУЛТАТИ ОКО ИДЕНТИТЕТСКИХ ПИТАЊА

Мапа 1. Национално изјашњавање у Црној Гори према попису из 2023. године

POPIS 2023

REZULTATI PO
OPŠTINAMA

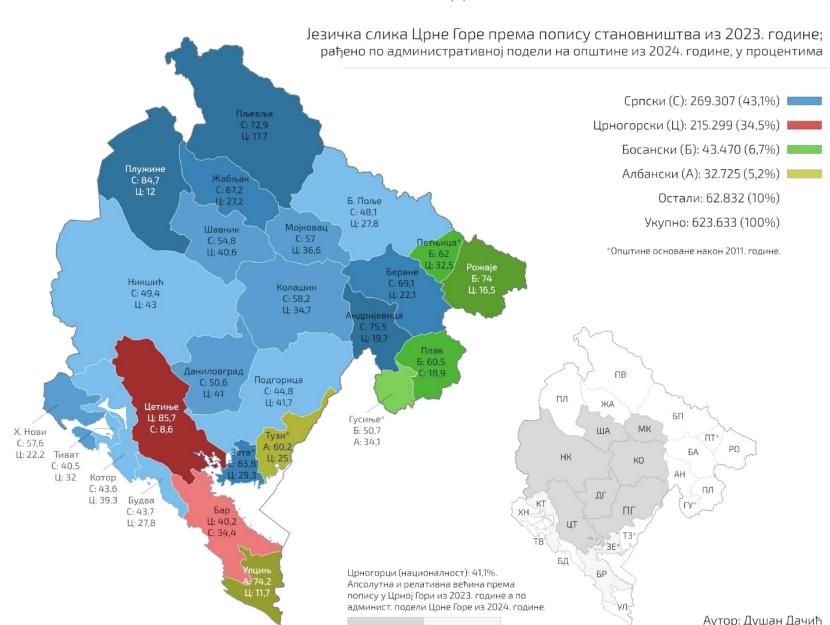
Извор: Portal Analitika, 2024

Националних Црногораца у укупној популацији има 41,1%, националних Срба 32,9%, Бошњака је 9,2%, Албанаца 5%, Руса 2,1%, Муслимана 1,8%, Рома 0,9% и Хрвата 0,8% (MonStat 2024). Мапа изнад приказује национални размештај Црногораца и Срба. Црногорци су већина у средишњој и југоисточној Црној Гори, док су Срби национална већина у северној и југозападној Црној Гори.

Ако упоредимо резултате са пописа из 2011. године, где је националних Црногораца било 45%, националних Срба 28,7%, Бошњака 8,7%, Муслимана 3,3%, те Руса 0,2%, и Хрвата 1% тада примећујемо пад међу националним Црногорцима за готово 4%, раст Срба за 4,2%, пад Муслимана за 1,5%, раст Руса за 1,9%, мали пад Албанаца за 0,1% и пад Хрвата за 0,2%.

Међутим, уколико сада проанализирамо језичку мапу Црне Горе добијамо сасвим другачији исход пописа.

Мапа 2. Изјашњавање о језичком идентитету у Црној Гори према Попису из 2023. године

Извор: Мапа преузета од Душана Дачића

За разлику од мапе националног изјашњавања, мапа језичког изјашњавања црвену боју значајно боји у плаво. У укупној популацији српским језиком, према најновијем попису из 2023. године, говори 43,18%, а црногорским 34,52%. Постотак од 43,18% највећи је популациони удео на читавом попису. Према попису из 2011, српским језиком је говорило 42,88% популације, а црногорским 36,97%.¹ На горе истакнутој мапи из 2023/2024. црногорски језик је већински у само две општине, и то Цетиње: 85,7% и Бар 40,2%.² У општинама Улцињ и Тузи већински је албански, а црногорски се појављује на другом месту. Бошњачки је већински у Гусињу 50,7%, други је албански са 34,1% (MonStat, 2024). У бошњачко-муслиманским хомогеним срединама Петњици

¹ Пад за више од 2% у корпусу оних који говоре црногорским језиком не би могло да се припише ни бошњачком језику, а још мање расту српског језика од тек неколико десетина промила.

² Предност црногорском језику у општини Бар допринела је не тако занемарљива популација Муслимана и Бошњака. И овде је удео српског језика на 34,4%.

и Рожајама црногорски је други по бројности (32,5% и 16,5%), а тамо где је заступљенија православна популација други језик је српски (општина Плав са 18,9% оних који говоре српским језиком). Из овога се ишчитава да је у етнички хомогеним срединама где су Муслимани-Бошњаци неспорна већина, један део популације се изјаснио да говори црногорским језиком, што није случај нити у једном „бошњачкој општини” када је у питању српски језик. Из овога се изводи закључак да је удео Муслимана-Бошњака који говоре црногорским језиком негде и до 10%. Ако имамо у виду да црногорским језиком говори 34,52% укупне популације Црне Горе, долазимо до закључка да црногорским језиком говори око 25% укупне популације оних који су се на попису 2023. године изјаснили као припадници црногорске нације. Међу њима има највише Муслимана националних Црногораца који говоре црногорским језиком. Како год било, око $\frac{1}{4}$ укупне популације припада етничким Црногорцима који говоре црногорским језиком. Оних који говоре црногорским језиком нешто је мање по попису из 2023. у односу на попис из 2011. године. На попису из 2011. године изјаснило се да говори црногорским језиком 36,97% или непуних 37%, сада је тај број нешто умањен и износи 34,5%. Са друге стране, број оних који говоре српским језиком безначајно је порастао са 42,88% на 43,1%. Овде се може извести закључак да је удео оних који се изјашњавају као национални Црногорци, као и оних који говоре црногорским језиком нешто мањи (за неколико процената) у односу на попис из 2011. године. *Vice versa*, удео оних који говоре српским језиком безначајно је порастао, али удео оних који се изјашњавају као национални Срби порастао је за нешто више од 4%. У стручној јавности пораст броја Срба на попису из 2023/2024. доводи се у везу са слободом националног изјашњавања која је извојевана након пада ДПС режима Мила Ђукановића.³ Притисак на испитанике у вези са језичким опредељењем био је знатно слабији, па је исход језичког пописа такав да српским језиком говори готово идентичан број испитаника као и 2011. године.

Сада већ, на основу статистичке обраде података, можемо извести прве закључке: а) постоји маргина у популацији између

³ „Након одласка ДПС-а са власти, створили су се услови за слободније изјашњавање становништва, и очекивао се значајнији раст изјашњених Срба у односу на попис из 2011.” (Todorović 2023, 106).

оних који су национални Срби (32,97%) и оних који говоре српским језиком (43,18%); б) та је маргина у случају српског идентитета 10,21%; в) реч је о уделу становништва у укупној популацији који се национално изјашњава као Црногорци, који говоре српским језиком. Ових 10,21% популације има дуални српско-црногорски идентитет (та је разлика и нешто већа јер српско-хрватским језиком говори још 2,2%). Са друге стране, националних Црногораца је 41,12%, а црногорским језиком говори 34,52%, те је ту разлика у маргини 6,6%. Разлика у маргини између 10,2% и 6,6% упућује на закључак да се ради о оном делу популације који без икакве сумње припада Србо-црногорцима. Остатак би се могао приписати Бошњацима/Муслиманима који су се изјаснили као Црногорци који говоре бошњачким језиком.

ПРЕГРУПИСАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ СУБЈЕКТА

До недавно мањинска, а сада већинска, Влада Црне Горе након реконструкције укључила је у свој састав све представнике националних заједница у тој земљи. Укључивање свих националних заједница значајно је допринело стабилизацији политичких прилика у Црној Гори. Влада је добила комотну већину.

Две су чињенице добиле на важности. Прво, у Владу су коначно ушле српске националне странке, пре свих Нова српска демократија НДС Андрије Мандића и просрпске грађанске партије каква је Демократска народна партија ДНП Милана Кнежевића. Други моменат је увођење Бошњачке странке у Владу. Бошњачка странка добила је чак 6 министарских ресора, иако има тек 6 посланика у скупштини Црне Горе (Киш 2024). Уступак Бошњачкој странци направљен је како би се задовољили мегаломански апетити Бошњака који долазе са девастираног севера Црне Горе. Бошњачка странка била је доскорашњи вишедеценијски коалициони партнер Демократској партији социјалиста (ДПС). Сада је дошло до коначног разлаза између ДПС-а Мила Ђукановића и Бошњачке странке, па су у јавност, по први пут, изашле оптужбе да је ДПС Бошњачкој странци отимао гласове, и чак да је преводио „националне Бошњаке” у „националне Црногорце”.⁴ По први пут чуле су се

⁴ Шефкет Крчић за дневни лист „Политика” изјавио је следеће: „Данас је немогуће Србе асимиловати у Црногорце, док су Бошњаци у дремежу и

оптужбе из редова Бошњачке странке да је режим ДПС-а спроводио асимилацију и „црногорчење” над Бошњацима. Након ових догађаја може се очекивати да Бошњачка странка много више пажње посвети заштити националних интереса Бошњака у Црној Гори. Овај нови моменат оставља место за договоре свих националних заједница о неком будућем уређењу Црне Горе.

Договор политичких и партијских представника националних заједница које живе у Црној Гори о будућем уређењу унео је у редове ДПС-а приметну нервозу, па су челници ДПС-а изашли са оптужбом да „прети пропаст грађанског концепта Црне Горе” и да је на делу „етнофедерализација”, која за циљ има „изопштење Црногораца из политичких процеса у Црној Гори” (Živković 2023). Стварност је ипак мало другачија.⁵ У реконструисаној влади учествоваће и национални Црногорци, и то они који су спремни да са другим народима у Црној Гори граде заједничку будућност. Током тридесетогодишње симулиране демократије са једном доминантном, парламентарном партијом створена је управљачка елита која се богатством отуђила од својих грађана, и која је водила острашћену политику грађанског национализма према другим националним заједницама у Црној Гори (Milosavljević 2012). Међутим, након промена од 30. августа 2020. година читава ова конструкција почела је да се урушава.

Међу конституентима будуће владе постоји сагласност да се у Црној Гори гради будућност договорима свих народа. Расправа о идентитетским симболима свакако ће доћи на дневни ред. Претходни режим Мила Ђукановића и Ранка Кривокапића, изменио је симболе који су сведочили о традицији црногорско-српске државе из времена Петровића-Његоша. Изменама је посебно

прети им асимилација од зелених Црногораца. Зато би моја порука била да се Бошњаци пробуде и буду оно што јесу по националности Бошњаци, по вери припадници ислама и босанског језика комуникације” (Krcić, 2022).

⁵ Подгорички новинар и аналитичар Милија Тодоровић у својој колумни „Гледишта” износи процену: „Прочитао сам како је ДПС на скорашњем конгресу нагласио свој страх од етнофедерализације ЦГ. И ауторство тог феномена, очекивано, приписао странкама из парламентарне већине. Како ту појаву (још увек) немамо ни на папиру, а ни на дјелу у вољеној нам отаџбини, остаје нам да домишљамо на шта се овдје мислило? А опет мислим, не треба претјеривати у нагађању. ДПС се боји да се „грађанска ЦГ” не подијели по неким областима које би биле конципиране на основу међусобних етничких или националних разлика” (Todorović 2025).

погођена српска национална заједница која никада није подржала ове идентитетске измене. Српске националне странке и просрпске грађанске политичке опције чине окосницу нове, реконструисане владе Црне Горе. Стога представници црногорске грађанске концепције оптужују председника скупштине Црне Горе Андрију Мандића да је заправо он „прави шеф парламентарне већине” (Ракоћевић, 2024), и у некој будућој постизборној подели карата и стварни шеф извршне власти у Црној Гори. Мандић је показао извесну умешност у окупљању парламентарне већине, тако да су опозициони удари на њега очекивани и логични. Он се показао као веома стрпљив политичар, вешт да окупи неистомишљенике око себе и да гради компромисе, а да при томе не изгуби из видног поља суштину којој је посвећен. Мандић и Кнежевић су суштину своје политичке борбе свели на слоган „да Црна Гора више никада не буде антируска и антисрпска”. Ово ће бити тешко остварити, посебно ако имамо у виду националну поларизацију у Црној Гори и велику острашћеност. Оно што је, ипак, у овим околности могуће за очекивати је да Спајићева влада интензивира привредну сарадњу, посебно у области инфраструктуре и енергетике са Србијом и Републиком Српском.⁶ Спајићева влада има очекивања да српски привредници значајније улажу у привреду Црне Горе. Како би овај подухват био остварен очекује се помоћ и подршка, пре свега, српских политичких странака. Повезивање Панонске низије и јужног Јадрана у том би случају била велика противтежа хрватским геополитичким аспирацијама да Мађарску и Србију држе што даље од Јадранског мора.

Недавна дешавања око резолуција о Сребреници и Јасеновцу поново су покренуле дипломатска и геополитичка спорења на релацији Подгорица – Загреб. Спајићева слабост да се одупре Западним притисцима, и његова подршка Резолуцији о Сребреници, праћена је притисцима српских националних странака и просрпских

⁶ Председник владе Црне Горе Милојко Спајић на отварању реконструкције пута Рожаје – Шпиљане (до границе са Републиком Србијом) наглашава: „Мислим да ће се реализацијом овог пројекта омогућити много боља повезаност градова, али и побољшати економска сарадња између двије државе. Вјерујем да можемо да рачунамо сада на знатно већи проток туриста и да ће то имати велики позитиван утицај примарно на економију Рожаја, али и читаве Црне Горе” (Vlada Crne Gore 2024).

грађанских партија у Црној Гори да се премијер искупи Резолуцијом о Јасеновцу. Резолуција о Јасеновцу има јаке последице на односе Црне Горе са суседима, пре свих са Хрватском. До недавно је Хрватска помагала процесе интеграције Црне Горе у Европску унију. Сада то више није случај. Истовремено званични Београд никада није донео Резолуцију о Јасеновцу, што опозициона и ДПС-јавност у Црној Гори често истичу. Прагматични Спајић преузео је ризик и на притиске Срба у Црној Гори његова већина изгласала је Резолуцију о Јасеновцу. Хрватска је већ предузела неке дипломатске потезе по овом питању, међутим, на срећу, њене активности не могу значајније да пољуљају позицију Црне Горе у међународним односима.

Осуда Спајића неочекивано је дошла понајвише од његовог доскорашњег пријатеља и политичког саборца, председника Црне Горе, Јакова Милатовића. Председник Милатовић има замерке на стил владања Милојка Спајић. Посебне замерке су усмерене на „Спајићев прагматизам у политици” и још више за његове популистичке мере нереалног подизања животног стандарда становништва јавним задуживањем (Smailović 2024). Милатовићева критика Спајићеве владе гађа у два правца: у погледу економске политике (нетранспарентност и неостваривост економско-развојно-социјалног програма „Европа сад 2”), али и у погледу изградње правне државе (због низа афера у безбедносном сектору Црне Горе). Спајић је свестан да његова влада не може да опстане пун мандат уколико се не посвети економском расту и поправљању животног стандарда. Инфлаторни удар са светских тржишта Спајићева влада надомештава већим платама у јавном сектору и вишим износима пензија. Национална, идеолошка и сва друга идентитетска питања црногорски премијер препушта политичким вођама националних заједница у Црној Гори. Са друге стране, председник Црне Горе Јаков Милатовић настоји да створи политички субјект који би био противтежа Спајићевој влади. Реконструисана влада Црне Горе, у коју су ушле готово све странке победнице над Милом Ђукановићем од 30. августа 2020, оставља мало политичког простора да се формира опозициона јавност која би се ставила под Милатовићеву заставу. Од свих могућих опозиционих партија најозбиљнији потенцијални партнер Милатовићу могао би бити Дритан Абазовић, али и један број независних посланика, те „Покрет за промјене” (ПзП) Небојше Медојевића и евентуално победник локалних избора

у Будви, Никола Јовановић, са својим просрпским покретом из Приморја. Ипак, за сада нема назнака да до обједињавања може да дође.

У новонасталој ситуацији ДПС остаје хомоген, уз тенденцију благог пада. У прилог томе иде и формирање нове политичке партије из редова ДПС-а коју предводи бивши премијер у Ђукановићевом политичком систему – Душко Марковић (Marković 2024). Овај временшнi „безбедњак”, бивши први човек тајне службе Црне Горе АНБ, јавно се обавезао да ће поштовати све легалне одлуке нових власти, чиме се дистанцирао од антисистемске политике ДПС-а. Ипак тешко је очекивати да ће Душко Марковић до краја исећи везу према Ђукановићу, који га је и извукао из анонимности. За сада не постоји процена снаге новог политичког пројекта Душка Марковића, нити колико би његова политичка партија могла да привуче чланова и гласача ДПС-а на своју страну.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕДЛОЗИ ИДЕНТИТЕТСКЕ ДОПУНЕ УСТАВА

За очекивати је да се убрзо покрену политичко-правни предлози у вези са допуном Устава Црне Горе, у оном делу који се тиче идентитетских питања. Пре свега очекује се проблематизација статуса српског језика (Radulović 2025), који би као најмногoљуднији морао да има статус службеног језика, као што га сада има црногорски (Mandić 2024), што би подразумевало измену члана 13 (став 1 и 3) Устава Црне Горе (Ustav Crne Gore 2007). Слично је и када је у питању увођење тробојке у званичну употребу. Она би могла бити у јавној употреби заједно са званичном заставом, која је модификована верзија ратне заставе „алај-барјак” (која је предвиђена чланом 4, ставовима 2 и 3 Устава Црне Горе). У том случају тробојка би имала третман „народне заставе”. Тробојка је, са грбом из времена краља Николе Првог Петровића, већ била званична застава краљевине и књажевине Црне Горе. Употреба заставе у јавне сврхе подваја друштво у Црној Гори (Kosović 2024). Тробојку заговарају махом Срби, и један део националних Црногораца који говори српским језиком и иду у канонску цркву СПЦ. Боје на тробојци: црвена, плава (плаветна) и бела подсећају на српско порекло Црне Горе, па је ово питање од велике важности за оба идентитетска блока. Поборници који заговарају не толико

грађанску Црну Гору, колико грађански концепт црногорске нације, оштро се противе тробојци. Они нескривено инсистирају на радикалном раскиду са прошлошћу и промовишу грађанску Црну Гору у Европској унији и НАТО (Todorović 2021, 241). Махом је реч о заговорницима грађанског концепта црногорске нације („сви који живе у Црној Гори су Црногорци”). Међу њима је најбројнија популација оних који припада националним Црногорцима, без обзира на етничку одредницу.⁷ Једно је извесно: око тробојке ће се још дуго ломити идентитетска копља. Њени заговорници, са једне стране, желе да врате Црну Гору њеној традицији: била је то држава српског народа (на шта указују: пописи из доба књажевине и краљевине Црне Горе, уџбеници из тог периода, и друга жива сведочанства тога доба, попут: докумената, фотографија, аудио и филмских записа...). Противници тробојке желе да се Црна Гора интегрише у свет НАТО-а и ЕУ и у тробојци виде скривену, готово подсвесну тежњу да се Црна Гора „угура” у „Српски св(и)јет”, у почетну лабаву заједницу Црне Горе, Републике Српске и Србије. Поред тзв. „модерних Црногораца” овај концепт заговарају и тзв. традиционалне присталице династије Петровића које имају одклон од било каквог српског идентитета.⁸ У „антитробојским круговима” „Српски св(и)јет” је друго име за „руски малигни утицај” на Балкану, који Црну Гору жели ван породице европских народа у некакову коалицију са другим српским земљама. Са друге стране, заговорници „националног помирења у Црној Гори”, па и српски политички субјекти, не одричу претензију политичке елите у Црној Гори да сервисира услове за приступање Црне Горе Европској унији. Ту је политику дефинисао Милојко Спајић крилатицом: „Нека свако маше својим заставама: нас занима европска, мултиетничка и стабилна Црна Гора” (Spajić 2025). Његов политички програм окренут је поправљању економије Црне Горе и расту животног

⁷ Ваља напоменути да постоји и један, истина невелики, део Срба који исказују потпуну лојалност држави Црној Гори у Европској унији и НАТО.

⁸ Међу њима такође постоје поделе: једни држе да је модерна Црна Гора „прихватила евроатлантске вредности” и да растерећена прошлости треба са новим симболима да учествује у новом добу, други су мишљења да су Црногорци свој национални идентитет дефинисали још средином XIX века и заокружили га почетком XX века са Краљевином Црном Гором, док трећи иду толико далеко да говоре о „хиљадугодишњем пореклу Бодинове Дукље” у којој проналазе инспирацију за црногорски идентитет.

стандарда. Идентитетска питања, по Спајићу, треба да нађу место у договорима етно-националних група које живе у Црној Гори, и не треба да оптерећују заједнички, општи национални интерес Црне Горе.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Одржани попис у Црној Гори пред крај 2023. године упућује на неколико важних тенденција. Општи је утисак да су се националне заједнице у Црној Гори овога пута учврстиле у својим националним корпусима. Иако су неки очекивали нешто другачије исходе, Црногорци остају најбројнија национална заједница у Црној Гори са 41,1%. У односу на попис из 2011, они бележе пад од око 4%. На другом месту су национални Срби који бележе раст од око 4%, па их је сада 32,9% или трећина укупне популације. Следе национални Бошњаци са 9,2%, и национални Албанци са око 5%... Тако добијамо да је у укупној популацији Црне Горе нешто више од 2/5 Црногораца, трећина су Срби, а готово сваки десети Бошњак, и сваки двадесети Албанац.

У погледу језика ствари стоје мало другачије. Српским језиком и даље говори највећи број људи у Црној Гори (43,18%). Следи црногорски са 34,52%, па онда бошњачки, албански, руски... У погледу језика између српског и црногорског језика померања су мала (раст српског је домену статистичке грешке, а пад црногорског у односу на попис из 2011. је нешто приметнији).

Раст популације националних Срба од нешто преко 4% последица је слободе изјашњавања након 30. августа 2020. године. Национални Црногорци остају најбројнија заједница у Црној Гори, али је та већина, не само и даље релативна, већ је број друге по бројности националне заједнице увећан на 1/3. Отуда захтеви српске националне заједнице добијају на легитимности. Ово посебно добија на значају ако се има у виду да је српски језик најзаступљенији језик којим се говори у Црној Гори. Српска национална заједница, за очекивати је, тражиће службену употребу за српски језик, као најзаступљенији у Црној Гори. И не само то, захтеваће равноправно третирање српске тробојке (највероватније са грбом из времена династије Петровић) која је историјска застава Црне Горе која би се у том случају, такође, нашла у службеној употреби (Knežević 2007). Ту је и борба за инклузивистички приступ држављанству.

Са друге стране, процрногорске политичке партије које заговарају концепцију „грађанског национализма” (територијалног, а не етно-принципа решавања националног питања) у акцијама просрпских политичких партија виде подривање опредељења грађанског дела Црне Горе за евроатлантским интеграцијама. Оно што представља снажан дестабилизујући чинилац идентитетских, националних и политичких фактора у Црној Гори је инсистирање на геополитичкој, стратешкој опредељености будућег статуса Црне Горе у глобално-регионалним повезивањима (Lutovac 2015, 39). Стога, влада Милојка Спајића настоји да релаксира идентитетска и национална питања поруком: „Нека свако маше својим заставама, али Црна Гора остаје привржена чланству у НАТО и ЕУ”.⁹ За сада не постоје озбиљнији политички субјекти у национално-српском и грађанско-просрпском блоку који негира стратешко опредељење Црне Горе ка Европској унији и чланству у НАТО. Ови политички субјекти инсистирају на једнакоправности српског народа са црногорским у Црној Гори. Ради се о аутохтоним Србима са простора историјске Црне Горе, који одбијају да се поистовете са територијом на којој живе, и љубоморно чувају успомену на своје српско порекло (Stepić 2001). Они, за сада, траже једнакоправност: да се најбројнијем језику у Црној Гори обезбеди равноправан статус службеног језика, какав већ има мање бројан црногорски језик. Такође, траже враћање тробојке, која је била службена застава Црне Горе све до изгласавања важећег устава Црне Горе, и избацивање строфа у службеној химни које указују на аутора, осведоченог црногорског националисту и фашисту Секулу Дрљевића. Црногорски блок политичких странака сматра да су питања идентитетских и уставних симбола трајно решена тренутно важећим уставом, па одбијају да учествују у разговорима на ову тему (Stanković 2018).

Конечно, у равни политичког, страначки субјекти који су до 2020. године били опозиција, настоје да престоје политичку сцену у Црној Гори тако што би запосели политички простор и у власти, и у опозицији. На овај начин остварује се маневарска позиција да се бирачи могу опредељивати и за власт и за опозицију, и да се гласачи

⁹ „Црна Гора је одлучна да настави са успјесима на европском путу и да у овој години затварањем више преговарачких поглавља задржи планирану динамику са циљем остварења историјског циља и сна многих генерација да 2028. године постанемо 28. чланица ЕУ”, констатовао је Бечић (CdM 2025).

релаксирају од замке гласања за стари режим – Демократску партију социјалиста (ДПС) и њене коалиционе партнере. Овим се приступом омогућава консензус политичких представника свих националних заједница, и увећава институционална афирмација грађанског карактера Црне Горе (Stanković 2023, 102–103). Истовремено, странаčким прегруписивањима међу политичким субјектима који су на власт дошли након 30. августа 2020. године смањује се могућност да нереформисани ДПС поново дође у прилику да се врати на власт. Референтни оквир политичког легитимитета у домену партијских и националних политика тако би упловио у консоцијативне воде.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Brubaker, Rogers. 1996. *Nationalism refrained: nationhood and the national question in the New Europe*. New York: Cambridge University Press.
- CdM. 2025. „Kos: Crna Gora napravila velike korake na putu ka EU.” 20. mart 2025. <https://www.cdm.me/politika/kos-crna-gora-napravila-velike-korake-na-putu-ka-eu/>.
- Knežević, Miloš. 2007. *Izneverena država: Srbija i Crna Gora u vreme razlaza*. Beograd: Institut za političke studije.
- Kosović, Srdan. 2024. „Zastave između istine i manipulacije.” *Žurnal.me*. 24. januar 2024. <https://zurnal.me/zastave-izmedju-istine-i-manipulacije/?script=lat>.
- Krcić, Šefket. 2022. „Hoću da vratim dostojanstvo Bošnjaka u Crnoj Gori.” *Politika*. 09. januar 2022. <https://www.politika.rs/sr/clanak/496555/hocu-da-vratim-dostojanstvo-bosnjaka-u-crnoj-gori>.
- Kuč, Dženena. 2024. „Pogledajte ko su ministri BS-a u novoj vladi.” *Radio televizija Crne Gore*. 24. jul 2024. <https://rtcg.me/vijesti/politika/579942/bs-u-pet-ministarstva-i-mjesto-potpredsjednika-vlade.html>.
- Leach, Colin Wayne, Lisa Brown, and Ross Worden. 2008. “Ethnicity And Identity Politics.” In *Encyclopedia of Violence, Peace, & Conflict*, ed. Lester Kurtz, 758–768. Oxford: Elsevier.
- Lutovac, Zoran. 2015. *Srpski identitet u Crnoj Gori*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Marković, Duško. 2024. „Bivši crnogorski premijer osnovao stranku jer 'ne vidi budućnost Crne Gore kao DPS'.” *Radio Slobodna Evropa*.

- 24.06.2024. <https://www.slobodnaevropa.org/a/dusko-markovic-nova-stranka-crna-gora/33006949.html>.
- Milosavljević, Zoran. 2012. „Bosna i Hercegovina i Crna Gora – (ne) održive multinacionalne tvorevine.” *Srpska politička misao* (38) 4: 301–318. DOI: 10.22182/spm.3842012.14.
- MonStat. 2024. „Preliminarni rezultati Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u 2023. godini.” 25.01.2024. <https://www.monstat.org/uploads/files/popis%202021/pr.podaci/Preliminarni%20rezultati%20popisa%2025.01.2024.pdf>.
- Portal Analitika. 2024. „Interaktivna mapa: pogledajte podatke o etničkim grupama po opštinama.” 15.10.2024. <https://www.portalanalitika.me/clanak/interaktivna-mapa-pogledajte-podatke-o-etnickim-grupama-po-opstinama>.
- Radulović, Zoran. 2025. „Muke pod Lovćenom.” *Monitor*. 14.03.2025. <https://www.monitor.co.me/impresum/>.
- Rakočević, Nikola. 2024. „Rakočević: Mandić želi da blokira Odbor za izbornu reformu.” *RTNK (Radio televizija Nikšić)*. 30.11.2024. <https://rtnk.me/politika/rakocevic-mandic-zeli-da-blokira-odbor-za-izbornu-reformu/>.
- Smailović, Edin. 2024. „Milatović i Spajić: Sukob Momira i Mila ili Momira i Momira?” *AlJazeera*. 04.03.2024. <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2024/3/4/milatovic-i-spajic-sukob-momira-i-mila-ili-momira-i-momira>.
- Spajić, Miloško. 2025. „Spajić: Crna Gora u završnici puta ka EU, ni etnička, ni religijska grupacija nije dominantna.” *Vijesti*. 26.10.2025. <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/780567/spajic-crna-gora-u-završnici-puta-ka-eu-ni-etnicka-ni-religijska-grupacija-nije-dominantna>.
- Stanković, Vladan. 2018. „Srpski identitet i crnogorstvo – trenutni odnosi snaga.” *Politička revija*. 56 (2): 71–95. Beograd: Institut za političke studije. DOI: 10.22182/pr.5622018.4
- Stanković, Vladan. 2022. „Politika nacionalnih identiteta u Postlitijskoj Crnoj Gori.” *Politička revija* 71 (1): 11–23. DOI: 10.22182/pr.7112022.1.
- Stanković, Vladan. 2023. „Modeli rešenja srpskog nacionalnog pitanja u Crnoj Gori.” *Politička revija* 75 (1): 97–110. DOI: 10.5937/polrev75-43193
- Stepić, Milomir. 2001. *U vrtlogu balkanizacije – političkogeografski položaj i fragmentiranost srpskih zemalja*. Beograd: Javno preduzeće Službeni list SRJ.

- Taylor, Charles. 1994. "The Politics of Recognition." In *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ed. Amy Gutmann, 25-73. Princeton: Princeton University Press.
- Todorović, Milija. 2025. „Etnofederalizacija CG ili kako to radi DPS?” *Žurnal.me*. 18.02. 2025. <https://zurnal.me/etnofederalizatsia-tsg-ili-kako-to-radi-dps/?script=lat>.
- Todorović, Vladica. 2021. „Raspad zajedničke države Srbije i Crne Gore.” *Politička revija* 69 (3): 235–253. DOI: 10.22182/pr.6932021.11.
- Todorović, Vladica. 2023. „Put crnogorske nacije od političke do etničke nacije.” *Politeia* 13 (25): 91–108. DOI: 10.5937/politeia13-39477.
- Ustav Crne Gore, „Službeni list Crne Gore”, br. 001/07.
- Vlada Crne Gore. 2024. „Završena rekonstrukcija puta Rožaje – Špiljani, premijer Spajić: Biće još puno lijepih vijesti za građane, završavamo projekte i počinjemo nove.” 25.06.2024. <https://www.gov.me/clanak/zavrsena-rekonstrukcija-puta-rozaje-spiljani-premijer-spajic-bice-jos-puno-lijepih-vijesti-za-gradane-zavrsavamo-projekte-i-pocinjemo-nove>.
- Živković, Danijel. 2023. „DPS: Građani da ne učestvuju u popisu, cilj je etnofederalizacija i pretvaranje Crne Gore u BiH.” *Vijesti365*. 20.10.2023. <https://vijesti365.com/dps-gradjani-da-ne-ucestvuj-u-popisu-cilj-je-etnofederalizacija-i-pretvaranje-crne-gore-u-bih/>.

Vladan Stanković*

Institute for Political Studies, Belgrade

IDENTITY INTERSECTIONS AND IDENTITY POLITICS AFTER THE 2023–2024 CENSUS IN MONTENEGRO

Resume

The results of the population census conducted in Montenegro in December 2023 show several important indicators. First, a clear division into several national communities: Montenegrins, Serbs, Bosniaks, Albanians... Second, the Montenegrin people have retained the status of the majority people in Montenegro. This majority, however, is only relative (only 2 out of 5 residents of Montenegro belong to the Montenegrin nation). Montenegro is officially a multinational community, without a majority of people. Third, the Serbs have retained the position of the second largest national group in Montenegro. There are 4.2% more Serbs than in the previous census in 2011. Every third resident of Montenegro is a Serb by nationality. Fourth, the Bosniaks have increased their population at the expense of Muslims. They now make up 9.2% of the population. Now, a part of Bosniaks, who previously declared themselves as national Montenegrins, have returned to the Bosniak national corps. Fifth, the number of Albanians has remained within the expected limits (around 5%). The census results reveal the following identity intersections: Montenegrins in the majority want Montenegro as a civil community of national Montenegrins, to which all national-ethnic groups in the country should belong. Supporters of this idea see Montenegro in the regional environment of the European Union and NATO. On the other hand, the majority of the Serbian people in Montenegro see the future in closer integration of Montenegro

---

* E-mail address: vladan.stankovic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1539-9870.

with Serbia and Bosnia and Herzegovina (Republika Srpska). The majority of Serbian political entities in Montenegro do not oppose membership in the European Union, but advocate non-aligned military neutrality, and see Montenegro outside the NATO pact. Finally, there is a third, middle option of residents who declare themselves Montenegrins, but who also preserve part of their Serbian identity: they speak the Serbian language, or at least attend the canonical church – the Serbian Orthodox Church. This population remains committed to the “democratic values” of EU and NATO membership, but wants to achieve closer relations with Serbia and Bosnia and Herzegovina (Republika Srpska). The government of Milojko Spajić, his political movement (PES) in coalition with the Democrats of Montenegro, forms the backbone of this commitment. Montenegro is seen as a community of equal citizens but also of the peoples who live in it: Montenegrin, Serbian, Bosniak, and Albanian. The idea is that all ruling parties, with the opposition political movement URA of Dritan Abazović, build a reference political framework for control and changeability of power. This would avoid the danger of the return of former Montenegrin President Milo Đukanović’s DPS to power. The defense of democratic mechanisms and the defense of multinational stability remain the core values of these political processes.

Keywords: Montenegro, Identity of Serbs, Census, Montenegrins, Identity politics, National interest

---

^{**} Овај рад је примљен 27. августа 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. новембра 2025. године.

Данило Стевандић*

Правни факултет Универзитета Унион, Београд

„БЕЗБЕДНОСНО ОСЕТЉИВО ПОДРУЧЈЕ” КАО ПОВОД ЗА ОГРАНИЧЕЊЕ СЛОБОДЕ ОКУПЉАЊА

Сажетак

Безбедносно осетљиво подручје представља дефинисану област око зграда највиших органа власти, објеката од посебног значаја за безбедност државе и појединих установа чија је основна сврха да посебним режимом јавних окупљања на том простору обезбеди несметан рад тих органа. После уводног излагања, питање места окупљања је обрађено са теоријскоправног становишта, а затим је извршена историјскоправна и упоредноправна анализа безбедносно осетљивог подручја као повода за ограничење окупљања. У четвртом делу применом правнодогматског метода анализирана су ограничења места окупљања у Републици Србији. Аутор закључује да примена посебног правног режима окупљања у безбедносно осетљивом подручју има уставно оправдање, али само ако такав режим подразумева релативну забрану окупљања, уз примену принципа пропорционалности. Безбедносно осетљиво подручје не може *per se* представљати уставноправно оправдан разлог ограничења слободе окупљања, већ мора бити доведено у непосредну везу с неким од међународноправних или уставноправних основа ограничења слободе окупљања.

---

* Имејл адреса: stevandic.danilo@gmail.com; ORCID: 0009-0007-4468-5477.

Закон о јавном окупљању у Републици Србији прописује ограничења места окупљања, укључујући и места која би се према упоредноправним искуствима могла сматрати безбедносно осетљивим подручјем, али би се са доста основа могло поставити питање уставности појединих од њих због тога што су унапред законом одређена, општа и апсолутна.

Кључне речи: окупљање, безбедносно осетљиво подручје, мирно подручје, означено подручје, принцип пропорционалности

УВОД

Слобода окупљања зајемчена је бројним међународним, регионалним и националним правним инструментима као основно људско право (нпр. ZORMPOGPP 1971, чл. 21; ZOREKZZLJPOS 2003, чл. 11; Grundgesetz 1949, Art. 8). Упркос томе што је правно призната и заштићена као људско право највишег ранга, слобода окупљања није неприкосновено људско право. Изузетно, када то налажу разлози који се према стандардима демократског друштва сматрају оправданим, слобода окупљања може бити *lege artis* ограничена. Такви разлози су, с једне стране, заштита права других лица, а с друге стране, заштита општег (јавног) интереса који се испољава кроз увек недовољно одредиве друштвене вредности (национална и јавна безбедност, јавни ред, јавно здравље и јавни морал).

Међународноправна и уставна јемства слободе окупљања као основног људског права претпостављају право људи да се несметано и без посебног одобрења састају са другим људима, сами одређују место, време, начин и садржај окупљања. Приликом разраде уставних норми, поједина национална законодавства, међутим, прописују и друга ограничења слободе окупљања (персонална, временска, начин и др.), а међу њима нас овде занима место окупљања. Окупљање људи је начелно допуштено на сваком јавном месту, осим на јавним местима на којима окупљање није дозвољено, за која се у упоредном праву користе различити термини – мирно (пацификовано) подручје, означено подручје и др. (BefBezG 2008), а која у овом раду означавамо општим изразом

„безбедносно осетљиво подручје”. Упоредо с тим, уживање слободе окупљања може бити деликатно на и месту у приватној својини које је отворено за јавност – тржни центри, аеродроми у приватној својини и др. (*Lloyd Corp., Ltd. v. Tanner*).

Циљ овог рада је да испита у каквој су релацији слобода окупљања и безбедносно осетљиво подручје, да ли безбедносно осетљиво подручје *per se* може представљати разлог ограничења слободе окупљања и ако може, да ли је такво ограничење апсолутно, тј. какав је односни правни режим? Полазну хипотезу истраживања представља став да безбедносно осетљиво подручје као место окупљања, само по себи, не може представљати разлог ограничења слободе окупљања.

ОДРЕЂЕЊЕ МЕСТА ОКУПЉАЊА У НЕМАЧКОМ И ПРАВУ САД

Јавни простор одувек је био препознат као место сабирања људи, колективног обзнањивања мишљења, размене идеја и политичких ставова. Антички примери – грчке агоре и римски форуми – и њихови савремени еквиваленти имају нарочити значај за начело демократије. Демократија и отворено друштво претпостављају постојање јавне сфере која посредује између друштва и појединаца, с једне стране, и државе која промовише опште добро и ограничава индивидуалне ексцесе, с друге стране (Douzinas, Homewood, and Warrington 1988, 12). Јавна сфера као таква омогућава дијалог, дебату, критику, креирање јавног мњења и контролу власти. Међутим, ни у земљама с развијеном демократском традицијом, савремени облици јавне сфере (телевизија, интернет, социјалне мреже, новине, часописи, маркетинг и др.) нису потпуно отворене и доступне свакоме, свагда и свугде. Наизглед апсурдан, закључак да развој техничког потенцијала за комуникацију није оснажио јавну дебату (15) чини се и данас посве утемељен. Најмање моћни чланови друштва, углавном, немају прилику да комуницирају путем масовних медија, већ користе окупљања на јавним местима (дељење летака, памфлета и др.) како би на ефикасан и јефтин начин изразили свој став и упутили поруку циљним групама. Мањинске и непривилеговане групе, посебно у амбијенту наглашених социјалних тензија и ограниченог приступа медијима, све чешће прибегавају јавном простору.

Уживање слободе окупљања и изражавања физичким присуством на јавном месту чини угаони камен сваке здраве демократске заједнице. У свом идеалтипском облику, окупљања су заједничка изражавања мишљења и уверења, при чему учесници, с једне стране, заједно с другима потврђују сопствена уверења, и с друге стране, према вани – већ самом присутношћу, врстом наступа и опхођењем једних с другима или избором места – у пуном смислу речи, заузимају став и обзнањују своје гледиште (BverfGE 69, 315). Отуда не треба да чуди то што се овако схваћеној слободи окупљања приписује плебисцитарни, па чак и плебејски призив (Preuß 2012, 952). За разлику од других облика јавне сфере (медија, интернета и др.), уживање слободе окупљања као такво представља ефикасније средство политичке борбе због тога што овде увек постоји могућност непосредног преласка са заједничког изражавања мишљења на заједничко деловање. Пројс (952) упозорава да се због инхерентно физички изражајног карактера окупљање може изродити у колективно насиље и довести у опасност јавну безбедност или јавни ред.

Премда свако окупљање на јавном месту има за циљ да пошаље одређену поруку учесницима у јавном и политичком животу, уставна јемства ипак не подразумевају да се свако са својим мишљењем или уверењем може обратити групи на било ком јавном месту. Како наводи Салат (Salát 2012, 360-361), на појединим јавним местима може се ограничити окупљање због тога што се на таквим местима налази предмет протеста или мета протеста (зграде законодавног тела, судова, затвора, војних објеката, болница, резиденција државних функционера и др.), због комеморативног значења (спомен-обележја) или природе места (гробље).

БЕЗБЕДНОСНО ОСЕТЉИВО ПОДРУЧЈЕ

Безбедносно осетљиво подручје може се одредити као дефинисана област (простор) непосредно око зграда највиших органа власти (законодавно тело, врховни суд или шеф државе), одређених установа (болнице, школе) и објеката од стратешког и посебног значаја (нуклеарна постројења, касарне) у којој редован рад органа власти, установа, односно објеката захтева примену посебног правног режима окупљања. Могуће обрасце правног режима окупљања у безбедносно осетљивом подручју анализирамо

у правном поретку Немачке и Сједињених Америчких Држава као респектабилним примерима упоредног права.

Безбедносно осетљиво подручје има веома дугу традицију и директни је потомак одређених области око средњовековних градова у којима, ради заштите сопствене трговине, страним трговцима није било дозвољено да продају своју робу. Како наводи Кајзер (Kaiser 2020), у Немачкој су забрањена миља (*Bannmeilen*) или пацификовано подручје (*Bannkreis*) први пут формално уведени законом 1920. године, али њихов концепт није био изграђен ни према традиционалним нити упоредноправним моделима. Увођење савременог концепта (*Bannmeilen*) мотивисано је спречавањем инцидената насилног уласка у законодавна тела, сличних крвопролићу испред Вајмарског Рајхстага када је током расправе око контроверзног закона о радничким саветима убијено и рањено више десетина демонстраната и полицајаца. Првог дана по ступању на дужност канцелара (1933), Адолф Хитлер (*Adolf Hitler*) је омогућио својим присталицама да се окупљају око зграда државних органа (Burkert, Matusek, and Wippermann 1982, 70). *Bannmeilen* је поново уведен законом (*Bannmeilen-Gesetz* 1955) чије су одговарајуће одредбе, уз измене (1969), касније инкорпориране у важећи закон (BefBezG 1999).

Упоредноправно посматрано, питање безбедносно осетљивих подручја у периоду од друге половине 20. века до сада било је углавном уређено законом (BefBezG 2008; U.S. Code), али су за разлику од ситуације у Немачкој, релевантне одредбе у САД (U.S. Code) укинуте одлуком суда због неуставности (*Jeannette Rankin Brigade et. al., v. Chief of Capitol Police et. al.*).

У Немачкој су законом прописана мирна подручја (*befriedeten Bezirke*) с циљем да заштите јавну безбедност, јавни ред и Савезни парламент и Савезни уставни суд од ометања и опасности, а њихове границе су прецизиране у посебном прилогу закона (BefBezG 2008, Art. 1). Посебан закон (BefBezG 2008) резултат је примене уставног овлашћења према коме основно право на слободу окупљања на отвореном простору може бити ограничено законом (*Grundgesetz* 1949, Art. 8).

Према одредбама закона окупљања на отвореним и мирним подручјима су забрањена (BefBezG 2008, Art. 2). Висок уставни ранг слободе окупљања, ипак, захтева да ово ограничење нема апсолутни карактер. Грађани имају право да на основу претходно добијеног

одобрења одрже мирно окупљање које не омета рад заштићених уставних органа и њихових радних тела, као ни слободан приступ њиховим зградама (Art. 3). Окупљање ће, по правилу, бити одобрено у данима када се у Савезном парламенту не одржавају заседања, односно састанци. Захтев се подноси најмање седам дана пре почетка окупљања Савезном министарству унутрашњих послова, грађевина и заједница, које одлучује заједно са председником конкретног уставног органа, уз могућност наметања одређених безбедносних услова.

Забрана окупљања у мирним подручјима усмерена је дакле на обезбеђивање услова за редован рад савезних уставних органа, тј. да се њихови послови обављају без било каквих уплитања и сметњи које могу настати услед окупљања. Правни режим релативне забране представља солидно законско решење, јер очигледно нема за циљ да потпуно онемогући приступ у мирно подручје, већ да се наметањем услова (на пример, у „вези са временом, местом и начином” окупљања) успостави равнотежа између уживања слободе окупљања, с једне стране, и несметаног рада највиших државних органа (сврха ограничења), са друге стране.

У САД, након што је судском одлуком (*Jeannette Rankin Brigade et. al., v. Chief of Capitol Police et. al.*) укинута забрана, правни режим окупљања је обликован доктрином јавног форума и тестом ограничења слободе говора, а таква судска пракса захтева одређена појашњења. Врховни суд је стао на становиште да „ограничење времена, места и начина” слободе окупљања и изражавања мора да буде „садржајно неутрално”, „уско усмерено на постизање значајног владиног интереса” и да „оставља отвореним довољно алтернативних начина комуникације путем информација” (*Cox v. New Hampshire*), али притом „не мора подразумевати примену најмање рестриктивне или најмање ометајуће мере”, тј. да изабрани начини ограничења „нису шири него што је потребно да би се остварио владин интерес” (*Ward v. Rock Against Racism*). Суштина је у одговору на питање „да ли је начин изражавања у основи некомпатибилан са уобичајеном активношћу одређеног места у одређено време” (*Grayned v. City of Rockford*). Гардашевић (Gardašević 2011, 501-502) наводи да америчка правна наука у оваквој шеми судског надзора види тест „средње контроле” (*intermediate scrutiny*), који се налази између теста „рационалности” (*rationality*) и теста строге контроле (*strict scrutiny*).

Правни режим окупљања у САД скројио је Врховни суд по мери Првог амандмана. Доктрину јавног форума успоставио је пресудом у предмету *Hague v. CIO*. Трипартитну шему јавног форума чини: 1) традиционални јавни форум (*Traditional Public Forum*) – јавне површине које су традиционално намењене окупљању и дебати (улице, тротоари, тргови, паркови и слични простори). Влада не може на њима да потпуно ограничи комуникативне и експресивне активности, а ограничења „времена, места и начина” подлежу контроли у опсегу „теста строге контроле” и „теста средње контроле” (*Police Dept. of City of Chicago v. Mosley*); 2) означени јавни форум (*Designated Public Forum*) – простори у јавном власништву које влада одлуком отвара за експресивне активности под одређеним условима (подручје Капитола, суднице, државне школе и др.). Експресивне активности нису њихова основна и једина сврха, па влада нема обавезу да такве просторе неограничено држи отвореним. Међутим, докле год су отворени, влада је везана истим стандардима који се односе на традиционални јавни форум (*Widmar v. Vincent*); 3) нејавни форум (*Nonpublic Forum*) – простори у јавном и приватном власништву који нису намењени експресивним активностима, већ другим сврхама (аеродроми, поште, затвори, војне базе, приватне резиденције и др). Влада може да значајније ограничи експресивне активности, али таква ограничења морају бити разумна (*reasonable*) у складу са сврхом конкретног подручја и не смеју испољавати неслагање владе са садржајем говора (*Perry Educ. Ass'n v. Perry Educators' Ass'n*).

Улице и тротоари око зграде законодавног тела и суда традиционално представљају јавни форум, па су мирна окупљања на тротоарима око њих заштићена Првим амандманом (*Edwards v. South Carolina*). Судска пракса, наиме, полази од сврхе (намене) конкретног органа власти. Подручје око зграде законодавног тела (Капитол) је традиционално отворено за јавност, никада га није карактерисао спокој и тишина болнице или библиотеке, нити је примарна сврха овог тела (законодавна делатност) неспојива са одржавањем окупљања. Основна функција законодавног тела у демократском друштву претпоставља доступност мишљењу јавности, за разлику од судске власти која не одлучује у случајевима позивајући се на мишљење јавности и где интегритет судског процеса не може да опстане у „атмосфери узбуђења гомиле” (*Cox v. Louisiana*). Премда вршење судијске функције изискује већи степен

изолације и тишине, тј. одсуство спољашњих утицаја, не само непосредним физичким присуством, већ и у погледу нивоа буке, упада у очи то да у досадашњој судској пракси ипак нису утврђени јасни критеријуми за одређивање просторних граница окупљања. Могу постојати различити легитимни разлози за ограничење слободе окупљања и изражавања на оваквим местима (штета на зградама, блокада пролаза, опасност за запослене, ометање рада), али општа забрана која не узима у обзир уредно пријављена окупљања, њихов миран карактер и број учесника није у складу са Уставом (*Jeannette Rankin Brigade et. al., v. Chief of Capitol Police et. al; United States v. Grace*). С тим у вези, Салат (Salát 2012, 387-388) закључује да би ометање приступа и рада суда, повреда лица или оштећење имовине могло представљати разлоге за забрану окупљања. Претпостављамо да би Врховни суд подржао и „сваки други разлог” који би представљао „јасну и непосредну опасност”.

Затвори и војне базе, према ставу Врховног суда, представљају нејавни форум и као такви укључују могућност ограничења окупљања. Затвори су, за разлику од Капитола као подручја главног града традиционално отвореног за јавност, изграђени из безбедносних разлога и као такви нису отворени за јавност (*Adderly v. Florida*). Функција војске искључује слободу говора унутар војне базе која уопште није намењена за активности Првог амандмана и није јавни форум. Нејавни форуми су изван сваке заштите, осим у случају „неразумних, злобних и арбитрарних” акција власти (*Greer v. Spock*). Као што је видљиво, за суд је одлучујућа намена (сврха) простора или објекта на који претендује слобода говора.

Чини се смисленим поставити питање о оправданости постојања безбедносно осетљивог подручја? Како наводи Салат (Salát 2012, 382), део немачке правне науке (Schneider 2000, 263-264; Werner 2000, 370, 373) сматра да посебан закон (BefBezG 2008) није неопходан за постизање циљева којима тежи и да би доследна примена других релевантних закона била сасвим довољна да обезбеди интегритет и заштиту парламента. Према супротном гледишту, које заступа Милер-Франкен (*Müller-Franken*), посебан закон (BefBezG 2008) није несразмеран – његов двоструки циљ, заштита физичког интегритета посланика и очување слободе избора посланика, није ни историјски застарео ни уставно нелегитиман, већ усмерен на заштиту парламента као центра демократије; други важећи закони не гарантују заштиту угрожених добара која би била

исте ефективности као забрањена миља; носиоци основних права имају могућност да окупљање преместе на другу локацију, а могу се обратити и полицији за изузеће, које ће им бити одобрено ако окупљање не буде представљало опасност за парламент.

Како се може видети, безбедносно осетљиво подручје у правном режиму релативне забране окупљања уз поштовање принципа пропорционалности, као превентивна мера за спречавање претњи редовном процесу рада државних органа, може имати уставноправно утемељење. Окупљање у мирном подручју, као и на сваком другом месту, треба да преношењем поруке изврши изванредан притисак и утиче на доношење одлука, посебно у раду парламента, али никако не би смело да такве одлуке изнуђује.

Такође, намеће се и питање да ли би спонтана окупљања у безбедносно осетљивом подручју уживала правну заштиту? Конститутивни елементи спонтаног окупљања (конкретан повод, непостојање организатора и пријаве окупљања), с једне стране, и посебан правни режим окупљања, са друге стране, наводе на закључак да је одржавање таквог окупљања начелно забрањено. Непостојање пријаве окупљања, тј. захтева за одобрење искључује процену и доношење одлуке о могућем ометању рада заштићених уставних органа. Спонтана окупљања нису уређена законом (VersG 1953), али Савезни уставни суд сматра да таква окупљања подлежу уставним јемствима (Grundgesetz, Art. 8) и да се на њих не примењују прописи о окупљању, јер се на тај начин не могу остварити циљеви таквих окупљања (BVerfGE 69, 315, 74). Признање спонтаних окупљања долази отуда што уставне одредбе (Grundgesetz, Art. 8) суштински гарантује слободу окупљања „без регистрације или дозволе” (пара. 1), иако се та слобода за окупљања на отвореном простору може ограничити законом (пара. 2). Таква ограничења не могу у потпуности поништити уставна јемства (пара. 1) за одређене врсте догађаја, већ ова гаранција изузима обавезу пријаве под наведеним условима. Повреда обавезе пријављивања не води аутоматски до забране или прекида једног окупљања, због тога што допуштено окупљање не јемчи закон, већ основно право предвиђено уставом, а закон само прописује ограничења када су потребна. Полицијске мере увек морају бити усмерене на конкретну опасност за јавну безбедност и јавни ред, неопходно је обазриво одмерити да ли уживање основног права или прекид окупљања представља претежнији интерес. Слобода окупљања може бити на

другом месту само када баланс интереса који узима у обзир важност слободе показује да је то неопходно за заштиту других правних интереса једнаке вредности (Grote 2014, 59). Прекид окупљања није правна обавеза, већ овлашћење надлежног органа, који на основу дискреционе оцене процењује испуњеност услова за његову примену. Складно томе, спонтано окупљање би у мирном подручју уживало правну заштиту све док је мирног карактера, у смислу одсуства било ког облика насиља (Nowak 2005, 486-487), и док не омета рад конкретног уставног органа, укључујући безбедан приступ запосленима. Прекид спонтаног мирног окупљања само због изостанка одобрења не би прошао тест пропорционалности, али би минимално новчано кажњавање учесника (BefBezG, Art. 4) било у складу са праксом Европског суда за људска права [ЕСЉП] (*Ziliberg v. Moldova*, 61821/00, para. 2). Изазов код спонтаних окупљања огледа се у томе што полиција није у могућности да кроз сарадњу са организатором пропорционалним мерама доведе у склад супротстављене интересе (уживање слободе окупљања и редован рад уставног органа), па се уставност таквих окупљања процењује *case by case*.

ОГРАНИЧЕЊЕ МЕСТА ОКУПЉАЊА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Слобода окупљања зајемчена је у Уставу (Ustav Republike Srbije 2006, чл. 54) на начин да је „мирно окупљање грађана [...] слободно”; окупљање у затвореном простору не подлеже одобрењу, ни пријављивању; „зборови, демонстрације и друга окупљања грађана на отвореном простору пријављују се државном органу, у складу са законом” и да се „слобода окупљања може [...] законом ограничити само ако је то неопходно ради заштите јавног здравља, морала, права других или безбедности Републике Србије”. Према ставу Уставног суда Србије, „одржавање јавних скупова начелно [је] дозвољено свуда”, а „може бити прописано [...] изузимање одређеног простора на коме се може одржати јавни скуп [...] због заштите оних вредности које су Уставом утврђене као основ ограничења саме слободе” (Odluka USRS, IUz-204/2013).

У важећем закону (ЗЈО 2016, чл. 6) прописана су следећа ограничења места окупљања:

„Окупљање није дозвољено на месту на којем, због карактеристика самог места или његове посебне намене, прети опасност од наступања угрожавања безбедности људи и имовине, јавног здравља, морала, права других или безбедности Републике Србије.

Под местом из става 1. овог члана, у смислу овог закона, сматра се простор испред здравствене установе, школе, предшколске установе, као и простор испред објеката од стратешког и посебног значаја за одбрану и безбедност Републике Србије.

Окупљање није дозвољено на местима на којима се одржавањем окупљања крше људска и мањинска права и слободе других, угрожава морал или на местима која су затворена за јавност”.

Законско ограничење заснива се на „карактеристикама” и „посебној намени” места и путем формулације „прети опасност од наступања угрожавања” повезује се са уставом заштићеним вредностима (чл. 6 ст. 1). Према тим критеријумима, место на коме није дозвољено окупљање прецизира се као „простор испред здравствене установе, школе, предшколске установе, као и простор испред објеката од стратешког и посебног значаја за одбрану и безбедност Републике Србије” (чл. 6 ст. 2). Поставља се питање шта је са простором иза или непосредно уз такве установе или објекте. Уместо синтагме „простор испред”, боље решење била би формулација „простор непосредно око” установе или објекта. Таква места због њихових „карактеристика” и „посебне намене” могуће је уставноправно подвести под поједине уставне разлоге за ограничење слободе окупљања (Ustav Republike Srbije 2006, чл. 54. ст. 4), али проблем је у томе што су таква ограничења општа, апсолутна и претходна (Stevandić 2019, 203). Ограничења су општа јер се односе на сва окупљања на одређеном месту – не повлаче разлику између појединих врста (политичка, хуманитарна и др.). Апсолутна су јер не познају изузетке, а претходна јер су унапред утврђена законом. Може бити уставноправно спорно оправдати ограничење мирног окупљања испред болнице којим се не ремети мир пацијената и не омета приступ запосленима и возилима хитне помоћи (на пример, здравствени радници стоје на тротоару испред болнице, држе транспаренте и мирно протестују због лоших услова

рада); или мирно окупљање просветних радника испред школске установе у време када се у њој не налазе ученици (распуст или у време када нема наставе) које не омета приступ згради установе и рад запослених. Уместо законом унапред прописаних општих и апсолутних ограничења, законодавац би могао да успостави режим релативних ограничења – на основу поднете пријаве, узимајући у обзир врсту окупљања, број учесника и друге релевантне околности, полиција би дозираним наметањем законом утврђених услова (време, место или начин) успоставила баланс између сврхе ограничења и уживања слободе окупљања (принцип пропорционалности).

Законска ограничења окупљања (ЗЈО 2016, чл. 6 ст. 2), такође, захтевају одговоре на најмање два питања (Stevandić 2019, 203). Прво, која су то места на којима би се „одржавањем [мирног – прим. Д. С.] окупљања кршила људска и мањинска права и слободе других” и друго, која су то места на којима би се „одржавањем мирног окупљања угрозио морал”? Ово законско решење више наликује ограничењу по основу садржаја него по основу места окупљања и неодољиво подсећа на народну изреку „од вишка глава не боли”. Али, ограничење основне слободе не сме имати „вишак”! И ово ограничење је опште и апсолутно. Није једноставно разабрати на којем би се то јавном месту самим одржавањем окупљања, на пример културног или хуманитарног карактера, кршила људска и мањинска права и слободе других или угрозио морал. Ако је законодавац, поред осталог, мислио на нејавна места, тј. на просторе који су у приватној својини (кршење права на имовину, Устав Републике Србије 2006, чл. 58), остао је недоречен у погледу одговора на питање да ли на простору у приватној својини који је доступан јавности у одређене сврхе (тржни центар или аеродром) правну заштиту уживају сва јавна окупљања или само она јавна окупљања која су повезана са сврхом због којег је такав простор отворен за јавност. У недостатку релевантне судске праксе¹ и објашњења у

¹ Службени претраживач базе података Управног суда Републике Србије у погледу слободе окупљања наводи 36 одлука, али се ниједна одлука не односи на ограничење по основу места окупљања. Последњи приступ: 2. децембар 2024. <https://www.up.sud.rs/odluke-suda-2/>. У бази података Уставног суда у погледу чл. 54. Устава Републике Србије 2006 наводи се осам одлука. Последњи приступ: 2. децембар 2024. <https://ustavni.sud.rs/sudska-praksa/baza-sudske-prakse>. Такође, у бази судске праксе ЕCHR у погледу чл. 11. Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода не наводи се ниједан предмет против Републике Србије.

образложењу Предлога закона (Vlada Republike Srbije [VRS] 2015) ни појам „место окупљања” није нам од превелике помоћи, будући да се, онако како га закон одређује (ZJO 2016, чл. 4), *in sensu materiali* подудара са појмом „јавно место” (ZOJRM, чл. 3 st. 1). Складно томе, намеће се друго питање – која би то била „јавна” места на којима није дозвољено окупљање јер су затворена за јавност. Правна логика налаже да би се могло радити о јавним местима која су привремено затворена за јавност (на пример, реконструкција градског трга), али законодавац то нормом не наговештава, а судска пракса (ни правна наука!) то аргументацијом не објашњава. Ако је, може бити, законодавац под „местима која су затворена за јавност” мислио на просторе у приватној својини, што је ипак мало вероватно, онда је дефинитивно ускратио правну заштиту окупљањима на таквим местима, а то не одговара стварном животу.

Законом је прописано да ће „скупштина града, односно општине [...] у року од 60 дана од дана ступања на снагу овог закона одредити простор на којем није дозвољено окупљање из члана 6. став 1. овог закона” (ZJO 2016, чл. 24). Будући да то до сада није урађено, *a contrario* окупљање је дозвољено на свим јавним местима, осим оних јавних места за која се непосредном применом Закона може утврдити да окупљање на њима није дозвољено. Законодавац није одредио критеријуме за одређивање места окупљања, није прецизирао о којим је местима реч, нити је, сасвим оправдано, њихово одређивање делегирао јединицама локалне самоуправе (чл. 6 st. 3).

Конечно, и овде се поставља питање правне заштите спонтаних мирних окупљања на местима на којима окупљање није дозвољено. Закон је у том смислу јасан – на спонтана мирна окупљања не примењују се једино одредбе о ограничењу времена, али се примењују одредбе о ограничењу места (чл. 6 i 7). Међутим, полазећи од уставног јемства мирног окупљања и праксе ЕСЉП (*Bukta and others v. Turkey*, 25691/04, paras. 31-38), може се закључити да спонтаним окупљањима треба приступати *in favorem* све док су мирног карактера и не угрожавају уставом заштићене вредности или док је применом пропорционалних мера могуће успоставити

равнотежу између уживања слободе окупљања и остварења сврхе ограничења.

Иако се закону (ЗЈО 2016) могу упутити одређене критичке опаске, посматрано из угла правне заштите слободе окупљања значајнији је податак да, према доступној судској пракси (ф. 2), за време његове примене слобода окупљања ниједанпут није била незаконито ограничена с позивом на место окупљања.

ЗАКЉУЧАК

Место окупљања представља конститутивни елемент појма окупљања и од суштинског је значаја за слободу окупљања, посебно ако се она ужива непосредним присуством и деловањем на јавном месту. Место окупљања може бити коришћено и као разлог ограничења слободе окупљања прописивањем безбедносно осетљивих подручја као изузетака од правила да је мирно окупљање слободно на сваком јавном месту.

Безбедносно осетљиво подручје има за циљ обезбеђивање несметаног рада највиших државних органа (законодавног тела, уставног суда), објеката од посебног значаја за безбедност државе (војни објекти, нуклеарна постројења) и појединих установа (болнице, школе, затвори). Само по себи, ипак, не може представљати уставноправно ваљан разлог ограничења слободе окупљања, већ мора бити директно повезано са неким од међународноправних или уставних разлога за ограничење, будући да међународни, регионални и национални правни инструменти не прописују место окупљања као разлог његовог ограничења. Разлози ограничења попут, нпр. „омогућавања слободног приступа”, „безбедност запослених”, „несметан рад органа”, узети сами за себе, немају правног утемељења, али би се уставноправно могли оправдати само као одговарајућа правно аргументована конкретизација „заштите права других” (право на рад, право на слободу и безбедност) или „заштите националне безбедности” (несметан рад војне базе) и др. Разуме се, таква ограничења не смеју бити општа и апсолутна, већ релативна и брижљиво одмерена, како би представљала меру прикладну за остваривање сврхе ограничења и омогућавање уживања слободе окупљања.

Посебан правни режим окупљања у безбедносно осетљивом подручју има уставноправно оправдање, под условом да

подразумева релативну забрану окупљања, уз примену принципа пропорционалности. У односу на општи правни режим окупљања, посебан правни режим у безбедносно осетљивом подручју омогућава ефикаснију контролу и има снажнији превентивни (одвраћајући) ефекат на могуће опструкције рада заштићених органа/установа. Англосаксонско право предност ипак даје заштити основних права и слобода, будући да су у САД укинута законске одредбе о заштићеним подручјима, за разлику од Немачке у којој је на снази посебан закон о таквим подручјима.

Закон о јавном окупљању у Републици Србији прописује ограничења места окупљања, укључујући и места која би се могла сматрати безбедносно осетљивим подручјем. За разлику од упоредноправних искустава, наш закон не прописује ограничење окупљања на простору око Дома Народне скупштине и Уставног суда, већ таква ограничења, због карактеристика самог места или његове посебне намене, резервише за простор испред здравствене установе, школе, предшколске установе, објеката од стратешког и посебног значаја за одбрану и безбедност Републике Србије. Окупљање није дозвољено и на местима на којима се одржавањем окупљања крше људска и мањинска права и слободе других, угрожава морал или на местима која су затворена за јавност.

Место окупљања могло би се као ограничење окупљања уставноправно оправдати само уколико се законом доведе у непосредну везу са вредностима које јемчи Устав (Ustav Republike Srbije 2006, чл. 54 ст. 4), као што то, уз наведене недостатке, чини закон (ЗЈО 2016, чл. 6). Такав „положај” места окупљања изискује уставно начело (Ustav Republike Srbije 2006, чл. 20 ст. 1) према коме за законско ограничење зајемчене слободе или права није довољно да Устав допушта ограничење, већ до ограничења може доћи само у сврхе ради којих га Устав допушта, у обиму који је неопходан да се уставна сврха ограничења задовољи у демократском друштву и без задирања у суштину зајемченог права. Спонтаним окупљањима треба приступати *in favorem*, а њихову уставност процењивати од случаја до случаја, према стандардима судске праксе.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Adderly v. Florida*, 385 U.S. 41 (1966). Last accessed 15 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/385/39/>.
- Bannmeilen-Gesetz [Bannmeilen-Gesetz], 6. August 1955. Last accessed 13 October 2025. https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl155s0504.pdf#/text/bgbl155s0504.pdf?_ts=1760379232909.
- Bukta and others v. Turkey*, No. 25691/04, Judgement of 17 July 2007, ECLI:CE:ECHR:2007:0717JUD002569104. Last accessed 13 October 2025. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-81728%22%5D%7D>.
- Burkert Hans-Norbert, Klaus Matušek and Wolfgang Wippermann. 1982. “*Machtergreifung*”. Berlin 1933. Berlin: Edition Hentrich im Rembrandt-Verlag.
- BverfGE 69, 315, 1 BvR 233, 341/81, Urteil vom 15. Mai 1985.
- Cox v. Louisiana*, 379 U.S. 559 [1965]. Last accessed 16 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/379/559/>.
- Cox v. New Hampshire*, 312 U.S. 569 [1941]. Last accessed 16 October. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/312/569/>.
- Douzinias Costas, Stephen Homewood and Ronnie Warrington. 1988. “The shrinking scope for public protest.” *Index on Censorship*, 17 (8): 12-15.
- Edwards v. South Carolina*, 372 U.S. 229 [1963]. Last accessed 17 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/372/229/>.
- Gardašević, Đorđe. 2011. „Pravo na javno okupljanje u hrvatskom i komparativnom pravu.” *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 48 (3): 487-519.
- Gesetz über befriedete Bezirke für Verfassungsorgane des Bundes [BefBezG], 8. Dezember 2008, BGBl. I S. 2366. Last accessed 13 October 2025. https://www.gesetze-im-internet.de/befbezg_2008/.
- Gesetz über befriedete Bezirke für Verfassungsorgane des Bundes [BefBezG], 11. August 1999, BGBl. I S. 1818. Last accessed 13 October 2025. https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav?startbk=Bundesanzeiger_BGBI&jumpTo=bgbl199s1818.pdf#/text/bgbl199s1818.pdf?_ts=1760379386671.
- Gesetz über Versammlungen und Aufzüge (Versammlungsgesetz), [VersG], 24. Juli 1953. Last accessed 25 November 2025 <https://www.gesetze-im-internet.de/versammlg/BJNR006840953.html>.
- Grayned v. City of Rockford*, 408 U.S. 104 [1972]. Last accessed 16 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/408/104/>.

- Greer v. Spock*, 424 U.S. 828, 840 (1976). Last accessed 18 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/424/828/>.
- Grote Rainer. 2014. “Germany.” In *Comparative Study: Freedom of Peaceful Assembly in Europe*, eds. Anne Peters and Isabelle Ley, 54-62. Max Planck Institute for Comparative Public and International Law. Last accessed 5th December 2024. <chrome-extension://efaidnbmninnbpcajpcgclclefindmkaj/https://www.venice.coe.int/files/assemblies_report_12march2014.pdf>.
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 23. Mai 1949. Last accessed 13 October 2025. <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.
- Hague v. Committee for Industrial Organization*, 307 U.S. 496 [1939]. Last accessed 15 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/307/496/>.
- Jeannette Rankin Brigade et. al., v. Chief of Capitol Police et. al.*, 342 F. Supp. 575, 584 (D.C. 1972). Last accessed 18 October 2025. <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/342/575/2339637/>.
- Kaiser, Tobias. 2020. “Die Erfindung der ‘Bannmeile’ in der Weimarer Republik Polizeilicher und symbolischer Schutzraum mit widersprüchlicher Geschichte”. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 71 (5-6): 262-279.
- Lloyd Corp., Ltd. v. Tanner*, 407 U.S. 551 (1972). Last accessed 17 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/407/551/>.
- Müller-Franken, Sebastian. 2011. *Stellungnahme zum Gesetzentwurf der Fraktion DIE LINKE für ein Gesetz zur Aufhebung des Gesetzes über die Bannmeile des Hessischen Landtags*. Last accessed 5th December 2024. <chrome-extension://efaidnbmninnbpcajpcgclclefindmkaj/<https://starweb.hessen.de/cache/AV/18/INA/INA-AV-058-T1.pdf>>.
- Nowak, Manfred. 2005. *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*. Kehl: N.P. Engel Publisher.
- Odluka Ustavnog suda Republike Srbije [USRS], IUz-204/2013 od 09.04.2015. godine, „Službeni glasnik RS”, br. 88/2015.
- Perry Educ. Ass’n v. Perry Educators’ Ass’n*, 460 U.S. 37 [1983]. Last accessed 17 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/460/37/>.
- Police Dept. of City of Chicago v. Mosley*, 408 U.S. 92 [1972]. Last accessed 15 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/408/92/>.
- Preuß, Ulrich K. 2012. “Associative Rights (The Rights to The Freedoms of Petition, Assembly, and Association).” In *Comparative Constitutional Law*, eds. Michel Rosenfeld, András Sajó, 949-964. Oxford: Oxford University Press.

- Salát, Orsolya. 2012. "From the Muss Mind to Content Neutrality: Freedom of Assembly in a Comparative Perspective." PhD diss, Central European University. Last accessed 3rd December 2024. <file:///C:/Users/hp/Downloads/salat_orsolya%20(10).pdf>.
- Schneider, H. P. 2000. "Frieden statt Bann – Über eine reform, die nichts kostet, aber auch wenig wer ist". *NJW*, 53 (4): 263-264.
- Stevandić, Danilo. 2019. „Granice slobode okupljanja – standardi Evropskog suda za ljudska prava”. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 68 (1): 182-208. doi: 10.5937/AnaliPFB1901193S
- United States v. Grace*, 461 U.S. 171 [1983]. Last accessed 17 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/461/171/>.
- United States Code [US Code]. Last accessed 13 October 2025. <https://law.justia.com/codes/us>,
- Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, 98/2006 i 115/2021.
- Ward v. Rock Against Racism*, 491 U.S. 781, 798, 800 [1989]. Last accessed 18 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/491/781/>.
- Werner, Sascha. 2000. "Das neue Bannmeilengesetz der 'Berliner Republik'". *NVwZ*, 19 (4): 369–374. Last accessed 5th December 2024. <chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjcgclclefindmkaj/https://starweb.hessen.de/cache/AV/18/INA/INA-AV-058-T1.pdf>.
- Widmar v. Vincent*, 454 U.S. 263 [1981]. Last accessed 15 October 2025. <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/454/263/>.
- Vlada Republike Srbije [VRS]. 2015. *Predlog zakona o javnom okupljanju*. Poslednji pristup 8. decembar 2024. <https://www.srbija.gov.rs/prikaz/255719>.
- Zakon o javnom okupljanju [ZJO], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 6/2016.
- Zakon o javnom redu i miru [ZOJRM], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 6/2016 i 24/2018.
- Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda [ZOREKZZLJPOS], „Službeni list SCG – Međunarodni ugovori”, br. 9/2003, 5/2005 i 7/2005 – ispr. i „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori”, br. 12/2010 i 10/2015.
- Zakon o ratifikaciji Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima [ZORMPOGPP], „Službeni list SFRJ“, br. 7/1971.
- Ziliberberg v. Moldova*, No. 61821/00, Fourth Section Decision as to the Admissibility of 4 May 2004, ECLI:CE:ECHR:2005:0201JUD006182100. Last accessed 13 October 2025. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-23889%22%5D%7D>).

Danilo Stevandić*

Faculty of Law, Union University of Belgrade

“SECURITY SENSITIVE AREA” AS A REASON FOR RESTRICTING FREEDOM OF ASSEMBLY

Resume

A security-sensitive area represents a defined area around buildings of the highest authorities, buildings of special importance for the security of the state, and certain institutions whose basic purpose is to provide undisturbed work of the state bodies by applying a specific regime of public assembly in the area. After the introductory exposure, the issue of assembly location has been processed from the jurisprudential point of view, after which a legal history and a comparative law analysis of protected areas as a way of restricting assembly were performed. In the fourth part, restrictions on assembly locations in the Republic of Serbia were analysed by applying the legal dogmatics method. The author concludes that applying a specific legal regime of assembly in a protected area has constitutional justification, but only if such a regime implies a relative ban on assembly, along with applying the proportionality principle. Under the constitutional law, a protected area cannot represent a justifiable reason for restricting freedom of assembly per se, but it has to be directly related to some of the international law or the constitutional law grounds for restricting freedom of assembly. Law on Public Assembly in the Republic of Serbia prescribes restrictions on assembly locations, including locations which, according to the comparative law experiences, may be considered a protected area, but the constitutionality of some of the restrictions may be questioned for valid reasons since they are defined in advance by the law, and they are also general and absolute.

---

* E-mail adress: stevandic.danilo@gmail.com; ORCID: 0009-0007-4468-5477.

Keywords: assembly, security-sensitive area, peaceful area, designated area, proportionality principle

---

^{**} Овај рад је примљен 14. октобра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. новембра 2025. године.

Марко Мијатовић*

Независни истраживач, Београд

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У ЗАЈЕЧАРУ И КОСЈЕРИЋУ 2025. ГОДИНЕ

Сажетак

Редовни локални избори у граду Зајечару и Општини Косјерић, одржани 8. јуна 2025. године, представљали су прво изјашњавање грађана Србије у промењеним друштвено-политичким околностима изазваним новосадском трагедијом 1. новембра 2024. године у којима је због пада надстрешнице на железничкој станици страдало шеснаест људи. Ова трагедија праћена је студентским демонстрацијама започетим крајем истог месеца, прво од стране студената и професора београдског Факултета драмских уметности, а потом и осталих факултета и универзитета у Србији, који су добили на замаху почетком 2025. године и кулминирали протестом у Београду средином марта и окупљањем неколико стотина хиљада људи.

Укључивање студената (или како ћемо у тексту називати *студентског покрета*) значајно је променила политичку слику Србије кроз, како су показивала прва истраживања јавног мњења, пад или пак стагнацију популарности владајуће странке и њених коалиционих партнера, али и, парадоксално, странака опозиције, уз наглашени раст популарности студентског покрета као потенцијалне будуће политичке снаге. Прва прилика за демонстрацију нових

---

* Имејл адреса: markomijatovic78@gmail.com; ORCID: 0009-0008-9948-2287.

односа политичких снага били су дакле редовни локални избори у Зајечару и Косјерићу. Иако на њима опозиционе листе, уз подршку студентског покрета, нису успеле да однесу победу над странкама власти показало се да је њихов успех био далеко значајнији него на претходним изборима у овим локалним самоуправама.

Кључне речи: локални избори, Република Србија, политичке партије, град Зајечар, Општина Косјерић

УВОД

Циљ овог рада је да се да дескриптивна анализа редовних локалних избора из секундарних извора (у првом реду званичних статистичких података и медијског извештавања), уз примену основних аналитичких метода (синтеза, поређење, генерализација), како би се представили редовни локални избори у граду Зајечару и Општини Косјерић, одржани 8. јуна 2025. године, као први избори након новосадске трагедије у новембру 2024. године и таласа снажне друштвено-политичке кризе која је након ње захватила земљу. Научни значај овог рада везан је за генерално малу истраженост феномена локалних избора, у овом случају и као рефлексије коју догађаји са националног могу да се пренесу на локални политички ниво.

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ – ЗНАЧЕЊЕ И ФУНКЦИЈЕ

Локални избори су политички процес избора којим се успостављају представничка тела у локалним територијалним заједницама. Они имају секундарни значај у односу на националне изборе, а важност им варира од земље до земље у зависности од положаја локалних власти (Kasapović 2003, 199).

Особине локалних избора су двојачке. Они су „политички процеси исте врсте, али основна је разлика у томе што се ради о уласку у политичку арену на различитим нивоима друштвене моћи, управљања и утицаја у институцијама које се конституишу” (Jovanović 2009, 173). Па ипак, као и национални, локални избори су важан процес унутар једног демократског друштва у којима

компетитивни избори обезбеђују легитимитет поретка (Stepanov 2008, 128).

У хијерархији избора локални избори имају мању политичку тежину од националних, али свакако да имају свој значај у свакој земљи. Пре свега, локални избори по својој конституцији, имајући у виду бројност локалних самоуправа и њихових представничких тела као и број кандидата, представљају најшири облик партиципације на изборима пре свега у практиковању пасивног бирачког права. Конкретно, у Србији у циклусу локалних избора 2023. и 2024. године бирало се 6.127 одборника, док је у надметању учествовало 876 кандидатских листа са укупно 25.111 кандидата или више од четири кандидата на једно одборничко место (Republički zavod za statistiku, 2024b, 21). Локални избори су свакако и „борба за престиж” овога пута у локалним политичким аренама и унутар и између локалних политичких актера и њихова платформа за регрутацију бирача и чланова у предизборној кампањи (Mijatović 2016, 83).

Конечно, на локалној равни начелно локални избори могу да буду и најважнији бирачима јер се на њима одлучује о локалним темама које су за грађане најважније у свакодневном животу. Од квалитета локалних власти у многоне зависи квалитет живота у одређеној локалној самоуправи, разуме се зависно од положаја локалне самоуправе и локалних власти у сваком појединачном националном политичком систему. Па ипак, нижа партиципација не оправдава ову поставку и на њима гласа мање бирача него на националним изборима, па тако и сами грађани локалне изборе виде као изборе који имају мању важност од националних (Jovanović, Matić 2020, 682). Наравно, да постоје изузеци па се излазност може на локалним изборима драматично повећати у периодима изразитијих друштвених турбуленција, за шта су нарочит пример били конкретно избори у Општини Косјерић.

Издајамо да су псефолози на основу својих истраживања још пре неколико деценија истакли још једну важну карактеристику локалних избора, а то је да они на средини мандата националне власти могу бити и „барометар-избори”, односно избори који мере „пролазно време” политичких снага власти и опозиције, односно да ли је дошло да раста, пада или пак стагнације подршке власти од стране грађана. До тог закључка се дошло на основу праћења резултата покрајинских избора у Немачкој или пак допунских локалних избора у САД (Anderson and Ward 1996, 448). И у Србији

су локални избори 1996. године имали функцију „барометар-избора” када је национална опозиција узела власт у 40 општина и градова Србије чиме је фактички наговештена промене власти четири године касније (Mijatović 2016, 372–373).

Управо у овом контексту сагледаћемо изборе у Зајечару и Косјерићу као „барометар-изборе” имајући у виду да је актуелна Влада Србије изабрана на националним изборима у децембру 2023. године и да је дошло до социјалног покрета незадовољства које је кулминирало од пада надстрешнице на железничкој станици у Новом Саду 1. новембра 2024. године.

ДРУШТВЕНО – ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ ИЗБОРА

Председница Народне скупштине Ана Брнабић расписала је 13. априла редовне изборе у Косјерићу и Зајечару за 8. јун 2025. године. Расписивање избора поклопило се са јаким друштвеном кризом која је започела споменутом новосадском трагедијом 1. новембра 2024. године – обрушавањем надстрешнице на новосадској железничкој станици. На почетни шок и спонтана окупљања грађана поводом несрећног догађаја надовезали су се крајем истог месеца инцидент испред Факултета драмских уметности на Новом Београду, који је условио обуставу наставе и блокаде наведеног факултета коме су се у наредним данима прикључили и други факултети, односно студенти и професори Универзитета у Београду, а потом и универзитета у Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, Новом Пазару, те део Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.

Протестима који су се проширили широм Србије, и коме су се прикључили страначки активисти опозиционих партија, односно активисти невладиних организација, кулминирали су 13. јануара 2025. године масовним окупљањем на београдском тргу Славија. Наставили су се масовним окупљањима у Крагујевцу 15. фебруара, у Нишу 1. марта, те поновним масовним окупљањем у Београду 15. марта који је по различитим проценама окупио од триста хиљада до пола милиона људи, сврставајући овај скуп у један од највећих, ако не и највећи у историји обновљеног вишепартизма у Србији након 1990. године.

Оно што је био новум ових протеста је то да су их водили студентски зборови, подржани од стране високошколских установа

и да су при томе одбијали било какву организациону сарадњу са опозиционим странкама и покретима и нису тражиле ванредне изборе, већ изнели захтеве за разрешење читавог случаја пада надстрешнице у Новом Саду, позивајући да „државне институције почну да раде свој посао”. Посебно је значајно било и активирање облика непосредне демократије, пре свих зборова грађана.

Са почетком масовних студентских блокада и протеста, али и локалних спонтаних протеста грађана, који су насумично букнули у Краљеву, Рачи, Богатићу и другим местима, странке опозиције су се понеле прилично конфузно. Првих седмица су опозиционе странке покушавале да спрече рушење старог трамвајског моста у Београду, од чега се већ крајем 2024. године одустало. Проевропска опозиција (Народни покрет Србије, Странка слободе и правде, Демократска странка и други), делови десне, суверенистичке опозиције (Нова демократска странка Србије и Покрет обнове Краљевине Србије), као и ванпарламентарни покрет Крени-Промени са првим месецима 2025. године почели су да заступају идеју „Владе народног поверења”, која би, ослоњена на тзв. македонски модел, односно Извештај Прибеове комисије, била успостављена као нека врста концентрационе владе свих парламентарних странака – и власти и опозиције – уочи свих избора, а чији би задатак био да у року од неколико месеци припреми услове за одржавање слободних и фер демократских, ванредних парламентарних избора (NI 2025).

Странке власти прешле су у дефанзиву, оштро одбијајући идеју била какве „прелазне” или „концентрационе” владе. Формално, услед једног грубог инцидента који се догодио у Новом Саду, премијер Милош Вучевић (Српска напредна странка) поднео је оставку у марту 2025. године. Председник Србије Александар Вучић почео је да обилази мање средине за које се сматрало да су одане владајућој коалицији (Јагодина, Кикинда, општине Расинског округа и др.), донекле успевајући да парира јаком темпу протеста и манифестација које је организовао студентски покрет. На већи скуп у главном граду, Београду, Српска напредна странка се опредељује тек 12. априла 2025. године, који ни из далека својом масовношћу није могао да парира непуних месец дана раније организованом студентском протесту у Београду. Неколико дана касније, 18. априла 2025. године са постојећом владајућом већином у парламенту (чији су градивни елементи и даље Српска напредна странка и Социјалистичка партија Србије) изгласана је нова Влада Ђуре Мацута, која је у Владу довела

већи број нестраничких лица, иако је њена основна потка и даље била сачињена од високих функционера Српске напредне странке и Социјалистичке партије Србије, као и других мањих партнерских и мањинских странака (Социјалдемократска партија Србије, Партија уједињених пензионера Србије, Странка правде и помирења и др.).

Током протеста, који су кулминирали позивом на ванредне парламентарне изборе 5. маја 2025. године, студенти су истакли више захтева властима, и то прво четири – објављивање целокупне документације о реконструкцији Железничке станице у Новом Саду и кривичну одговорност за смрт 16 људи; потврда идентитета и покретање кривичних пријава против одговорних за нападе на студенте и професоре; одбацивање кривичних пријава против ухапшених и приведених демонстраната током студентских протеста; повећање буџета за високо образовање за 20%. Након протеста 15. марта, студенти су поставили нови захтев – детаљну истрагу поводом инцидента (претпоставља се звучним топом) на наведеном протесту (*Danas* 2025a).

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У ЗАЈЕЧАРУ И КОСЈЕРИЋУ – АКТЕРИ И КАМПАЊА

Редовни локални избори у Зајечару и Косјерићу, 8. јуна 2025. године, ненадано су добили на значају јер је требало да одиграју улогу „барометар-избора” какви локални избори генерално и јесу када се одржавају самостално (без избора за национални ниво власти) и да буду прво пребројавања снага први пут после локалних избора у јуну 2024. године, као и вишемесечних студентских протеста, који нису били предвођени опозицијом, али су јасно имали антивладиног карактера.

Стицајем околности, због законом предвиђених разлога за одржавање превремених избора наведене две локалне самоуправе још од 2013. године издвојили су град Зајечар и Општину Косјерић из редовног четворогодишњег циклуса на националном нивоу. Тако су избори у Зајечару и Косјерићу одржавани изоловано од већине осталих, у којима су локални избори одржавани 2012, 2016, 2020. и коначно 2023/2024. године.

Наравно, као и свака локална средина и Зајечар и Косјерић који су локалне изборе имали 2017, 2021. и 2025. године имали су

своје особености, па ћемо им у овом раду посветити мало више пажње.

Посебну пажњу овим изборима дала је и чињеница да је локални студентски покрет у Косјерићу подржао „грађанску” листу, уз услов да у основи коалициона листа опозиционих партија на изборе изађе без страначких обележја под називом „Уједињени за Косјерић”, иако је то била листа састављена од чланова странка Народног покрета Србије, Новог лица Србије и Србија центар, као и локалне Групе грађана „Чисти људи за чисти Косјерић”. Са друге стране, овакав договор студената и опозиционих странака првобитно је изостао у Зајечару, те су фактички наступиле једна опозициона страначка листа „Промена у коју верујемо” (Народни покрет Србије, Покрет слободних грађана, Странка слободе и правде, поједини истакнути чланови Демократске странке) и једна опозициона група грађана „Уједињени за спас Зајечара”, формално блиска десним политичким партијама (чланови Нове демократске странке Србије, Еколошког устанка и др). На обе листе су, дакле, узели учешћа и представници партија које су изборе бојкотовале, пре свих Демократска странка и Нова демократска странка Србије.

На претходна два изборна циклуса – 2017. и 2021. године Зајечар и Косјерић имају различита искуства. У Зајечару је било симптоматично то што је и 2017. (Листа „Покрет за Крајину” Бошка Ничића) и након 2021. (Листа Групе грађана „Домаћински за Зајечар” Ненада Ристовића, који је био и народни посланик Српске напредне странке у мандату 2022/2023. године), једна локална листа (група грађана) победила или бар имала изједначен резултат са Српском напредном странком, а одмах после избора, или пак након извесног времена једноставно је приступила Српској напредној странци и са њом формирала заједничку власт, или је пак формирала неку врсту сарадње са Српском напредном странком.

Општина Косјерић има „ореол“ једне од првих општина у којима је у периоду након обнове вишестраначког система на првим локалним изборима 1992. опозиција добила власт (Мијатовић 2016, 136). Па ипак, после 2013. године у Косјерићу је постојала јасна већина владајуће Српске напредне странке, првобитно са Новом Србијом и Демократском странком Србије, а потом са Социјалистичком партијом Србије, која је односила убедљиве победе на локалним изборима како 2013, тако и 2017. и 2021. године. При

томе, странке су задржале примат над локалним групама грађана које су у Зајечару имале већ годинама уназад израженију улогу.

Илустрације ради, даћемо резултате и одборнички састав на основу локалних избора у Зајечару и Косјерићу 2021. године.

У Зајечару највише гласова 2021. године освојила је коалиција око Српске напредне странке са 42,42% гласова, на другом месту је локални „др Ненад Ристовић – Победа” са 27,58% гласова. Треће место освојила је коалиција Социјалистичке партије Србије-Јединствене Србије са 8,44% гласова, а четврто Група грађана „Можемо боље, Драгана Рашић” са 7,18% гласова. Пето место припало је Група грађана „Дејан Крстић” са 3,10%, а шесто Група грађана „Заокрет-Доста је било!” (радило се о странци Доста је било) са 3,05%. Испод цензуса су остали: коалиција „Нада (Национално-демократска алтернатива) за Зајечар – Демократска странка Србије – Покрет обнове Краљевине Србије” са 2,64%, Група грађана „Монтоја и праведници – Драган Стаменковић” са 2,02% и Здрава Србија са 1,80%. Распоред мандата је био следећи: коалиција око Српске напредне странке 24, Група грађана „др Ненад Ристовић – Победа” 16, Социјалистичка партија и Јединствена Србија 4, Група грађана „Можемо боље” 4, Група грађана „др Дејан Ристић” 1 и Група грађана „Доста је било” 1 (Gradska izborna komisija grada Zaječara 2021). Власт су након избора формирале коалиција Српска напредна странка и Социјалистичка партија Србије – Јединствена Србија.

У Косјерићу је 2021. године победила коалициона листа Српске напредне странке и Социјалистичке партије Србије са 68,78% гласова. На другом месту била је Група грађана „Чисти људи за чисти Косјерић” са 13,59%, а на трећем била је Здрава Србија са 9,65% гласова. Четвртопласирана била је коалициона листа „Нада за Косјерић – Демократска странка Србије-Покрет обнове Краљевине Србије” са 7,29%, а петопласирана била је Српска радикална странка са 0,69%. Распоред мандата је следећи: Српска напредна странка – Социјалистичка партија Србије 20, Група грађана „Чисти људи за чисти Косјерић” 3, Здрава Србија 2 и Демократска странка Србије – Покрет обнове Краљевине Србије 2 мандата (Opštinska izborna komisija opštine Kosjerić 2021). Власт је након избора формирала коалиција Српске напредне странке и Социјалистичке партије Србије.

Ови избори прошли су у условима бојкота дела опозиционих странака – Демократска странка, Странка слободе и правде, Народна странка, а у Косјерићу и једне странке тадашње власти – Српски покрет обнове (Воžović 2021; Поповић 2025).

За локалне изборе у Зајечару 2025. године листе су поднели: Српска напредна странка, коалициона листа „Промена у коју верујемо – Угљеша Ђуричковић – Драгана Рашић” (са доминантом улогом Народног покрета Србије, Покрета слободних грађана и Странке слободе и правде, уз подршку група грађана „Заједно”, „Можемо боље”, „Монтоја и праведници”, „Заокрет”), Група грађана „Уједињени за спас Зајечара – Миладин Крстић – Мирко Јеленковић” (на листи су и чланови Нове демократске странке Србије, Еколошког устанка, Група грађана „Дејан Крстић”, Двери, Удружење „Сачувајмо Мали Извор и Тимочку крајину”), Социјалистичка партија Србије, Група грађана „Домаћински за Зајечар – Ненад Ристовић”, мањинска Коалиција за источну Србију (Влашка странка Мост и Румунска партија), Ми-Снага народа и Српски либерали – Да се струка пита.

За локалне изборе у Косјерићу 2025. године листе су поднели: Коалиција „Не дамо Србију” (Српска напредна странка, Социјалистичка партија Србије, Социјалдемократска партија Србије, Партија уједињених пензионера Србије, Покрет социјалиста и Српска народна партија), Група грађана „Уједињени за Косјерић” (Народни покрет Србије, Ново лице Србије, Србија центар и Група грађана „Чисти људи за чисти Косјерић”, без страначких обележја што је био услов за подршку локалног студентског покрета), те мањинска Руска странка (*Blic* 2025).

Изборе како у Зајечару тако и Косјерићу одлучили су да бојкотују, због непромењених изборних услова, Демократска странка и коалиција Нове демократске странке Србије и Покрета обнове Краљевине Србије. Таква одлука није наишла на одобравање локалног чланства, па је један број чланова ових странака нашао место на опозиционим листама. Демократска странка је донела одлуку да због тога не искључују своје чланове из чланства, док су Нова демократска странка Србије и Покрет обнове Краљевине Србије то учинили.

Интересантна је и чињеница да је на Главном одбору опозиционе Странке слободе и правде, одржаном у Новом Саду, 27. априла, председник Странке слободе и правде Драган Ђилас рекао

да је „модел из Косјерића добар и да га Странка слободе и правде подржава”. Парадоксална чињеница је да сама Странка слободе и правде, као и бројне друге опозиционе странке, нема одбор у Косјерићу, иако га је имао на претходним локалним изборима 2021. године које је бојкотовао (NI 2025). Чињеница о престанку постојања локалног одбора Странке слободе и правде у периоду између два циклуса локалних избора говори о погубном утицају бојкота локалних избора на страначке инфраструктуре.

Кључно локално питање у граду Зајечару, у коме живи (према процени из јуна 2023. године) 47.438 становника у 42 насељена места (Gavrilović 2024, 435), било је екологија, односно најава отварања рудника на територији града (локалитет Краљевица) и селима Звездан, Главатичево и другим од стране кинеске компаније Зиџин која је власник рударско-топионичарског гиганта – басена злата и бакра у суседном Бору, а који се види као потенцијална опасност за укупну животну средину у граду (Danas 2025b). Наравно, грађани су очекивали и реализацију пројеката економског развоја града, околних села и јачање путне инфраструктуре.

Од локалних тема у Општини Косјерић, у коме живи, такође према процени од 30. јуна 2023. године, 10.083 становника у 27 насељених места (Gavrilović 2024, 435), издвајале су се: висок број људи који напуштају општину, као и проблем незапослености и екологије, те проблеми неизграђене путне инфраструктуре како према околним градовима тако и према удаљенијим селима унутар општине (Insajder 2025).

Кампања се водила уобичајеним начинима промоције: трибинама широм општине, промотивним плакатима, посетама страначких лидера и државних функционера, те све више важним друштвеним мрежама. Наравно, није изостала и функционерска кампања са отварањем путних и инфраструктурних објеката. Уочи локалних избора у Зајечару и Косјерићу, владајућа Српска напредна странка одржала је митинг у Нишу 16. маја. Председник Србије, Александар Вучић, обишао је Зајечар 30. и Косјерић 31. маја 2025. године. Студентски покрет најавио је шест великих окупљања широм Србије у периоду од 17. маја до 6. јуна, и то у Суботици, Чачку, самом Зајечару под називом „Зајечар бира слободу” и „Слобода креће са Истока” 24. маја, те у Шапцу, Пожаревцу и коначно 6. јуна у Лазаревцу. Накнадно су под геслом „Децентрализација” 1. јуна

одржани протести у 34 места широм Србије. ПроГлас је одржао трибину у Зајечару 4. јуна.

По питању избора прво и основно питање било је и даље нерешено питање бирачког списка. Наиме, на изборима је у децембру 2023. године право гласа у Зајечару имало 47.864, од којих је гласало 24.728 или 51,66% , а у Косјерићу 9.002, од којих је гласало 6.194 или 68,84% уписаних бирача (Republički zavod za statistiku 2024a, 12–16). О несређености бирачког списка јасно говори чињеница да је у Зајечару било у бирачки списак било уписано 426 грађана више него што процене броја становника то говоре, док је у Косјерићу у бирачком списку број бирача био мањи за 1.081 од процењеног броја становника.

Ситуација са бирачким списком није битно промењена ни на локалним изборима 2025. године, па је тако у граду Зајечару било уписано 47.357, а у Општини Косјерић 8.897 бирача.

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У ЗАЈЕЧАРУ И КОСЈЕРИЋУ – РЕЗУЛТАТИ

Након дана испуњеног инцидентима и тензијама у Зајечару и Косјерићу (RTS 2025), 8. јуна 2025. године, први прелиминарни изборни резултати су показали победу Српске напредне странке и њених коалиција у обе локалне самоуправе. Исте вечери председник Србије Александар Вучић, објавио је победу Српске напредне странке и њене коалиције у Зајечару и Косјерићу, што је дан касније потврдила и Републичка изборна комисија, односно локалне изборе комисије. Представници студената и опозиционих листа најавили су протесте и судске спорове поводом наведених избора и прогласили су победу у обе локалне самоуправе.

Ипак, ситуација се у многоструко разликовала од претходног/их изборних циклуса. Изборне победе Српске напредне странке и њених коалиција испраћене су са далеко мање помпе. Затим, коалиција око Српске напредне странке однела је победу у Косјерићу номинално за 51 глас, па је однос у локалном парламенту износио 14 према 13 одборника у корист листе Српске напредне странке према опозиционој листи Групе грађана „Уједињени за Косјерић”.

У Зајечару је ситуација била јаснија јер је Српска напредна странка добила 27 мандата (коалициона Социјалистичка партија Србије наступала је самостално и остала испод цензусног прага),

док су две опозиционе листе „Победа у коју верујемо” (Народни покрет Србије, Покрет слободних грађана, Странка слободе и правде, чланови Демократске странке) и „Уједињени у за спас Зајечара” (Еколошки устанак, чланови Нова демократска странка Србије, групе грађана) освојиле 19, односно четири мандата, што ће рећи да је Српска напредна странка победила са 27 према 23 одборника из редова опозиције.

Процентуално, у Косјерићу Српска напредна странка са коалицијом има тек нешто преко 50% гласова, а опозициона коалиција „Уједињени за Косјерић” преко 49%. У Зајечару пак Српска напредна странка са 47% гласова и Социјалистичка партија Србије са непуних 3% нису такође добили већину гласова, тако да су опозиционе или пак листе које су бар формално биле опозиционе добиле готово истоветан број гласова, остављајући однос добијених гласова – 50% према 50%. Несумњиво је да су превагу Српској напредној странци у Зајечару у великој мери донеле опозиционе или бар формално опозиционе листе које су остале испод цензуса и познатог „преливања гласова” првопласираном политичком актеру који доноси примењени Д’Онтов систем.

Номинално у Косјерићу гласало је 7.489 бирача (84,17%). Српска напредна странка у коалицији са Социјалистичком партијом Србије, Социјалдемократском партијом Србије, Партијом уједињених пензионера Србије, Покретом социјалиста и Српском народном партијом осваја 3.686 (49,23%) гласова, а „Уједињени за Косјерић” 3.635 (48,54%) гласова. Мањинска Руска странка добија 48 (0,64%) гласова. Дакле, Српска напредна странка осваја 14, а „Уједињени за Косјерић” 13 мандата (Opštinska izborna komisija opštine Kosjerić 2025).

У Зајечару пак гласа 30.137 (63,64%) бирача. За Српску напредну странку гласа 14.199 (47,13%) бирача, за Коалицију „Промена у коју верујемо” 10.312 (34,23%), Коалицију „За спас Зајечара” 2.284 (7,58%). Испод цензуса остају Социјалистичка партија Србије са 896 (2,97%) гласова, Група грађана „Ненад Ристовић – Домаћински за Зајечар” 759 (2,52%), МИ – Снага народа 591 (1,96%) гласова, Српски либерали – Да се струка пита 289 (0,96%) гласова и мањинска Коалиција за Источну Србију са 277 (0,92%) гласова (Grad Zaječar 2025).

У послеизборном периоду опозиција подржана студентским покретом поднела је приговоре због неправилности на изборима.

Изборне комисије у Косјерићу и Зајечару одбиле су све приговоре, али је суд у Ужицу прегласавањем 19. јуна донео одлуку да се избори понове на једном бирачком месту (накнадно су избори заказани за 1. јул), док је суд у Зајечару вратио све приговоре опозиције градској изборној комисији на поновно одлучивање, који је све примедбе опозиције поново одбио, али је уследила и жалба опозиције Вишем суду у Зајечару, чиме се послеизборна криза додатно продужила.

Расплет избора није се догодио пре окупљања на које је позвао студентски покрет у Београду на Видовдан, 28. јуна. Студенти су неколико дана пред окупљање дали ултиматум Влади Србије да се распишу ванредни парламентарни избори, као и да се расформира камп присталица власти и дела студента у Пионирском парку испред зграде Председништва Србије. Рок за испуњење захтева био је 28. јун у 21 час. У Београду је одржан масовни протест, али ултиматум није прихваћен. Након митинга дошло је инцидентата између демонстраната и полиције, а већ два дана након митинга до спонтаних постављаних барикада на улицама од стране студената, грађана, делова опозиције, који су, такође, наишли на полицијску реакцију. У наредним данима у Београду и другим местима широм Србије почели су поновни масовнији скупови као и блокаде градских улица.

Поновљени избори на једном бирачком месту у Косјерићу одржани су у уторак 1. јула и на њима је победу однела Српска напредна странка, у изузетно напетом атмосфери која је пратила гласање. Резултати ових поновљених избора потврдили су минималну победу коалиције око Српске напредне странке над опозиционо – студентском листом „Уједињени за Косјерић” у односу броја одборника 14:13 (разлика у броју гласова подигла се у корист победника са 51 на и даље минималних 90 гласова – у првом кругу избора на овом бирачком месту опозиција је освојила 220 а коалиција око Српске напредне странке 125, а у другом кругу коалиција око Српске напредне странке 197, а опозиција 153), уз бројне критике опозиције на ток изборног дана.

Све наведено указује да је победа Српске напредне странке и њених коалиција у Косјерићу и Зајечару била прилично тесна, и да то, иако Косјерић и Зајечар нису репрезентативни узорак за целу Србију, показује да су опозиционе странке уз обилату помоћ студентских протеста, односно студентског покрета успеле да

остваре одређени успех, односно помак у односу на претходне локалне изборе.

Послеизборна догађања довела су и до сазнања о ванредном инспекцијском надзору Министарства државне управе, у којима је утврђено да је у бирачком списку у Зајечару било преминулих лица, интерно расељених лица, као и лица која немају пребивалиште на територији града Зајечара, што је све показивало раније недостатке бирачких спискова констатованих у Извештају ОДИХР са локалних избора 2023. и 2024. године (Kamenković 2025).

За разлику од Косјерића чија је Скупштина општине конституисана 4. августа верификацијом одборничких мандата (*Radio Slobodna Evropa* 2025), у Зајечару се наставила политичка криза и наредних месеци. Након првог заседања нове Скупштине града 8. јуна опозиција се жалила Вишем суду у Зајечару који је донео одлуку да „део мандата одборника није верификован у складу са законом”. Скупштина града је уз бројне инциденте, а у складу са препоруком Министарства за државну управу и локалну самоуправу поновила и извршила верификацију мандата на седници од 24. септембра 2025. године. И на њу је Вишем суду у Зајечару од стране опозиције уложена жалба, која је усвојена 8. октобра 2025. године и којом је конститутивна седница од 24. септембра 2025. године поништена. Према ставу водеће опозиционе листе „Промена у коју верујемо” следећи кораци су доношење одлуке Владе о Привременом органу и нови избори, док према тумачењу Министарства државне управе и локалне самоуправе „има простора само за увођење Привременог органа јер се у судској пресуди не спомињу нови избори” (*NIN* 2025).

ЗАКЉУЧАК

Редовни локални избори у Зајечару и Косјерићу, 8. јуна 2025. године, били су прво изјашњавање грађана након масовних студентских протеста, отпочетих крајем новембра 2024. године, а изазваних трагедијом обрушавања надстрешнице на железничкој станици у Новом Саду три седмице пре тога.

Претходни седмомесечни период уочи локалних избора у Зајечару и Косјерићу били су испуњени јаком политичком динамиком – студентским протестом, којем су се придружиле и државне високошколске установе широм Србије, средњошколске

установе, а делом и друге делатности (једномесечни штрајк адвоката, запослених у правосуђу и др.).

Првобитни став студената, који су уз сагласност већине наставног особља блокирали матичне факултете, био је да се на изборе не иде. Протоком времена, оштрим негаторским ставом власти, али и обостраним одбијањем да се започне са неком врстом дијалога, студентски покрет определио се за тражење што хитнијих парламентарних избора, на којима би учествовала само „Студентска листа” без представника опозиционих странака, које су све време декларативно подржавале студентски покрет и истицали захтеве за прелазном или експертском владом парламентарних странака на паритетном принципу која би требало да припреми демократске изборе.

По први пут за 13 година власти, Српска напредна странка није била спремна за ванредне парламентарне изборе, иако их на самом почетку протеста нудила, што је отворило бројне полемике да ли то значи да Српска напредна странка више није сигурна у изборну победу на евентуалним скорим изборима.

Локални избори у Косјерићу и Зајечару били су редовни и расписани су за последњи могући законски рок – 8. јуна 2025. године. Ситуација у ове две локалне самоуправе донекле се разликовала. Косјерић је био општина у којој је Српска напредна странка, још од промене власти 2012. године, успевала да одржи позицију водеће појединачне странке, иако је била свесна да без коалиционих партнера (првобитно Нове Србије, потом и Демократске странке Србије, а свакако и Социјалистичке партије Србије, Партије уједињених пензионера Србије, Покрета социјалиста, Српске народне партије) није у могућности да формира власт, али је то коалиционо релативно лако учинила и 2013. и 2017. године, посебно 2021. године имајући у виду погубну одлуку дела опозиционих странака да се локални избори бојкотују.

Зајечар као локална средина имала је пак своје особености. И 2017. и 2021. године долазило је до истоветног сценарија, у ком су се локални покрети и групе грађана успоставили као јака опозиција СНС, али је после избора једна од тих опција успоставила сарадњу и коалицију са СНС, чак колективно приступајући СНС. То је био случај са Покретом за Крајину Бошка Ничића 2017. који је чак и пред ове изборе био градоначелник, односно Група грађана „Победа,

Ненад Ристовић” 2021, чији је лидер постао и народни посланик СНС након парламентарних избора 2022. године.

Студентски покрет је осетно више пажње посветио Косјерићу, где је отворено упутио ултиматум локалним опозиционим странкама да ако желе њихову подршку морају да се уједине на једну листу без страначких обележја. Тако да је формирана коалиција Група грађана „Уједињени за Косјерић” са члановима странака које су имале своје испоставе у овој малој варошици у западној Србији – Народни покрет Србије, Ново лице Србије, Србија Центар, Група грађана „Чисти људи за чисти Косјерић”. Иначе, све опозиционе странке – изузев Демократске странке, Нове демократске странке Србије и Покрета обнове Краљевине Србије – изразиле су жељу да изађу на изборе, разуме се тамо где су имале своје локалне огранке, док су поменуте странке навеле да изборе треба бојкотовати јер нема услова за демократске изборе (при томе су Нова демократска странка Србије и Покрет обнове Краљевине Србије отишли најдаље јер су запретили да ће из чланства искључити све своје чланове који буду наступили на изборима).

У Зајечару су пак две опозиционе листе – „Промена у коју верујемо” и „Уједињени за спас Зајечара” биле начелно договорене још пре трагичног догађаја у Новом Саду. Оне су и предате у првобитно замишљеном облику да прва буде опција либералних, проевропских политичких снага (Народни покрет Србије, Покрет слободних грађана, Странка слободе и правде, поједини чланови Демократске странке), а друга наглашено деснијих, али и еколошких опција (пре рачунајући на бирачку базу Нове демократске странке Србије, Еколошког устанка и једног броја група грађана). Ситуација у односу на Косјерић била је другачија, јер су опозиционе странке прве наступиле са својим листама, па је на студентима остало да их подрже или не. Студентски покрет их је подржао, као што је то био случај и са невладиним сектором – ПроГлас и други.

Кампања је била дуга, и практично је била преко месец дана у фокусу пажње националне јавности. Са стране власти, обележила је јака функционерска кампања, испуњена радовима на локалној инфраструктури, укључивањем грађана две локалне самоуправе у бројне државне програме субвенција било кроз доделу различитих врста помоћи локалним домаћинствима, уз оптужбе опозиције да се ради на „куповини гласова”.

Изборни дан је такође прошао у јаким међусобним тензијама које су се на крају огледале у томе и да су обе стране прогласиле победу. Први званични резултати ишли су у корист Српске напредне странке који је однео тесну победу над ривалима из редова опозиције и студената, али без велике помпе и исказивања надмоћи што је био случај у претходним изборним циклусима.

Последице и закључци наведених избора су да је владајућа Српска напредна странка њихов формални победник, уз наглашенији успех опозиционих снага; да је јавност како у Србији тако и у локалним срединама изразито поларизирана; да је студентски покрет донео мобилизацију бирача незадовољних садашњом влашћу; да се Српска напредна странка много теже сналазила у околностима референдумске атмосфере са једном опозиционом листом (Косјерић), где готово да није било могуће расипање гласова, у односу на тамо где је то било могуће (Зајечар) и где се ослонила се на Д'Онтов систем расподеле мандата (сам по себи форсира највеће политичке актере и који им је са 47% гласова донео 55% одборничких места); коначно, да су бирачи поздравили окупљање а не уситњавање политичких актера, о чему говори иостанак самосталне листе Социјалистичке партија Србије испод цензуса у Зајечару.

Избори у Косјерићу и Зајечару показали су једну од особина локалних избора као „барометар избора” у коме на средини мандата националне владе могу показати промене у изборном опредељењу бирача, у конкретном случају јачање, стагнирање или пад како странака власти тако и опозиционих снага. Наведено ће до краја 2025. године извесно моћи да се уочи и на редовним локалним изборима у Неготину, Мионици и Сечњу, заказаним за 30. новембар 2025. године, при чему ће нарочито интересно бити политичко меандрирање политичких актера (пре свега заједнички или одвојени наступ странака власти или пак опозиционих партија и локалних студентских покрета и група грађана).

Наравно, све време остаје отворено и важно питање дијалога и спровођења препорука ОДИХР у циљу унапређења изборног процеса. О томе јасно говори послеизборна политичка криза са конституисањем Скупштине града Зајечара у месецима након спроведених избора.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Anderson, Christopher J., and Daniel S. Ward. 1996. „Barometar elections in comparative perspective.“, *Electoral studies* 15 (4): 447–460. DOI: 10.1016/0261-3794(95)00056-9.
- Blic. 2025. „Ko izlazi, ko bojkotuje, šta kažu vlast, opozicija i studenti – Vodič kroz lokalne izbore u Zaječaru i Kosjeriću: 'Biće veoma teško'.“ 27. april 2025. godine. <https://www.blic.rs/vesti/politika/lokalni-izbori-u-kosjericu-i-zajecaru-ko-izlazi-sa-kim-sta-kaze-vlast-sta-opozicija-a/xx6hcq0>.
- Božović, Nenad. 2021. „Kosjerić se sprema za izbore, deo opozicije u bojkotu.“ *NI*. 14. mart 2021. godine. <https://n1info.rs/vesti/kosjeric-se-sprema-za-izbore-deo-opozicije-u-bojkotu-kazu-vlada-strah/>.
- Danas. 2025a. „Studenti traže vanredne parlamentarne izbore.“ 5. maj 2025. godine. <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/studenti-traze-parlamentarne-izbore/>.
- Danas. 2025b. „Zamenik gradonačelnika tvrdi da rudnika na Kraljevici neće biti: Šta je sa ostatkom teritorije grada Zaječara?“ 29. april 2025. godine. <https://www.danas.rs/vesti/ekonomija/zajecar-rudnik-kraljevica-vladimir-videnovic/>.
- Gavrilović, Dušan, ur. 2024. *Statistički godišnjak 2024*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Grad Zaječar 2025. Izveštaji Gradske izborne komisije grada Zaječara o rezultatima izbora za odbornike Skupštine grada Zaječara 8. juna 2025. godine, „Službeni list grada Zaječara“, br. 26/2025.
- Gradska izborna komisija grada Zaječara. 2021. Izveštaj Gradske izborne komisije grada Zaječara o rezultatima izbora za odbornike Skupštine grada Zaječara 28. marta 2021. godine, „Službeni list grada Zaječara“, br. 24/2021.
- Insajder. 2025. „Insajder u Kosjeriću: Studenti stali uz građansku listu, SNS pod pritiskom.“ 3. maj 2025. godine. <https://www.youtube.com/watch?v=gRVEF9sYpSM>.
- Jovanović, Milan, Matic, Petar. 2020. „Izbori odbornika skupština opština i gradova u Srbiji 1990–2020. godine.“ U: *Kako, koga i zašto smo birali: izbori u Srbiji 1990–2020*, ur. Milan Jovanović i Dušan Vučićević, 681–718. Beograd: Institut za političke studije, JP „Službeni glasnik“.
- Jovanović, Milan. 2009. „Izborni sistem lokalne samouprave u Srbiji – modeli za reformu izbornog prava“, U *Beograd: demokratska metropola*, prir. Vukašin Pavlović i Slaviša Orlović, 169–215. Beograd: Fakultet političkih nauka, Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka.

- Kamenković, Sonja. 2025. „U biračkom spisku u Zaječaru preminula lica, interno raseljena lica i birači bez prebivališta.” *N1*. 21. jul 2025. <https://n1info.rs/vesti/n1-saznaje-u-birackom-spisku-u-zajecaru-preminuli-interno-raseljeni-i-biraci-bez-prebivalista/>.
- Kasapović, Mirjana. 2003. *Izborni leksikon*. Zagreb: Politička kultura.
- Mijatović, Marko. 2016. *Lokalni izbori nakon obnove višepartijskog sistema u Republici Srbiji 1990–2015. godine*. Beograd: Fondacija Konrad Adenauer.
- N1*. 2025. „Parlamentarna opozicija zvanično traži prelaznu vladu u Srbiji.” 20. mart 2025. <https://n1info.rs/vesti/parlamentarna-opozicija-zvanicno-trazi-prelaznu-vladu-u-srbiji/>.
- NIN*. 2025. „Sud u Zaječaru ponovo poništio konstitutivnu sednicu skupštine. Opozicija traži nove izbore, Paunović: Nema ponavljanja.” 24. oktobar 2025. <https://www.nin.rs/politika/vesti/92881/sud-u-zajecaru-ponovo-ponistio-konstitutivnu-sednicu-skupstine>.
- Opštinska izborna komisija opštine Kosjerić. 2021. Izveštaj Opštinske izborne komisije opštine Kosjerić o rezultatima izbora za odbornike Skupštine opštine Kosjerić 28. marta 2021. godine, „Službeni list opštine Kosjerić”, br. 8/2021.
- Opštinska izborna komisija opštine Kosjerić. 2025. Rezultati izbora za Skupštinu opštine Kosjerić održanih 8. juna i 1. jula 2025. godine, „Službeni list opštine Kosjerić”, br. 25/2025.
- Popović, Aleksandra. 2021. „Bojkot jači u Zaječaru nego u Kosjeriću.” *Danas*. 23. februar 2021. <https://www.danas.rs/vesti/politika/bojkot-jaci-u-kosjericu-nego-u-zajecaru/>.
- Radio Slobodna Evropa*. 2025. „Konstituisana Skupština opštine Kosjerić, mesec dana nakon ponovljenih izbora.” 4. avgust 2025. <https://www.slobodnaevropa.org/a/kosjeric-srbija-konstituisana-skupstina-opstine/33494109.html>.
- Republički zavod za statistiku. 2024a. *Izbori za narodne poslanike Narodne skupštine Republike Srbije 17. decembar 2023. godine*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku. 2024b. *Lokalni izbori 2024: Republika Srbija*. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- RTS*. 2025. „Glasanje u Zaječaru i Kosjeriću – kako je protekao izborni dan?” 8. jun 2025. <https://www.rts.rs/lat/vesti/politika/5727989/izbori-lokalni-zajecar-kosjeric.html>.
- Stepanov, Radivoj. 2008. *Uvod u politiku i politički sistem*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Medditeran publishing.

Marko R. Mijatović*

Independent researcher, Belgrade

LOCAL ELECTIONS IN ZAJEČAR AND KOSJERIĆ, 2025

Resume

The regular local elections in the city of Zaječar and the municipality of Kosjerić, held on June 8, 2025, represented the first vote of Serbian citizens in the two local governments mentioned above, in the changed socio-political circumstances caused by the Novi Sad tragedy on November 1, 2024, in which sixteen people died after the collapse of a canopy at the Railway Station, and which culminated in student demonstrations that began at the end of the same month, first by students and professors of the Faculty of Dramatic Arts, and then by other faculties and universities in Serbia, which gained momentum in early 2025 and culminated with a protest in Belgrade in mid-March that gathered several hundred thousand people.

The involvement of students (or as we will call the student movement in the text) significantly changed the political landscape of Serbia – through, as public opinion polls have shown – a decline or even stagnation in the popularity of the ruling party, but also of opposition parties, with a sharp increase in the popularity of the student movement as a potential future political force. The first opportunity to demonstrate the new balance of political forces was the regular local elections in Zaječar and Kosjerić, scheduled for June 8, 2025. Although the opposition lists, with the support of the student movement, failed to win, their success turned out to be far more significant than in previous elections in these local governments.

---

* E-mail address: markomijatovic78@gmail.com; ORCID: 0009-0008-9948-2287.

Keywords: local elections, Republic of Serbia, political parties, City of Zaječar, Municipality of Kosjerić

---

^{**} Овај рад је примљен 28. октобра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 08. децембра 2025. године.

ОСВРТИ, ПРИКАЗИ И НАУЧНА ПОЛЕМИКА

215

Душан Достанић

**СОЦИЈАЛИЗАМ И ДИСКРИМИНАЦИЈА: ПИКЕТИ О
РАСИЗМУ**

Душан Достанић*

Институт за политичке студије, Београд

СОЦИЈАЛИЗАМ И ДИСКРИМИНАЦИЈА: ПИКЕТИ О РАСИЗМУ

Пикети, Тома. 2023. *Сагледати размере расизма, победити дискриминацију*, Нови Сад – Београд: Академска књига – Институт за филозофију и друштвену теорију, 68 стр.

Тома Пикети (*Thomas Piketty*) спада међу најпознатије ауторе данашњице. Светску популарност стекао је књигом *Капитал у XXI веку*, која је преведена и у Србији. Иако су критичари приметили да је Пикети статистичке податке кориговао тако да се уклопе у његову теорију о растућем јазу између богатих и сиромашних то није наштетилу његовом угледу. И у осталим академским и публицистичким радовима Пикети наставља да се бави питањима неједнакости и капитала. У својој последњој књизи која се у Француској појавила 2022. године он прелази на тему расизма и дискриминације.

Већ почетна теза могла би се сматрати спорном. Наиме, Пикети сматра да у Европи, Сједињеним Државама, Индији и Бразилу влада како он каже десничарска хистерија и опседнутост идентитетом, те да у Француској „трибуни са деснице” шире мржњу према имигрантима и „теорије завере”. Затим додатно пооштрава ствари када истиче да је ксенофобно расположење слично ономе између два светска рата. Штавише, испада да су и политичари из центра, па и поједини са левике, прихватили десничарску реторику (8). Читалац би могао стећи утисак да је на делу некаква глобална десна инвазија и да су пред тим таласом само релативно ретки успели да сачувају хладну главу. Пикети, наравно, не може порицати

---

* Имејл адреса: dusan.dostanic@ips.ac.rs; ORCID: 0000-0003-1602-8684.

да је у његовој земљи последњих година дошло до огромног раста муслиманске популације и брзог прилива људи из страног културног круга, као ни то да је страх од цихадистичког тероризма у контексту напада 2015-2016. сасвим легитиман. Међутим, то није оно што њега брине, него наводна идентитетска хистеричка, недефинисана ксенофобија или једноставније речено десница која се противи насилним културним променама. Тако су већ на првих пар страна књиге терористи представљени као сићушна мањина, а муслимански верници, и истраживачи дискриминације или колонијалне историје стварна жртва неподношљивог стања у друштву. „Уместо да се колективна интелигенција упрегне у циљу разумевања нечувених и сложених друштвено-историјских процеса, што раде управо истраживачи у друштвеним наукама, тоне се у кратковиду логику жртвеног јарца” (7). Аутора не занимају узроци неуспеха интеграције, већ сву пажњу усмерава на десницу, која се схвата као опасност и то гора од реално постојећег исламског тероризма. Невоља је, дакле, у томе што ни њему није стало до разумевања сложених процеса, колико до политичке полемике са противницима које унапред отписује као ксенофобе и ширитеље мржње.

И ту се већ долази на споран терен, јер Пикети не може да објасни како је могуће да у наводно безнадежно ксенофобном и колонизаторском контексту Европе долази до пораста стране популације, као и до цихадистичких напада, док са друге стране нема никаквих назнака хришћанског, или десничарског тероризма, као ни атентата на муслимане или на „научнике који се баве дискриминацијом”. Статистике које говоре о повећаном борју запаљених цркава у Европи, порасту криминала или паду јавне безбедности аутор такође не узима у разматрање. Још мање је јасно како се то наводно опасно скретање удесно читавог политичког спектра манифестује, нити зашто би такво осцилирање било само по себи лоше, осим ако се одредницама лево и десно не придаје и вредносно значење где се десница унапред изједначава са лошим, док левица вечито задржава ореол моралне исправности. Уопште, демократија подразумева такмичење различитих опција, те у складу са тим у њену дефиницију спада и неизвесност исхода. Није најјасније ни шта тачно аутор подразумева под идентитетском хистеричком и ксенофобијом. Уколико се под идентитетом мисли на повезаност са културним и историјским коренима заједнице остаје нејасно шта је

ту проблематично и шта у томе Пикетију тако силно смета. Најпосле, није ли чвршће везивање за колективни идентитет и наслеђе сасвим нормално и очекивано у време радикалног реконфигурације етничке слике Европе? Свакако, могућа је и другачија дефиниција, али о томе можемо само да нагађамо, јер се она у књизи не може пронаћи. На концу и десници упућена оптужба за „опседнутост идентитетом” је више него проблематична, будући да је управо левица кроз такозвану борбу за признање предуго инсистирала на политизацији идентитета, стварајући од расне и религијске припадности, односно од сексуалности политичка питања првог реда и средство у политичкој борби. Штавише, и сам Пикети говори о антидискриминативним политикама које такође нису ништа друго него питање идентитета и његова политизација. Зато невероватно звучи када аутор каже да неправде повезане са пореклом никада нису биле толико упадљиве, али да се о њима никада мање није говорило (9), иако понекада изгледа да су дискриминација, расизам и потреба за већом инклузивношћу једине теме о којима се говори у Европи и то годинама. Већ на почетку књиге дијагноза стања је, чини се, сасвим погрешна. Укратко, Пикети полази од до крајности поједностављене слике стања у Европи (и не само Европи) у којој се унапред зна и тачно је разграничено ко је жртва, а ко злочинац, ко је на страни добра, а ко шири мржњу и „теорије завере”.

Када је утврдио да не постоји друштво имуно на расизам и дискриминацију, као ни савршен модел борбе против њих, те да ће то остати стална брига, Пикети себи даје задатак да помогне да се изнађе нови модел „француски и европски, транснационални и универзалистички – борбе против дискриминације, модел који поново поставља антидискриминативну политику у уопштенији оквир друштвене и економске политике са егалитарним и универзалним циљем, модел који у исто време прихвата реалност расизма и разних облика дискриминације и обезбеђује себи средства да их процени и исправи, а да тиме не зацементира идентитете, који су увек вишеструки и многоструки, непрекидно се редифинишу и реконструишу” (10). Тај свој модел Пикети поставља у шири контекст. Реч је о промовисању друштвене једнакости уопште, јер да би се смањиле неједнакости повезане са многоструким етничко-расним и националним пореклом, неопходно је обрушити се на неједнакости међу друштвеним класама у целини (11). Сведено на формулу, без класне правде не може бити расне правде. Ово

је Пикетију важно из три разлога: они који су дискриминисани и сами припадају нижим класама; ксенофобични дискурс није само културна ствар, већ део специфичног друштвено-економског контекста, а расизам је тотална друштвена чињеница која се храни економском неправдом; расне категорије су неодвојиве од процеса представљања и легитимације неједнакости између друштвених класа, односно оне су настале да оправдају хијерархијски поредак. По све три тачке могла би се водити расправа, с тим што се на првој оперише са бруталним поједностављењем ствари, будући да категорије нижих и виших класа нису етнички, односно религијски хомогене, тако да је читава конструкција везе између друштвено-економског и расног фактора изграђена на климавим основама. Поједностављено казано, Пикети говори о расизму и дискриминацији, али оно што заправо жели је егалитарно друштво или нека врста нове комунистичке утопије. Тако аутор на једном месту чак спомиње и „прерасподелу наслеђа” (23). Он већ на почетку ставља до знања да без укидања економских неједнакости, а то значи приватне својине и тржишне привреде нема ни борбе против расизма, јер су расне категорије увек „друштвено-расне категорије” (14). Стога се може закључити да је сва прича о расизму заправо заобилазни пут за завођење новог облика социјализма, при чему масе имиграната треба да одиграју улогу новог револуционарног субјекта. Будући да нема идеалног модела борбе против расизма, стиче се утисак да борба против дискриминације добија карактер „перманентне револуције”.

У складу са тим сасвим је очекивано када Пикети све досадашње антидискриминативне мере сматра недовољним, односно прикривеним одустајањем од „амбициозне егалитарне политике” (14). Уколико без класне не може бити ни расне правде, све мере борбе против дискриминације које се спроводе у оквиру онога што се назива класним друштвом остају тек на површини, неспособне да досегну до корена проблема. Тиме се легитимише потрага за новим и амбициознијим моделом. Како би показао да је расизам чврсто укореењен међу домаћим становништвом упркос свим државним политикама и кампањама аутор посеже за статистикама и не баш најсрећније одабраним примерима из средњег и универзитетског образовања о којима би се дало дискутовати. На том плану Пикетијеви предлози су несвакидашњи и свде се на идеју да се дискриминација победи тако што ће се

наставници распоређивати у школе у којима не желе да раде, а лошији универзитети добијати исто новца као и бољи, само да би се остварила потпуна једнакост. Како би се ове мере одразиле на квалитет образовања у целини је питање које планетарно познати аутор себи не поставља, будући да он систем образовања ни не посматра у функцији преношења знања, већ као средство за остварење опште и потпуне једнакости. Продукти тако замишљене, амбициозне егалитарне политике били би снижавање стандарда и пад изврности, а у оквиру незгодних последица предложених мера могао би се очекивати раст централизације, повећавање пореза и фактичког укидање локалних самоуправа, и све то да би се укинула неједнакост међу територијама. Ипак, о свему томе Пикети не расправља.

Аутор иде и даље тврдећи да једнакост у приступу образовању, јавним службама или праву на рад јесте неопходна, али не и довољна. Позивајући се на једну студију он настоји да докаже да постоји системска дискриминација према муслиманима, односно „непријатељство према њиховој религији” (25). Примери поново нису најсрећније изабрани. На пример, када каже да напомена о чланству у муслиманским извиђачима у молби за посао обара стопу одговора, док код католичких и протестантских извиђача повећава, Пикети сасвим не само да потпуно игнорише културну историју Француске и њено доминантно културно усмерење, него и целокупну друштвено-безбедносну климу у последњих двадесетак година. Такође, велико је питање какви би се резултати добили када би у молби за посао стајала напомена о чланству у десним омладинским организацијама, на пример омладини Националног окупљања. Не би било изненађење да би тај податак такође обарао стопу одговора, посебно у неким срединама, што би значајно уздрмало Пикетијево полазиште. Да ли би се онда могло говорити о дискриминацији људи конзервативног опредељења? Ипак, ни то, ни антибелачки расизам није оно што аутора интересује и он, по свој прилици, бира студије које му одговарају. Тако о расизму према белцима Пикети каже да „нема податке”, али „верује” да је он маргиналан, односно ограничен на одређена занимања и регионе. Уколико подаци не постоје, остаје непознато на чему ли се онда базира такво уверење. Немогуће је да су тако пажљивом аутору промакли све чешћи случајеви етнички мотивисаног насиља према аутохтоном становништву у Француској или слике свештеника и

наставника којима су одрублиене главе. Стиче се утисак да Пикети бира само оно што му одговара и налази оно што тражи. Такође, он је толико усредсређен на питање ислама да му испред носа промичу сасвим легитимна питања о непријатељству према староседеоцима до којих би могло доћи у будућности. Наиме, уколико је тачна његова прогноза да ће повећање стопе мешовитих бракова довести до тога да ће људи мешаног порекла постати већина за неколико генерација, поставља се логично питање ко ће тада бити дискриминисан? Уопште, у читавој књижици уочава се да Пикети своје податке првенствено узима из левичарских извора и од организација које се баве борбом против расизма (Синегалите, СОС расизам), а које тешко могу да се окарактеришу као непристрасне и објективне. Штавише, да би оправдале своје постојање њима је неопходно да откривају до сада непознате форме дискриминације.

У Пикетијеве предлоге спада и онај о оснивању Националног центра за праћење дискриминације. Овде је по среди даља бирократизација и израз потребе за сакупљањем најразличитијих података од предузећа. Циљ је да се расположиви подаци употребе у служби „истинске антидискриминативне политике, чврсте и одлучне, транспарентне и проверљиве, политике која укључује све актере (синдикате и послодавце, политичке покрете и грађанска удружења), што никада до сада није урађено онолико колико је потребно, без обзира на разматране националне моделе” (38). Изгледа да аутор не мисли ни на шта мање него на мобилизацију читавог друштва у правцу антидискриминативне политике, која је како смо видели неодвојива од изградње за успостављање утопијског, егалитарног друштва. У случају да подаци Центра покажу да су у неком предузећу слабије заступљени запослени одређеног порекла, предложени модел омогућује тужбе или санкције (35). Тиме се сфера привреде као и сфера образовања удаљава од свог примарног задатка и претвара у инструмент за промоцију идеологије једнакости.

Када се говори о расизму и дискриминацији логично се поставља питање и ко је дискриминисан, односно ко припада којој групи становника. Наиме, уколико се захтева одговарајућа заступљеност људи одређеног порекла, неопходни су и објективни критеријуми помоћу којих се може одредити порекло појединца. Пикети предлаже да се у формуларима Центра траже подаци о земљи рођења родитеља, сматрајући такву класификацију за бољу од оне засноване на осећају идентитета и етничко-расној припадности, те

да би она боље изразила разноликост и многоструко­ст порекла (45). Остаје отворена могућност да се иде и даље у том правцу, па да се траже подаци и о земљи рођења даљих предака. То указује на жељу да се круг потенцијалних жртава дискриминације прошири, али и на тежњу да се свако разликовање између сопственог и страног жигоше као ксенофобија и расизам, те на крају припреми терен за кретања становништва у ширем обиму.

Напоследку, Пикети сасвим оригинално захтева изумевање „нових облика верске неутралности”, јер ни на том пољу ниједна земља на свету није довољно неутрална (52). Стиче се утисак да неутралност за аутора значи дехристијанизацију, односно одвајање Француске од њене историје, наслеђа, културе и традиције. Тако он тражи да се државне субвенције претворе у „бон за удружени живот” „који би био исте вредности за све и свако би могао да га додели удружењу по свом избору (верском, културном, хуманитарном) без обзира на своје вредности и веровања” (55-56). У стварности то би значило много мање новца за хришћанске споменике културе, односно насилно кидање веза са сопственим историјским наслеђем. Они који би имали највеће користи од овог система су припадници нетрадиционалних заједница, а у првом реду растуће муслиманска популација. Одузимање позиције темељног идентификационог чиниоца и културне подлоге хришћанству у пракси представља фаворизовање неевропских религија, као и подстицај расту материјализма и синкретизма. Изгледа да уз егалитарну и верски неутралну фразеологију познати аутор заправо предлаже исламизацију Француске. Поред тога, Пикети не одговара на једно важно питање, а то је да ли би бон могао да се даје и десним, конзервативним организацијама, као што је на пример Академија кристијана? Ово није безначајно с обзиром да је он у књизи десницу означио као „сејаче мржње без решења које би било утемељено на ичем другом осим на насиљу”. Предрасуде и очигледна нетрпељивост према политичким неистомишљеницима доводе тиме аутора у незгодан положај да у име борбе против дискриминације не може а да не дискриминише традиционалисте, односно људе конзервативних схватања који желе да очувају културно наслеђе и идентитет Француске.

Аутор истиче да је амбиција његове књиге да покаже да је могуће дебатовати о питањима расизма (57). Није баш сасвим сигурно да ли је то тачно, јер су претпоставке од којих полази

већ и саме подложне дебати и спорењима. Стиче се утисак да аутору и није стало до тога да води дебату са неистомишљеницима (које је на почетку отписао као ксенофобе и расисте), већ једино у оквиру круга који дели врло сличне ставове, што и није друго до симулација дискусије. Неистомишљеници тако остају „сејачи мржње” и спочитава им се жеља за насиљем. Аутор на себе преузима и незахвалну улогу пророка када констатује да је такве свакако „прегазило време”, те да се треба припремити за „надолазећи свет” (59). Оно што мора доћи поистовећује се са сопственим жељама и пројекцијама, док свима другима остаје само да се помире са судбином и припреме за неизбежно. Такође, изгледа да је славни економиста и математичар жртва идеје о апсолутно инклузивној заједници која је по дефиницији немогућа. Он олако превиђа чињеницу да претерана интеграција свега што је страно – као нужна последица патолошке жеље за брисањем граница – дугорочно подразумева опадање сваког снажног идентификационог елемента и представља политички ризик, у свету који се све више дефинише крутошћу религијских, политичких и етничких идентитета. Способност за заједничко деловање и спремност да се лични циљеви подреде циљевима заједнице расте у мери у којој се други припадници заједнице опажају као слични и блиски, односно људи са којима се дели заједнички идентитет. Другим речима, Пикетијева борба против безобалног расизма и магловите дискриминације, односно у стварности против свести о колективном идентитету, нужно са собом носи и снажан негативни однос према сопственом, што у крајњем води ка продубљивању етничких и социјалних конфликта унутар заједнице, те коначно њеном распаду. Рекло би се да је и у овом случају сан о спуштању небеса на земљу представља сигуран пут у пакао.

Укратко речено, када се полази од спорних позиција и све смешта у унапред припремљен, до крајности поједностављен и вредносно оптерећен модел, јасно је да ће напослетку и предлози бити мањкави, посебно када се у обзир узму снажан идеолошки набој и стварни циљеви који се назире у позадини. У том погледу Пикетијева књижица не представља изузетак.

---

^{**} Овај рад је примљен 1. новембра 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. новембра 2025. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Политичка ревија* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или на енглеском језику.

Часопис се објављује четири пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. фебруар, 1. мај, 1. август и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Радови за издања часописа прилажу се путем Asistent система СЦИИндекса путем креирања персоналног налога аутора, прилагања датотеке и уноса тражених метаподатака о раду. Платформа часописа доступна је на следећем линку: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/polrev/index>.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву о ауторству. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: <https://www.ips.ac.rs/uputstvo-za-autore.php?id=4>.

Сви пријављени радови проверавају се на плагијаризам или аутоплагијаризам. Различити облици Chat box-а и други облици софтвера вештачке интелигенције не могу бити (ко)аутори радова који се прилажу на разматрање. Ови алати се могу користити само за стилистичке дораде језика, не и за писање делова рада, а аутори који их користе су у обавези да назначе сврху употребе оваквих алата на месту где су исти употребљени.

Аутори су у обавези да, уз (пожељно) институционалну имејл адресу коју достављају у тексту рукописа у фусноти уз име и презиме, доставе и своје ORCID бројеве.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацама, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о*

поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Политичка ревија* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на латиничном писму.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Subotić 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Subotić, Momčilo. 2010. *Politička misao srbistike*. Beograd: Institut za političke studije.

(Subotić 2010)

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

(Stojanović i Đurić 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press. (Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Milislavljević, Bojan, Saša Varinac, Aleksandra Litričin, Andrijana Jovanović, i Branimir Blagojević. 2017. *Komentar Zakona o javno-privatnom partnerstvu i koncesijama: prema stanju zakonodavstva od 7. januara 2017. godine*. Beograd: Službeni glasnik; Pravni fakultet. (Milislavljević i dr. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставитиarez, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ur.“, „prev.“, „prir.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press. (Kaltwasser et al. 2017)

Lazarević, Andrijana, i Dušan Radujko, prir. 2023. *Arčibald Rajs: Život, reč, nasleđe*. Beograd: Institut za političke studije. (Lazarević i Radujko 2023)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

(Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23-46. Belgrade: Institute for Political Studies.

(Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Arsić, Katarina. 2024. „Ugovor o zabrani nuklearnog oružja – položaj, primena i značaj.” *Srpska politička misao* 89 (4): 47–68. DOI: 10.5937/spm86-51046.

(Arsić 2024, 49–52)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1.

(Ellwood 2018, 11)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.

Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.” *Политика*, 8. децембар: 9.

(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.” Годиште: број стране на којој се налази чланак.

New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.” July 30, 2002.

(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*

(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – прво навођење

(ISO 2019) – свако следеће навођење

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „čl.“, „st.“, „t.“, „Art.“, „para.“ и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 98/06.

(Ustav Republike Srbije 2006, čl. 33)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [ZOSOV], „Službeni glasnik Republike Srbije”, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakon, 10/2019 i 27/2018 – dr. zakon.

(ZOSOV 2019, čl. 17, st. 4)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institut za političke studije [IPS]. n.d. „Predavanje dr Fridriha Romiga.” *Institut za političke studije*. Poslednji pristup 10. oktobar 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Institut za političke studije [IPS], n.d.) – прво навођење

(IPS, n.d.) – *свако следеће навођење*

Tanjug. 2019. „Evropska svemirska agencija povećava fondove.” *Tanjug*. 28. novembar 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Tanjug 2019)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању.
Место издања: издавач.

Gaćinović, Radoslav. 2018. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Stepić, Milomir. 2012. „Srbija kao regionalna država: reintegracioni geopolitički pristup.” *Nacionalni interes* 14 (2): 9–39. DOI: 10.22182/ni.1422012.1.

Stepić, Milomir. 2015. „Pozicija Srbije pred početak Velikog rata sa stanovišta Prvog i Drugog zakona geopolitike.” U *Srbija i geopolitičke prilike u Evropi 1914. godine*, ur. Milomir Stepić i Ljubodrag P. Ristić, 55–78. Lajkovac: Gradska biblioteka; Beograd: Institut za političke studije.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедe која се користе и у библиографској парентези.

Gaćinović, Radoslav. 2018a. „Vojna neutralnost i budućnost Srbije.” *Politika nacionalne bezbednosti* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Gaćinović, Radoslav. 2018b. *Mlada Bosna*, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje. Beograd: Evro Book.

(Gaćinović 2018a, 25), (Gaćinović 2018b)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Stojanović, Đorđe. 2016. „Postmodernizam u društvenim naukama: stanje paradigme.” U „Postmodernizacija srpske nauke: politika postmoderne / politika posle postmoderne”, ur. Đorđe Stojanović i Miško Šuvaković, posebno izdanje, *Srpska politička misao*: 5–35. DOI: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Stojanović, Đorđe, i Živojin Đurić. 2012. *Anatomija savremene države*. Beograd: Institut za političke studije.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Презиме на латиничном писму и годину издања ставити у заграду након навођења презимена као интегралног дела реченице, а број стране на крају реченице у заграду.

Према мишљењу Суботића (Subotić 2010), „...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу на ћириличном писму.

(видети Knežević 2014, 153)

(Stepić 2015; упоредити Knežević 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:” презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Đurić i Stojadinović 2018, 47).

Đurić, Živojin, i Miša Stojadinović. 2018. „Država i neoliberalni modeli urušavanja nacionalnih političkih institucija.” *Srpska politička misao* 62 (4): 41–57. DOI:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом. (Stepić 2015, 61; Knežević 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Stepić 2012, 2015) ili (Stepić 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(D. Subotić 2010, 97), (M. Subotić 2010, 302)

Subotić, Dragan. 2010. „Novi javni menadžment u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 91–114. DOI: 10.22182/pr.2312010.5.

Subotić, Momčilo. 2010. „Vojvodina u političkom sistemu Srbije.” *Politička revija* 23 (1): 289–310. DOI: 10.22182/pr.2312010.15.

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: A4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;

- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27 cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori, a posteriori, sui generis* итд.
- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.
- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.
- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“”, « »).
- **Угластом заградом** [] означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.
- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).
- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (’ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

*Име и презиме првог аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података:

1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет кључних речи. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова.

Поднаслов навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикана/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикана/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика преузети, написати *Извор:* и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор:* Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.

Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Текст поделити у две колоне.

Име и презиме аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора:
Препоручује се навођење
институционалне имејл-адресе
аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова **поставити**
слику предње корице;

Испод слике предње корице
навести податке о књизи
према следећем правилу:

Име и презиме. Година
издања. *Наслов*. Место
издања: издавач, број страна.
Текст приказа обрадити
у складу са општим
смерницама о обради текста.

AUTHOR GUIDELINES

The academic journal *Political Review* publishes articles that result from the latest theoretical and empirical research in the field of political science. Authors should refer mainly to the results of scientific research published in academic journals, primarily in political science journals.

Manuscripts should be submitted in Serbian (Cyrillic script) with a mandatory English translation, or in English.

The journal is published four times a year. The deadlines for submitting the manuscripts are February 1st, May 1st, August 1st and November 1st.

Two consecutive issues cannot contain articles written by the same author, whether single-authored or co-authored.

Papers are submitted to the Editorial Board by uploading them to the CEON platform using the following link: <https://aseestant.ceon.rs/index.php/polrev/index>.

Authors are obliged to submit a signed and scanned declaration of authorship when submitting their works. The declaration form can be downloaded from the journal's website: <https://www.ips.ac.rs/uputstvova-autore.php?id=4>.

All submitted manuscripts are checked for plagiarism or auto-plagiarism. Various forms of chat boxes and other artificial intelligence software cannot be (co)authors of the papers under consideration. These tools can only be used for stylistic language editing, not for writing sections of the paper, and authors who use them are obliged to specify the purpose of using such tools at the point where they are used.

Authors are required to provide their ORCID numbers along with their (preferably) institutional email addresses, which they include in the manuscript text in a footnote alongside their names and surnames.

Research articles can have up to 40,000 characters with spaces, including footnotes. When counting the characters leave out the reference list. Exceptionally, a monographic study can be larger in scope in accordance with the provisions of *the Rulebook on procedure, method of evaluation, and quantitative presentation of scientific research results*.

Reviews can have up to 15,000 characters with spaces.

Book reviews can have up to 10,000 characters with spaces.

CITING AND REFERENCING

The journal *Political Review* uses a partially modified Chicago style of citation (17th edition of the *Chicago Manual of Style*), which implies specifying bibliographic parentheses (brackets) according to the author-date system in the text, as well as a list of references with full bibliographic data after the text of the paper.

Data in bibliographic parentheses and the list of references should be written in Latin script.

Below are the rules and examples for citing the bibliographic information in the reference list and in the text. For each type of source, a citation rule is given first, followed by an example of citation in the reference list and bibliographic parenthesis.

The bibliographic parenthesis is usually set off at the end of the sentence, before the punctuation mark. It contains the author's surname, the year of publication, and page numbers pointing to a specifically contextual page or range of pages, as in the following example: (Mearsheimer 2001, 15–17).

Books

Books with one author

Surname, Name. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.
(Mearsheimer 2001)

Books with two or three authors

Surname, Name, and Name Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Brady, Henry E., and David Collier. 2010. *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

(Brady and Collier 2010, 211)

Pollitt, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.
(Pollitt, Birchall and Putman 1998)

Books with four or more authors

Surname, Name, Name and Surname, Name and Surname, and Name and Surname. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Pollitt, Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen [Pollitt *et al.*]. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan. (Pollitt *et al.* 2005)

Editor(s) or translator(s) in place of the author(s)

Surname, Name, Name and Surname, ed. Year of publication. *Title*. Place of publication: Publisher.

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy [Kaltwasser *et al.*], eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press. (Kaltwasser *et al.* 2017)

Chapter in an edited book

Surname, Name. Year of publication. "Title of the chapter." In *Title*, ed. Name Surname, pages range. Place of publication: Publisher.

Lošonc, Alpar. 2019. "Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism." In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 23?46. Belgrade: Institute for Political Studies. (Lošonc 2019)

Journal Articles

Regular issue

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Journal* Volume, if available (issue): page range. DOI.

Ellwood, David W. 2018. "Will Brexit Make or Break Great Britain?" *Serbian Political Thought* 18 (2): 5?14. DOI: 10.22182/spt.18212018.1. (Ellwood 2018)

Newspapers and magazines

Signed articles

Surname, Name. Year of publication. "Title of the article." *Newspaper/Magazine* Date: page range.

Clark, Phil. 2018. "Rwanda's Recovery: When Remembrance is Official Policy." *Foreign Affairs*, January/February 2018: 35–41.
(Clark 2018)

Unsigned articles

Title of the newspaper/magazine. Year of publication. "Title of the article." Date: page range.

New York Times. 2002. "In Texas, Ad Heats Up Race for Governor." July 30, 2002.
(*New York Times* 2002)

Corporate Author

Name of the corporate author ?acronym if needed?. Year of publication. *Title of the publication.* Place of publication: Publisher.

International Organization for Standardization ?ISO?. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization ?ISO? 2019) –
The first in-text citation

(ISO 2019) – *Second and all subsequent citations*

Legal and Public Documents

Sections, articles, or paragraphs can be cited in the parentheses. They should be appropriately abbreviated.

Constitutions and laws

The title of the legislative act [acronym if needed], "Official Gazette of the state" and the number of the official gazette, or the webpage and the date of last access.

The Constitution of the Republic of Serbia, "Official Gazette of the Republic of Serbia", No. 98/06.

(The Constitution of the Republic of Serbia, Art. 33)

The Law on Foreign Affairs [LFA], "Official Gazette of the Republic of Serbia", No. 116/2007, 126/2007, and 41/2009.

(LFA 2009, Art. 17)

Succession Act [SA], "Official Gazette of the Republic of Croatia", No. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, and 33/15 and 14/19.

(SA 2019, Art. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019,

www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf,
last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Legislative acts of the European Union

The title of the legislative act, the number of the official gazette, the publication date, and the number of the page in the same format as on the *EUR-lex* website: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.

(Regulation 182/2011, Art. 3)

Web sources

Surname, Name, or name of the corporate author [acronym]. Year of publication or n.d. – if the year of publication cannot be determined. “The name of the web page.” *The name of the website*. Date of creation, modification, or the last access to the web page, if the date cannot be determined from the source. URL.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Institute for Political Studies [IPS]. n.d. “The 5th International Economic Forum on Reform, Transition and Growth.” *Institute for Political Studies*. Last accessed 7 December 2019. <http://www.ips.ac.rs/en/news/the-5th-international-economic-forum-on-reform-transition-and-growth/>.

(Institute for Political Studies [IPS] n.d.) – *First in-text citation*

(IPS n.d.) – *Second and every subsequent citation*

Associated Press [AP]. 2019. “AP to present VoteCast results at AAPOR pooling conference.” *Associated Press*. May 14, 2019. <https://www.ap.org/press-releases/2019/ap-to-present-votecast-results-at-aapor-polling-conference>.

(AP 2019)

Special cases of referencing

Citing editions other than the first

Surname, Name. Year of publication. *Title*, edition number. Place of publication: Publisher.

Bull, Hedley. 2012. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 4th edition. New York: Columbia University Press.

(Bull 2012)

Multiple sources of the same author

1) *Multiple sources by the same author* should be arranged chronologically by year of publication in ascending order.

Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.

Mearsheimer, John J. 2010. "The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia." *The Chinese Journal of International Politics* 3 (4): 381–396. DOI: 10.1093/cjip/poq016.

2) *Multiple sources by the same author from the same year* should be alphabetized by title, with lowercase letters attached to the year. Those letters should be used in parenthetical citations as well.

Walt, Stephen M. 2018a. *The Hell of Good Intentions: America's Foreign Policy Elite and the Decline of U.S. Primacy*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

(Walt 2018a)

Walt, Stephen M. 2018b. "Rising Powers and the Risk of War: A Realist View of Sino-American Relations." In *Will China's Rise be Peaceful: Security, Stability and Legitimacy*, ed. Asle Toje. 13–32. New York: Oxford University Press.

(Walt 2018b)

3) *Single-authored sources precede multiauthored sources beginning with the same surname* or written by the same person.

Pollitt, Christopher. 2001. "Clarifying convergence. Striking similarities and durable differences in public management reform." *Public Management Review* 3 (4): 471–492. DOI: 10.1080/14616670110071847.

Pollit, Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

4) *Multiauthored sources with the same name and surname* as the first author should continue to be alphabetized by the second author's surname.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Special cases of parenthetical citation

Exceptions to the rule of placing the parenthetical citation at the end of a sentence

1) If the *author is mentioned in the text*, even if used in a possessive form, the year must follow in parenthesis, and page numbers should be put in the brackets at the end of the sentence.

For the assessment, see Kaltwasser *et al.* (2017) ... (112).

According to Ellwood (2018) ... (7).

2) When *quoting directly*, if the name of the author precedes the quotation, the year and page numbers must follow in parenthesis.

Mearsheimer (2001, 28) claims that: "...".

3) When *using the same source multiple times in one paragraph*, the parenthetical citation should be placed either after the last reference (or at the end of the paragraph, preceding the final period) if the same page (or page range) is cited more than once, or at the first reference, whereas the subsequent citations should only include page numbers.

Do not use *ibid* or *op. cit.* with repeated citations.

Using brief phrases such as “see”, “compare” etc.

Those phrases should be enclosed within the parenthesis.

(see: Ellwood 2018)

Using secondary source

When using a secondary source, the original source should be cited in parenthesis, followed by “quoted/cited in” the secondary source. The reference list should only include the secondary source.

“Its authority was greatly expanded by the constitutional revision of 1988, and the Court of Arbitration can now be regarded as a ‘genuine constitutional court’” (De Winter and Dumont 2009, 109 cited in: Lijphart 2012, 39–40).

Lijphart, Arend. 2012. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, 2nd edition. New Haven & London: Yale University Press.

Multiple sources within the same parentheses

1) When *multiple sources* are cited, they should be separated by semicolons.

(Mearsheimer 2001, 34; Ellwood 2018, 7)

2) When *multiple sources by the same author*, but published in different years are cited, the name of the author is cited only the first time. The different years are separated by commas or by semicolons where page numbers are cited.

(Mearsheimer 2001, 2010) or (Mearsheimer 2001, 15–17; 2010, 390)

3) When *different authors share the same surname*, include the first initial in the parenthesis.

(M. Chiti 2004, 40), (E. Chiti 2004, 223)

Chiti, Edoardo. 2004. “Administrative Proceedings Involving European Agencies.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 219–236.

Chiti, Mario. 2004. “Forms of European Administrative Action.” *Law and Contemporary Problems* 68 (1): 37–57.

TEXT FORMATTING

General guidelines for writing the manuscript

The manuscript should be written in Word, in the following manner:

- Paper size: A4;
- Margins: Normal 2.54 cm;
- Use Times New Roman font (plain letters) to write the text, unless specified otherwise;
- Line spacing: 1.5;
- Footnote line spacing: 1;
- Title font size: 14 pt;
- Subtitles font size: 12 pt;
- Text font size: 12 pt;
- Footnote font size: 10 pt;
- Tables, charts and figures font size: 10 pt;
- Use Paragraph/Special/First line at 1.27 cm;
- Text alignment: Justify;
- Font color: Automatic;
- Page numbering: Arabian numerals in lower right corner;
- Do not break the words manually by inserting hyphens to continue the word in the next line;
- Save the manuscript in the .doc format.

Research article manuscript preparation

The manuscript should be prepared in the following manner:

Name and surname of the first author*

* Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

Name and surname of the second author**

** Footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID:

Affiliation

TITLE OF THE PAPER***

*** Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.

Abstract

Abstract, within 100–250 words range, contains the subject, aim, theoretical and methodological approach, results and conclusions of the paper.

Keywords: Below the abstract, five to ten **key words** should be written. Key words should be written in roman font and separated by commas.

The manuscript can have maximally three levels of subtitles.

Subtitles should not be numbered. They should be used in the following manner:

FIRST LEVEL SUBTITLE

Second level subtitle

Third level subtitle

Tables, charts, and figures should be inserted in the following manner:

- Above the table/chart/figure, center the name of the Table, Chart or Figure, an Arabic numeral, and the title in Times New Roman font;

- Below the table/chart/figure, the source should be cited in the following manner: 1) if the table/chart/figure is taken from another source, write down *Source:* and include the parenthetical citation information of the source; or 2) if the table/chart/figure is not taken from another source, write down *Source: Author.*

Use in-text references according to *Citing and referencing*.

Use the footnotes solely to provide remarks or broader explanations.

REFERENCES

References should be listed after the text of the paper, before the Resume in the following manner:

- the first line of each reference should be left indented, and the remaining lines should be placed as hanging by 1.27 cm using the option Paragraph/Special/Hanging;
- all the references should be listed together, without separating legal acts of archives;
- the references should not be numbered;
- list only the references used in the text.

After the reference list, write the name and surname of the author, the title of the paper and resume in Serbian in the following manner:

Име и презиме првог аутора*
(Name and surname of the first author in Serbian)

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења
(Affiliation in Serbian)

Име и презиме другог аутора**
(Name and surname of the second author in Serbian)

** Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење
институционалне имејл-адресе аутора. ORCID:

Установа запослења
(Affiliation in Serbian)

НАСЛОВ РАДА***
(TITLE OF THE PAPER IN SERBIAN)

*** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних)
података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан;
2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог
саопштења под истим или сличним називом 3) исказ захвалности.

Резиме

(Resume in Serbian)

Resume (Резиме) up to 1/10 length of the paper contains the results and conclusions of the paper which are presented in greater scope than in the abstract.

Keywords (Кључне речи): Keywords should be written in Times New Roman font and separated by commas.

Review preparation

A review should be prepared in the same manner as the research article, but leaving out the abstract, keywords, resume, or book cover.

Book review preparation

When writing book reviews, split the text into **two columns**. Book reviews should be prepared in the following manner:

<i>Name and surname of the author</i>[*] [*] In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended. ORCID: <i>Affiliation</i> TITLE OF THE BOOK REVIEW^{**} ^{**} Footnote: if necessary, specify one of the following (or similar) data: 1) the name and number of the project; 2) the proceeding where the manuscript was presented under the same or similar title; 3) statements of gratitude.	Below the title place the image of the front cover; Below the image of the front cover list the book details according to the following rule: Name and surname of the author. Year of publication. <i>Title of the book</i>. Place of publication: Publisher, total number of pages. The text of the book review should be prepared following the guidelines of the research article preparation.

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Радови подлежу двострукој рецензији, а рецензије су анонимне у оба смера.

Захтев за израду рецензије достављају се преко СЦИндекс Asistent система. Рок за прихватање/одбијање рецензирања је седам дана од пријема захтева, а за саму израду рецензије две недеље од пријема захтева. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију.

Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публиковању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

Приликом израде рецензија, забрањена је употреба Chat box-ова и других софтвера вештачке интелигенције.

СПИСАК РЕЦЕНЗЕНАТА ЗА 2025. ГОДИНУ

Име и презиме	Звање	Афилијација
Александар Загорнов	Редовни професор	Правни факултет, Универзитет у Бресту
Александар Ковачевић	Научни сарадник	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Александар Митић	Виши научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Александар Петровић	Редовни професор	Филолошки факултет, Универзитет у Београду
Александра Рабреновић	Виши научни сарадник	Институт за упоредно право, Београд
Ана Вуковић	Виши научни сарадник	Институт друштвених наука, Београд
Ана Човић	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд
Бојан Кларчар	Научни сарадник	ЦеСИД, Београд
Бојана Вранић	Доцент	Филозофски факултет, Универзитет у Нишу
Бранко Ристић	Редовни професор	Учитељски факултет, Призрен, Универзитет у Приштини - Косовска Митровица
Вања Глишин	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Вера Арџина	Доцент	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Веран Станчетић	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Весна Станковић Пејновић	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд

Виолета Рашковић Таловић	Редовни професор	Факултет за међународну политику и безбедност, Универзитет УНИОН Никола Тесла, Београд
Војислав Тодоровић	Доцент	Факултет за културу и медије, Мегатренд универзитет, Београд
Далибор Велојић	Виши научни сарадник	Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић
Дарко Симовић	Редовни професор	Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд
Дејан Вулетић	Виши научни сарадник	Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране, Београд
Дејан Миленковић	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Дијана Вукомановић	Научни сарадник	Институт друштвених наука, Београд
Драган Ђукановић	Редовни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Драган Станар	Редовни професор, Научни сарадник	Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране, Београд
Драган Траиловић	Научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Душан Достанић	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Душан Пророковић	Виши научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Ђорђе Марковић	Доцент	Правни факултет, Универзитет у Београду
Ђуро Бодржић	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Елена Јовичић	Научни сарадник	Институт економских наука, Београд

Ивана Крстић Мистрицеловић	Редовни професор	Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд
Јелена Ж. Костић	Научни саветник	Институт за упоредно право, Београд
Јелена Миљковић Матић	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Лидија Мирков	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Марина Мијатовић	Научни сарадник	Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић
Марко Вујић	Доцент	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Марко Мијатовић	Научни сарадник	Самостални истраживач, Београд
Марко Миленковић	Научни саветник	Институт друштвених наука, Београд
Марко Пејковић	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Марко Тмушић	Ванредни професор	Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
Милан Миљковић	Ванредни професор	Школа националне одбране „Војвода Радомир Путник”, Универзитет одбране, Београд
Милена Милосављевић Стевић	Доцент	Факултет за пословне студије и право, Универзитет УНИОН Никола Тесла, Београд
Милован Суботић	Виши научни сарадник	Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране, Београд
Милосав Ђоковић	Научни сарадник	Балканолошки институт САНУ, Београд
Милош Јевтић	научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Милош Миленковић	Научни сарадник	Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране, Београд

Михајло Манић	Редовни професор	Факултет за дипломатију и безбедност, Универзитет УНИОН Никола Тесла, Београд
Миша Стојадиновић	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд;
Момчило Суботић	Научни саветник у пензији	Институт за политичке студије, Београд
Нада Радушки	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд
Ненад Стекић	Виши научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Никола Младеновић	Научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Предраг Милосављевић	Доцент	Факултет за образовање учитеља и васпитача, Универзитет у Београду
Ратомир Антоновић	Научни сарадник	Институт за српску културу, Приштина – Лепосавић;
Сања Лазаревић Радак	Научни саветник	Институт за политичке студије, Београд
Слободан Јанковић	Виши научни сарадник	Институт за међународну политику и привреду, Београд
Слободан Пенезић	Ванредни професор, Научни сарадник	Институт друштвених наука, Београд
Слободан Радојевић	Доцент	Војна академија, Универзитет одбране, Београд
Срђан Старчевић	Ванредни професор	Војна академија, Универзитет одбране, Београд
Станислав Стојановић	Ванредни професор	Институт за стратегијска истраживања, Универзитет одбране, Београд
Стеван Гајић	Научни сарадник	Институт за европске студије, Београд

Тијана Перић Дилигенски	Виши научни сарадник	Институт за политичке студије, Београд
Хатиџа Бериша	Ванредни професор	Школа националне одбране „Војвода Радомир Путник”, Универзитет одбране, Београд
Pierre-Emmanuel Thomman	Professor	Institut des Sciences Sociales Economiques et Politiques, Lyon

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32

ПОЛИТИЧКА ревија = Political review :
часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику / главни и
одговорни уредник Александра Мировић Јанковић.
- [Штампано изд.]. -
Год. 1, бр. 1 (2002)- . - Београд : Институт за
политичке студије, 2002- (Београд : Донат граф).
- 24 cm Четири пута годишње.
Је наставак: *Političke sveske* = ISSN 0554-5226.
Друго издање на другом медијуму:
Политичка ревија (Online) = ISSN 1452-175X
ISSN 1451-4281 = Политичка ревија
COBISS.SR-ID 105060364

04
2025

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

МЕЂУНАРОДНИ И МЕЂУРЕЛИГИЈСКИ ОДНОСИ:
ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Милош Вулић
Драган Траиловић

ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ, УСЛОВЉАВАЊЕ И ЗЕЛЕНА АГЕНДА
ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Бојан Клачар
Огњен Петронијевић,
Јелена Тодоровић Лазић

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Димитрије Милић
Владан Станковић
Данило Стевандић
Марко Р. Мијатовић

ЛОКАЛНИ ИЗБОРИ У ЗАЈЕЧАРУ И КОСЈЕРИЋУ 2025. ГОДИНЕ
ОСВРТИ, ПРИКАЗИ И НАУЧНА ПОЛЕМИКА

Душан Достанић

ISSN 1451-4281 UDK 32

Година (XXXIII) XXV vol. 86 број 4/2025

ISSN 1451-4281

9 771451 428002 >